

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**AVRASYA GÜÇ MÜCADELESİNDE ENERJİ: TÜRKİYE’NİN ENERJİ MERKEZİ
OLMA HEDEFİ VE TANAP**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sercan VAROL

MAYIS-2019

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER PROGRAMI

**AVRASYA GÜÇ MÜCADELESİNDE ENERJİ: TÜRKİYE’NİN ENERJİ MERKEZİ
OLMA HEDEFİ VE TANAP**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sercan VAROL

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Ayça EMİNOĞLU

MAYIS-2019

TRABZON

ONAY

Sercan VAROL tarafından hazırlanan “Avrasya Güç Mücadelesinde Enerji: Türkiye’nin Enerji Merkezi Olma Hedefi ve TANAP” adlı bu çalışma 14.10.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği /oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans Programı’nda **yüksek lisans tezi** olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyesi		Karar		İmza
Adı Soyadı	Görevi	Kabul	Ret	
Doç.Dr. Hüsrev TABAK	Başkan	☒	☐	
Dr. Öğr. Üyesi Ayça EMİNOĞLU	Üye	☒	☐	
Dr. Öğr. Üyesi Alper Tolga BULUT	Üye	☒	☐	

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf SÜRME
Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca KTÜ-Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanan bu çalışmada yararlanılan kaynakların tümüne eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Sercan VAROL

20.05.2019

ÖNSÖZ

Günümüzde yaygın olarak kullanılan ve stratejik açıdan en değerli enerji kaynaklarının başında petrol ve doğalgaz yer almaktadır. Kaynakların, dünya coğrafyasına eşit oranlarda dağılmamasıyla birlikte belirli bölgelerde toplanması kaynaklar üzerindeki mücadeleyi daha da şiddetli hale getirmiştir. Özellikle petrol ve doğalgaz rezervleri bakımından zengin olarak nitelendirilebilecek Avrasya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Rusya Federasyonu (Rusya), Çin Halk Cumhuriyeti (Çin) ve Avrupa Birliği (AB) gibi küresel aktörlerin yoğun bir güç mücadelesine girdiği bölge olarak öne çıkmıştır. Hazar ve Orta Doğu ülkelerinden petrol ve doğalgaz rezervleriyle öne çıkan Türkmenistan, Azerbaycan, İran ve Irak üzerinde yoğunlaşan güç mücadelesi, jeopolitik konumu gereği Türkiye'yi bölgesel dinamikler bağlamında önemli bir aktör olarak ortaya çıkarmıştır.

Bu çalışma, bölgede enerji temelli güç mücadelesini ve bu mücadelede jeopolitik konumu itibarıyla ülkelerin zengin hidrokarbon kaynaklarını dünya piyasalarına kendi toprakları üzerinden taşımak için mücadeleye girmiş ülkelerin başında yer alan Türkiye'nin "enerji merkezi" olma hedefini ortaya koyma çabası içerisindedir.

Yüksek lisans tez danışmanlığımı üstlenerek çalışmalarımı büyük bir titizlikle yönlendiren ve desteklerini esirgemeyen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Ayça EMİNOĞLU'na, tezin nihai halini almasında emeği geçen Doç. Dr. Hüsrev TABAK ve Dr. Öğr. Üyesi Alper Tolga BULUT hocalarıma teşekkür ederim. Ayrıca tezin yazım aşamasında karşılaştığım güçlükleri aşma konusunda vakitlerinden fedakârlıkta bulunarak çalışmamama önemli katkılarda bulunan ve taslak metinleri okuyup yapıcı eleştirileri ile bana yol gösteren değerli arkadaşım Öğr. Gör. Anıl Çağlar ERKAN'a, bu süreçte sürekli teşvik edici söylemleriyle desteklerini her zaman yanımda hissettiğim İstanbul İl Göç İdaresi Müdürlüğü'nde mesai arkadaşlarım ve meslektaşlarım Nursel KEMAL'e ve Mehmet Akif POLAT'a ve sevgili Melike YURT'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Mayıs, 2019

Sercan VAROL

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET.....	VII
ABSTRACT	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	IX
KISALTMALAR LİSTESİ.....	X
GİRİŞ	1-5

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AVRASYA ENERJİ KAYNAKLARININ ÖNEMİ.....	6-28
1.1. Avrasya Enerji Jeopolitiği	6
1.2. 21. Yüzyılda Petrol ve Doğalgaz'ın Uluslararası Sistemde Yeri ve Önemi.....	7
1.3. Petrol ve Doğalgaz Rezervleriyle Avrasya Güç Mücadelesinin Merkez Sahasında Yer Alan Aktörlerin Genel Görünümü	11
1.3.1. Azerbaycan Cumhuriyeti	12
1.3.2. Türkmenistan Cumhuriyeti	15
1.3.3. Rusya Federasyonu	18
1.3.4. Çin Halk Cumhuriyeti.....	20
1.3.5. Irak Cumhuriyeti	21
1.3.6. İran İslam Cumhuriyeti	25

İKİNCİ BÖLÜM

2. KÜRESEL AKTÖRLERİN AVRASYA ENERJİ POLİTİKALARI	28-42
2.1. ABD'nin Avrasya Enerji Politikası.....	29
2.2. Enerji Devi Rusya Federasyonu'nun Bölgeye Yönelik Enerji Politikaları	31
2.3. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Avrasya Enerji Politikası	34
2.4. Avrupa Birliği'nin Avrasya Enerji Politikaları	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE’İN ENERJİ POLİTİKALARI VE ENERJİ MERKEZİ OLMA

HEDEFİNE KATKI SAĞLAYAN BORU HATTI PROJELERİ.....	43-62
3.1. Türkiye’nin Enerji Görünümü ve Politikaları	43
3.2. Türkiye’nin Bölgesel Enerji Merkezi Olma Hedefine Katkı Sağlayan Mevcut/ Muhtemel Doğalgaz ve Ham Petrol Boru Hattı Projeleri	46
3.2.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC) ve Bakü-Tiflis-Erzurum (Şah Deniz) Doğalgaz Boru Hattı	46
3.2.2. Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı ve Doğalgaz Boru Hattı	49
3.2.3. Türkiye-İran Doğalgaz Boru Hattı	51
3.2.4. Rusya-Karadeniz-Türkiye (Mavi Akım) Doğalgaz Boru Hattı	52
3.2.5. Rusya-Türkiye Batı Doğalgaz Boru Hattı	54
3.2.6. Türkiye-Yunanistan Doğalgaz Boru Hattı Projesi	54
3.2.7. Mısır-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı	55
3.2.8. Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesi.....	56
3.2.9. NABUCCO Doğalgaz Boru Hattı	57
3.2.10. Güney Akım Doğal Gaz Boru Hattı	59
3.2.11. Trans-Atlantik Doğalgaz Boru Hattı Projesi(TAP)	61
3.2.12. Türk Akımı Doğalgaz Boru Hattı Projesi	61

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TANAP’IN AVRASYA ENERJİ MÜCADELESİNDEKİ YERİ VE TÜRKİYE’İN

ENERJİ MERKEZİ OLMA HEDEFİ AÇISINDAN ROLÜ	63-80
4.1. Anadolu Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP)	63
4.2. Avrasya Enerji Mücadelesi Bağlamında TANAP’ın Yeri: Rusya, AB ve Türkiye	64
4.2.1. TANAP’ın Bölge Devletleri Arasındaki İlişkilere Etkisi	64
4.2.2. Avrasya Enerji Mücadelesinde TANAP	68
4.3. Türkiye’nin Enerji Jeopolitiği ve Bölgesel Önemi	72
4.4. Türkiye’nin Enerji Merkezi Olma Hedefinde TANAP’ın Rolü	75

SONUÇ VE ÖNERİLER	81
--------------------------------	-----------

YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	88
------------------------------------	-----------

EKLER.....	98
-------------------	-----------

ÖZGEÇMİŞ.....	108
----------------------	------------

ÖZET

Enerji; sanayi devriminin ardından ulusların ekonomik, siyasi ve askeri gücünü belirleyen ve küresel stratejilerine yön veren temel unsurlardan birisi olmuştur. Günümüzde, enerji kaynakları arasında petrol ve doğalgazın tüketim bakımından diğer enerji kaynaklarına oranla daha fazla ön plana çıktığı gözlemlenmiştir.

Petrol ve doğalgaz kaynakları ile Avrasya bölgesi; ABD, AB, Çin ve Rusya gibi uluslararası sistemin önemli aktörlerinin temel mücadele alanı haline gelmiştir. Özellikle Azerbaycan, Türkmenistan, İran ve Irak, bu güç mücadelesinin yaşandığı öncelikli ülkeler olmuştur. Coğrafi konumu nedeniyle zengin enerji kaynakları bulunan Ortadoğu ve Orta Asya ülkeleri ile Avrupa arasında yer alan Türkiye, petrol ve doğalgaz naklinde hem bir köprü hem de terminal ülke olması sebebiyle stratejik bir önem kazanmıştır. Dünya genelinde 25 yıl içerisinde yüzde 60 oranında artacağı düşünülen enerji tüketiminin büyük bir bölümünün bu bölgeden karşılanacağı öngörülmektedir.

Türkiye'nin gerek bölgeye yakınlığı gerekse bu ülkelerle etnik ve kültürel bağlara sahip olması Türkiye'yi bölgedeki enerji mücadelesinin önemli aktörlerinden biri yapmıştır. Türkiye, mevcut enerji temelli mücadelelerin yoğunlaşmaya başladığı bu süreçte enerji merkezi olabilme hedefi doğrultusunda bölge ülkelerinin hidrokarbon kaynaklarının kendi üzerinden uluslararası piyasalara taşınmasını öngören projeler geliştirmiştir. Bu projeler sayesinde Türkiye, enerji tedarik kaynaklarını çeşitlendirmeyi, enerjiyi daha ucuza mal ederek enerji güvenliğine katkı sağlamayı ve bu amaçla boru hatlarının verdiği politik güçle dünya siyasetinde önemli bir aktör haline gelmeyi planlamaktadır. Proje halinde olan petrol ve doğalgaz iletim hatlarının tamamlanmasıyla birlikte Türkiye, transit geçiş ücreti olarak elde edeceği ekonomik kazanımlarını ve politik gücünü daha da arttıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Avrasya Jeopolitiği, Enerji Merkezi, Petrol, Doğalgaz, Boru Hatları

ABSTRACT

Energy, after the industrial revolution, has become a factor in determining economic, political and military power of nations and directing its global strategies. Today, it is observed that petroleum and natural gas have advanced to a higher priority when compared to other resources used to generate power in terms of consumption.

Eurasian region has become main struggle area for global actors such as US, EU, Russia and China because of its rich natural gas reserves. Especially, Azerbaijan, Turkmenistan, Iran and Iraq have been the priority countries of global struggle. Turkey which is located between Europe and energy- rich Middle East and Central Asia countries has gained strategic importance as a bridge and the terminal country on transportation of oil and natural gas due to its geographical position. It is estimated that a large part of the world's energy consumption which is expected to increase by 60% will be supplied from the region including Turkey within next 25 years. Turkey's geographical closeness to these countries and the ethnic-cultural ties with these countries has made Turkey an important actor of the energy struggle in the region.

In this process Turkey has developed some projects which stipulate transportation of region states' hydrocarbons to international markets over its own territories. With these projects Turkey planned to diversify energy supply resources, to increase energy security by assuring energy cheaper and to become an important actor in the world politics with the power that the pipelines give. With the completion of oil and natural gas transmission lines being Project phase, Turkey will increase even more its' economic gains and political power which will obtain by taking the transit pass fee. Turkey will increase its' economic gains and even more political power which will be obtained by taking the transit pass fee.

Keywords: Eurasia Geopolitics, Energy Hub, Oil, Natural Gas, Pipelines

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo Nr.	Tablo Adı	Sayfa Nr.
1	Dünya Birincil Enerji Tüketiminde Yakıt Payları, 1973-2020 (%).....	8

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AÇŞ	: Azeri-Çırak-Güneşli
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AIOC	: Azerbaijan International Operating Company
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Teşkilatı
AUIŞ	: Azerbaycan Uluslararası İşletim Şirketi
BM	: Birleşmiş Milletler
BOTAŞ	: Boru Hatları İle Petrol Taşıma A.Ş.
BP	: British Petroleum
BTC	: Bakü-Tiflis-Ceyhan
BTC Co.	: BTC Corporation
BTE	: Bakü-Tiflis-Erzurum
CNPC	: China National Petroleum Company
DGBH	: Doğalgaz Boru Hattı
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
EIA	: US Energy Information Association
EMO	: Elektrik Mühendisleri Odası
ETKB	: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
EURATOM	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
GDP	: Gayri Safı Milli Hâsıla
HPBH	: Ham Petrol Boru Hattı
IEA	: Uluslararası Enerji Ajansı
IMF	: Uluslararası Para Fonu
INOGATE	: Interstate Oil and Gas Transport to Europe
ITGEP	: Irak-Türkiye Gaz İhraç Projesi
KRG	: Irak Bölgesel Kürt Hükümeti
LNG	: Liquefied Natural Gas
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
OECD	: Organization for Economic Co-operation and Development
OPEC	: Organization of the Petroleum Exporting Countries
PSG	: Pipeline Solution Group
SOCAR	: State Oil Company of Azerbaijan Republic

SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŖİÖ	: Ŗanghai İŖbirligi Örgütü
TACIS	: Technical Assistance to CIS
TANAP	: Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı
TAP	: Trans-Atlantik Doğalgaz Boru Hattı Projesi
tcf	: Trillion Cubic Feet
TPAO	: Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
TPE	: Ton Petrol EŖdeđerine
TRACECA	: Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia

GİRİŞ

Devletler, tarihin ilk zamanlarında güçlerini artırmak için sınırlarını genişletmeyi ve ticaret yollarını kontrol altına almayı hedeflemişlerdir. Bu hedefler doğrultusunda da birbirlerine karşı üstünlük kurma mücadelesine girişmişlerdir. Fakat 19. yüzyıl, güç mücadelesi anlayışında değişiklikler meydana getirmiş ve dünya tarihinde köklü dönüşümün yaşandığı bir dönem olmuştur. Yaşanan bu dönüşümün temel unsurlarından en önemlisi, sanayi devrimiyle birlikte enerji kaynaklarına olan talebin artmasıdır. Enerji kaynağı olarak kömür kullanımının etkisiyle başlayan bu dönüşüm, tarihin olağan seyrini değiştirerek güç mücadelesinin enerji kaynakları temelinde yaşanmasına yol açmıştır. Dolayısıyla günümüzde enerji, küresel güç parametrelerin en önemli unsurlarından birisi haline gelmiştir.

Devletlerin enerji kaynaklarına yönelik talepleri ekonomik, sosyal ve teknolojik gelişmelerin de etkisiyle gün geçtikçe artış göstermektedir. Enerji kaynakları sınırlı olan rezerv alanlarının dünyanın belli coğrafyalarına toplanmış olması gibi unsurlar göz önüne alındığında, hemen hemen bütün devletler doğru stratejiyi uygulayarak varlıklarını devam ettirebilecek mahiyette bazı önlemleri proaktif olarak almaya çalışmaktadır. Ancak bu durum, 21. yüzyılda enerjiyi tüketen devletlerle enerjiye sahip olan devletler arasında enerji merkezli çetin bir mücadeleye yol açmıştır. İlk zamanlarda kömür ile başlayan enerji temelli güç mücadelesi, günümüzde petrol ve doğalgaz bağlamında şekillenmektedir.

Devletlerarası güç mücadelesi farklı dinamikler çerçevesinde şekillense de enerji bağlamında genel olarak belirli coğrafyalar üzerinde yoğunlaştığı gözlemlenmektedir. Bu bakımdan, sahip olduğu zengin petrol ve doğalgaz kaynakları, Avrasya'yı jeopolitik açıdan güç mücadelesinin yoğunlaştığı coğrafyalar arasında daha da stratejik konuma getirmiştir. Bu bağlamda Avrasya özelinde, Ortadoğu ve Hazar bölgeleri, özellikle petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynaklarına talebi artan ülkelerin bölgeye yönelimleriyle enerji jeopolitiğinde enerji merkezli küresel güç mücadelesinin alanı haline gelmiştir. Bu mücadele en başta ABD olmak üzere Rusya, İran, Çin, AB ve Türkiye'nin izleyeceği politikalar ekseninde şekillenmektedir.

Politikalar ekseninde incelendiğinde örneğin ABD, Avrasya'yı Rusya'ya karşı stratejik bir bölge olduğu için önemsemektedir. ABD için önemli olan doğalgaz kaynaklarını kendi kullanımı değil, rekabet içerisinde olduğu Rusya'nın kontrolüne ve hâkimiyetine bırakılmamasıdır. Bu nedenle, Rusya tarafından desteklenen boru hattı projeleri ABD için büyük sorun niteliğindedir. ABD'nin politikaları gereği önemli olan devletler ise; İran, Afganistan Kazakistan, Türkmenistan,

Pakistan'dır. ABD'nin politik hamlelerinde söz konusu ülkelerin önemi göz önüne alındığında bu ifadenin doğruluğu daha anlaşılırdır. Bu bağlamda ABD bölgede enerji kaynaklarının batıya taşınabilmesini sağlayacak boru hattı projelerinde, Rusya'nın enerji transferi noktasında etkinliğini azaltacak olması hasebiyle, Türkiye'yi desteklemektedir.

Avrasya temelinde politik hamleler gerçekleştiren aktörlerden bir diğeri kuşkusuz AB'dir. AB'nin enerji ihtiyacı öncelikle söz konusu politik hamlelerinin en önemli dinamiklerindedir. Bilindiği üzere AB yeterli ölçüde petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynağına sahip olmadığı için ihtiyacının önemli bir kısmını dışarıdan temin etmektedir (Ek 2). Bu durum AB için önemli ölçüde güvenlik sorunu niteliğindedir. Yapılan araştırmalar da söz konusu güvenlik sorunu potansiyelinin varlığını destekler niteliktedir. Bu bağlamda yapılan araştırmalar ışığında AB'nin enerji kaynağı ihtiyacının yaklaşık yüzde 50'sinin üye ülkeler dışından temin edildiğini, gerekli tedbirler alınmadığı takdirde bu miktarın 2030 yılında yüzde 70'ler civarında olacağını öngörmektedir. Ayrıca enerji ihtiyacının önemli bir kısmı Rusya gibi kaynaklarını politik hamle unsuru olarak araçsallaştıran bir aktörden temin edilmesi AB'nin güvenlik sorunlarını daha da derinleştirmektedir. Çeşitli hadiseler söz konusu güvenlik sorunu potansiyelinin en önemli delillerindedir. Örneğin, Rusya-Ukrayna arasında zaman zaman yaşanan doğalgaz krizleri veya Rusya-AB arasında yaşanan herhangi bir gerginlik, enerji ithalatı konusunda büyük oranda Rusya'ya enerji kaynaklarına bağımlı olan AB'yi birçok olumsuzlukla karşı karşıya bırakmaktadır. Dolayısıyla bu aşamada iddia edilebilir ki; yaşanan bu tarz hadiseler, birlik üyesi devletlerden önemli bir kısmının doğalgaz ihtiyacının neredeyse tamamını Rusya'dan ithalatla karşılamaları dolayısıyla, AB'yi politik ve ekonomik olarak endişelendirmektedir. Bu sebeple, enerji rezervleri bakımından kritik bir seviyede olan AB, ihtiyacı olan enerji kaynaklarını güvenli bir biçimde temin edebileceği bölgelerle ilişkili projeler geliştirmeye ve mevcut durumdaki projelere destek olmaya çabalamaktadır. Bu durum, AB'yi enerji kaynaklarının çeşitlendirmesi bakımından Orta Doğu ve Hazar coğrafyasına yönlendirmektedir. Koridor bağlamında kaynakların temininde en güvenli güzergâh olarak ise Türkiye ön plana çıkmaktadır (Ek 1).

Avrasya temelinde politik hamleler gerçekleştiren aktörlerden bir diğeri bölgeye hayati önem atfeden Rusya'dır. Rusya ise politikalarında özellikle yakın çevresi olarak nitelendirdiği Orta Asya ve Hazar coğrafyasını "arka bahçesi" olarak görmekte ve buradaki enerji kaynaklarını rezerv bakımından zengin durumda olmayan özellikle Avrupa devletlerine karşı stratejik bir argüman olarak kullanmaktadır. Rusya, özellikle bölge devletlerinden Türkmenistan, Azerbaycan ve Kazakistan'ın enerji kaynaklarının önemli bir kısmını kendi nakil hatları aracılığıyla batıya ulaştırmakta ve bu devletlerin kendisini devre dışı bırakacak ya da alternatif olacak nakil hatlarına yönelimlerini engelleyerek kontrolünü devam ettirmeye çaba göstermektedir.

İran, Avrasya temelinde politik hamleler gerçekleştiren bir başka önemli aktördür. Petrol ve doğalgaz rezerv miktarıyla dünyada üst sıralarda yer alan İran, bölgedeki bir diğer önemli aktördür.

İran bölgede özellikle Rusya ile iyi ilişkiler içerisinde. Genel olarak batılı devletlerin uygulamaya koyduğu ambargo niteliğindeki yaptırımlar hasebiyle sıkıntılar yaşayan İran için Türkiye, petrol ve doğalgaz açısından önemli bir pazar ve aynı zamanda kaynaklarını Avrupa piyasasına ulaştırabilmesi noktasında önemli bir güzergâhtır. Yine aynı şekilde Irak açısından da Türkiye, benzer anlamları ifade etmektedir.

Avrasya temelinde politik hamleler gerçekleştiren aktörlerden diğerleri ise Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'dır. Bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından yüzlerini batıya çeviren Azerbaycan, Türkmenistan ve Kazakistan'ın politikaları açısından ise en önemli mesele doğalgaz ve petrol kaynaklarını Rusya'dan bağımsız şekilde uluslararası piyasaya ulaştırmak ve yönetmektir. Bölge devletlerinin Rusya'yı saf dışı bırakarak batıya enerji kaynaklarını ulaştırabilmeleri için en uygun güzergâh Kafkasya ve Türkiye üzerinden batıya ulaşan nakil hattı projeleridir.

Avrasya güç mücadelesinde devletlerarası münasebetleri incelediğimizde, aktif durumdaki aktörlerin ilişkilerinin ve rollerinin karşılıklı bağımlılık çerçevesinde gelişim gösterdiğini ifade edebiliriz. Bu ilişkiler ağında Rusya'nın enerji tedarikinde nakil hatlarını elinde bulundurması nedeniyle enerji politikasında göreceli olarak daha avantajlı olduğunu söylemek mümkündür. Politik gelişmeler de bu iddiayı desteklemektedir. Birbiriyle doğrudan ilişkilendirilebilecek iki ayaklı bir mekanizma olarak betimleyebileceğimiz enerji politikasının bir ayağı, enerji kaynaklarının çıkış noktası olarak nitelendirilebilecek olan üretim merkezlerinde ilk elden hâkimiyet elde etmektir. Rusya bunu çok iyi değerlendirmektedir. Fakat bölgedeki kaynak devletler alternatif güzergâhlar arayışı içerisinde. Bu arayış da enerji politikasının ikinci ayağının ifadesine olanak sağlamaktadır.

Enerji politikasının ikinci ayağı ise enerji nakil güzergâhlarının güvenliğidir. Günümüzde dünya petrolünün önemli bir kısmı deniz yollarıyla gerçekleştirilmektedir. Doğalgaz ise yaklaşık yüzde 70'ler oranında boru nakil hatları ile taşınmaktadır. Sıvılaştırılmış doğalgazın deniz yoluyla taşınması petrole oranla daha maliyetlidir. Bu durum doğalgazın deniz yoluyla taşınma oranının petrol göre düşük olmasına yol açmıştır. Deniz yoluyla sıvılaştırılmış doğalgaz taşıma seçeneği, enerji sektöründe yaşanan teknolojik gelişim ve ilerlemelerle birlikte tercih edilebilir olmaya başlamıştır, fakat bu durum hala yeterli oranlarda değildir. Durum böyle olunca, petrolde boğazlar gibi güvenli güzergâh niteliğindeki denizyollarına değer ve önem verilirken, doğalgazda boru hattı güzergâhları daha fazla ön plana çıkmaktadır.

Türkiye, Avrasya jeopolitiğinde her alanda olduğu gibi enerji temelinde yürütülen mücadelelerde de ön plana çıkmakta ve bu durum Ankara'ya önemli fırsatlar sunmaktadır. Örneğin, Orta Doğu ve Hazar coğrafyasındaki enerji sahalarının ortasında ve geçiş yolu üzerinde olması nedeniyle Türkiye, buralardaki kaynakların Avrupa kıtası gibi uluslararası pazarlara taşınmasında kilit durumundadır. Buna ek olarak ülkenin coğrafi konumu da yeni enerji

jeopolitiğinin merkezinde konuşlanan Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefine imkân sunmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki hedefler sadece gerçeğe dönüştüklerinde etki yaratmaktadır. Bu minvalde enerji merkezi olma hedefi, Türkiye'yi enerji alanındaki projelerde daha aktif rol elde edebileceği fırsatlara yönelmesini, enerji stratejileri üretmesini gerekli ve zorunlu kılmaktadır. Nitekim Türkiye çok kutuplu bir hal almaya başlayan uluslararası sistemde, dış politikasında çok yönlülük şeklindeki açılımına paralel olarak neredeyse bütün devletlerle enerji alanındaki işbirliği ihtimallerini değerlendirmektedir. Bu açıdan TANAP projesi, Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefine giden süreçte çok kritik bir anlam ifade etmektedir. Proje ile Türkiye, Avrasya'daki enerji merkezli güç mücadelesinde kendisine yer edinen ve söz hakkına sahip bir ülke haline gelmeye başlamıştır. Bu açıdan TANAP projesi, Türkiye'nin hedefine giden yolda attığı ciddi adımlardan birisidir denilebilir.

Bu çalışmanın amacı, enerji kaynaklarının öneminden hareketle konum olarak Avrupa, Asya, Hazar ve Orta Doğu coğrafyalarının merkezinde ve kaynaklara ihtiyaç duyan devletler açısından enerji arz güzergâhı üzerinde bulunan Türkiye'nin bu potansiyelini nasıl kullanacağını araştırmaktır. Bu bağlamda, enerji arz eden ekonomilerden ziyade Türkiye'yi enerji nakil köprüsü haline getirecek olan bölge petrol ve doğalgaz gibi enerji kaynakları ve enerji nakil hatları çalışmanın temel öğelerini oluşturmaktadır. Bu noktadan hareketle çalışmada, Avrasya coğrafyasında yer alan petrol ve doğalgaz kaynaklarının önemi vurgulanarak, bu kaynaklar özelinde yaşanan güç mücadelesinde rol oynayan küresel aktörler (ABD, Rusya, Çin ve AB) arasındaki rekabet incelenecektir. Ayrıca Türkiye'nin bu rekabette bölgede enerji merkezi olma potansiyeliyle ön plana çıkmasını etkileyen faktörler ve gelişmeler değerlendirilecektir. Bu kapsamda çalışmada temel olarak Avrasya güç mücadelesinde Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefinde TANAP'ın etkili olup olmadığı tartışılacaktır. Bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Avrasya enerji jeopolitiğinin yanı sıra, 21. yüzyılda petrol ve doğalgazın uluslararası sistemdeki yeri ve önemi ele alınacaktır. Ayrıca, Hazar ve Orta Doğu devletlerinden Azerbaycan, İran, Türkmenistan ve Irak'ın petrol ve doğalgaz rezervleri ve bu rezervlerin uluslararası piyasalara ulaştırılması amacıyla yapılan anlaşmalar incelenecektir. Ayrıca Avrasya'daki enerji merkezli güç mücadelesinin küresel aktörleri Rusya ve Çin'in enerji rezervleri ve kaynak ihtiyaçları ele alınacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Avrasya'daki enerji merkezli güç mücadelesine doğrudan etki eden küresel aktörler olan ABD, Çin, AB ve Rusya'nın bu bölgede uyguladıkları stratejileri ve bölge ile ilgili beklentileri irdelenecektir. Ayrıca bu değerlendirmeler yapılırken söz konusu aktörlerin bölgedeki hedeflerine ulaşmak için yapmış oldukları siyasi hamlelerin Türkiye'nin hedefleriyle çatışıp çatışmadığı açıklanmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, küresel mücadelenin merkezinde yer alan Türkiye'nin enerji görünümü ve stratejileri analiz edilecektir. Jeopolitik konumu gereği ön plana çıkan Türkiye'nin

enerji merkezi olma hedefine katkı sağlayan mevcut/muhtemel doğalgaz ve petrol boru hattı projeleri incelenecektir. Mevcut boru hattı projelerinin Türkiye ve Avrasya enerji mücadelesinde ifade ettiği nokta ve muhtemel projelerin Türkiye'ye muhtemel getirileri tartışılacaktır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise, petrol ve doğalgaz nakil hattı gibi enerji ile ilişkili hayata geçirilen projelerde yer alan Türkiye'nin, dış politikasında önem atfettiği konuların başında gelen enerji merkezi olma hedefini nasıl gerçekleştirebileceğiyle birlikte, önemli olarak nitelendirilen Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı'nın (TANAP) bu hedefe ulaşmadaki yeterliliği tartışılacaktır. İlk etapta Avrasya enerji mücadelesinde TANAP'ın yeri ve rolü ele alınarak, küresel aktörlerin projeye bakış açıları değerlendirilecektir. Daha sonra projenin bölge devletleri arasındaki ilişkilere etkileri irdelenerek, Türkiye'nin enerji jeopolitiği ve bölgesel önemi ele alınacaktır. Son olarak, Türkiye'nin enerji arz güvenliği kapsamında stratejik olarak oldukça önemli bir konumda bulunmasının dış politikasına etkisi enerji merkezi haline gelerek mi yoksa enerji kaynaklarının sadece transit geçiş noktası olarak mı gerçekleştireceği bağlamında tartışılacaktır. Tezdeki tüm bölümler ışığında, özellikle TANAP'ın Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefine katkısı olup olmayacağı ele alınacaktır.

Çalışmanın amacı doğrultusunda betimsel ve gözlemsel bir anlayış benimsenmiş ve bu bağlamda genel çerçevede tümden gelim yöntemiyle oluşturulan metodolojide veriler ele alınmıştır. Çalışmaya kaynak oluşturması bağlamında ise uluslararası ilişkiler disiplini literatüründe kendisine yer edinen birincil kaynaklara ve bilimsel çalışmalara öncelikli olarak yer verilmiştir. Bu kapsamda enerji alanında uzmanlarla birebir görüşmeler yapılarak metin içerisinde konuya dair görüşlerine yer verilmiştir. Ayrıca bu doğrultuda birincil düzeydeki kaynaklar için gerek devletler, şirketler gerekse de düşünce kuruluşları olsun konu ile ilgili çalışmalar yürüten kurum ve kuruluşların resmi internet sitelerindeki bilgiler ve yayınlamış oldukları politikalar ve dönemsel raporlar önemli ölçüde kullanılmıştır. Diğer yandan BP gibi söz konusu kurum ve kuruluşların yayınlamış olduğu istatistiksel veriler çalışmada kullanılmış ve söz konusu veriler çalışmaya sayısal veri bağlamında önemli derinlik kazandırmıştır. İkincil düzeyde çalışmaya kaynak oluşturan ve uluslararası ilişkiler disiplini literatüründe kendisine yer edinen bilimsel çalışmalar bağlamında ise üniversitelerin kütüphanelerinde yer alan akademik veri tabanlarından yararlanılmıştır. Bunlarla birlikte güncel gelişmeler ışığında uluslararası ilişkiler disiplininin önde gelen akademisyenleri tarafından yayımlanan kitap ve görüşlerini belirttikleri yazılarına da çalışmada yer verilmiştir. Son olarak devletlerarası ilişkilerde güncel gelişmelerin neden olduğu değişimlere daha hızlı uyum sağlamakla birlikte bilgilerin güncelliğinin sağlanabilmesi için konu ile ilgili gazete haberlerine gerek fiziki gerekse online olarak erişim bağlamında çalışmada yer verilmiştir. Çalışmaya kaynaklık edecek verilerin doğruluğunun test edilmesi bağlamında ise karşılaştırmalı bir yöntem belirlenmiş ve söz konusu veriler ikiden fazla kaynaktan kontrol edilerek güvenilirliği teyit edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. AVRASYA ENERJİ KAYNAKLARININ ÖNEMİ

1.1. Avrasya Enerji Jeopolitiği

Jeopolitik kavramı, uluslararası ilişkiler disiplininde dönemin politik ve ekonomik konjonktüre göre tarihi süreç boyunca farklı kavramlarla bir arada kullanılmıştır. Jeopolitik kelimesi, bir kavram olarak ilk defa askeri alanlarda kendisine yer edinmiş ve daha sonrasında uluslararası ilişkiler disiplininde yer almaya ve jeopolitik bağlamda analizler üretilmeye başlanmıştır (Sevim, 2012: 4379).

Jeopolitik, uluslararası ilişkiler disiplini açısından coğrafi alandaki etkileşimleri ve bu etkileşimlerden kaynaklanan güç savaşlarını irdelemektedir. Tarihteki geçmiş eğilimler jeopolitik analizlerde kullanılan önemli göstergeler arasında yer almaktadır. Jeopolitik ve tarih arasındaki en temel farklılık, tarihten farklı olarak jeopolitiğin ileriye görmek için açık bir şekilde geçmişe bakmasıdır (Yıldız, 2013: 4).

Jeopolitik kelimesi bir kavram olarak 1945 yılından günümüze gelene kadar inişli ve çıkışlı dönemlerden geçmiştir. Özellikle Vietnam Savaşı, İran Devrimi ve 1973 Küresel Petrol Krizi gibi stratejik öneme sahip hadiseler jeopolitik analizleri zorunlu hale getirmiştir. Ayrıca uluslararası arenada karşılaşılan özellikle kriz olarak nitelendirilen hadiseler jeopolitik kavramının yeniden gündeme gelmesini sağlamış ve uluslararası sistem açısından önemini vurgulamıştır.

Jeopolitik-enerji ile etkileşimi bağlamında ilişkilendirilen enerji jeopolitiği kavramı, yalnızca enerji kaynaklarının yer aldığı coğrafyaları değil, kaynaklarla ilgili arz ve talep ilişkisinin çevrelediği bütün coğrafi etkenleri de içerisine almaktadır. Bu nedenle iddia edilebilir ki; enerji jeopolitiği, küresel jeopolitiğin tüm gelişmelerini de kapsamaktadır (Demir, 2010: 8). Başka bir deyişle enerji jeopolitiği, Batıdaki küresel güçlerin bölge politikalarını ifade ederken, aynı zamanda bölge içinde ve bölge ile Batıdaki güçler arasındaki ilişkiyi doğrudan enerji ve bölgenin önemi açısından ele almaktadır. Bundan dolayı, jeopolitik kavramı, günümüz uluslararası sistemini irdeleyebilmek adına önemli bir olanak sunmaktadır. Örneğin, Rusya gibi devasa enerji kaynağı olan bazı ülkelerin enerjini politik bir güç şeklinde kullanması, dünyadaki jeopolitik dengelerde değişime yol açmaktadır. Bu sebeple, enerji jeopolitiği, jeopolitik değişimlerin en fazla yaşandığı alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Enerji jeopolitiği açısından öncelikli ve temel basamak kaynak coğrafyasıdır. Enerji jeopolitiği bakımından önemli olan kaynak coğrafyası, küresel anlamda ihtiyacı karşılama potansiyeline sahip rezerv büyüklüklerinden meydana gelmektedir. Enerji jeopolitiğinin kapsamı yeni rezervler keşfedildikçe söz konusu rezervlerin keşfedildiği bölgelere göre güncellenmektedir. Bu duruma verilebilecek en güncel örnek Doğu Akdeniz bölgesinde keşfedilen hidrokarbon rezervleridir.

Enerji jeopolitiği ağırlıklı olarak kömür, petrol, doğalgaz gibi enerji kaynaklarının bulunduğu bölgeler ile bu kaynakların transferindeki kullanılan güzergâhlara ve ilgili enerji kaynaklarının talep edildiği coğrafyaya odaklanmaktadır. Enerji jeopolitiğinde temel olarak, rezerv coğrafyasında yer alan ülkeler talebi, talep coğrafyasında yer alan ülkeler ise kaynağı alternatifli hale getirmeyi amaçlamaktadırlar. Enerji jeopolitiğindeki temel problemlerden bir tanesi de “küresel veya bölgesel hâkimiyet için enerji kaynaklarına elinde bulundurmak mı, yoksa enerji nakil coğrafyasını kontrol etmek mi gerekmektedir?” sorusudur (Sevim, 2012: 4381).

Bütün olarak olmasa da yön ve yoğunluk bağlamında güç dengesinde değişim de devam etmektedir. Örneğin günümüzdeki karakteri çok kutuplu olarak nitelendirilen uluslararası sistemde jeostratejik ve jeopolitik ağırlık merkezi gözle görünür şekilde değişerek Atlantik’ten Pasifik coğrafyasına yönelmektedir. Jeopolitik ağırlık merkezinde gerçekleşen değişimlerle tarihin her döneminde önemli bir merkez haline gelmiş olan Avrasya, enerji kaynakları ve enerji transferi koridorlarıyla küresel ölçekte oldukça stratejik bir bölge haline gelmiştir (Sevim, 2012: 4380).

1.2. 21.Yüzyılda Petrol ve Doğalgazın Uluslararası Sistemde Yeri ve Önemi

21. yüzyılda enerji, dünya ekonomisinin ana belirleyici unsurlarından birisi haline gelmiştir. Ekonomide temel üretim girdilerinden birisi haline gelen enerji, ekonominin diğer sektörlerle olan yapısal bağımlılığından da kaynaklı olarak bir ülkenin gelişmesinde ve kalkınmasında en önemli yapı taşlarından birisi haline gelmiştir. Bu sebeple enerji temininde oluşacak bir aksaklık ekonomiyi üretim anlamında çıkmaza sokabilecektir (Özdemir, 2012: 61).

Günümüzde 6 milyarı aşan dünya nüfusunun, 2020 yılına kadar yılda yüzde 1,4’lük bir artış gerçekleştirerek 8 milyarın üzerine çıkması, 2050 yılına kadar da 10 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir. Nüfus sayısında tahmin edilen bu artışın gerçekleşmesi halinde dünya ki toplam enerji tüketimi de bu duruma paralel olarak oldukça etkilenecektir. Dünya birincil enerji tüketimi 2017 yılı sonu itibarıyla 13,5 milyar ton petrol eşdeğerine (TPE) ulaşmıştır (BP Statistical Review 2018: 8). Dünya enerji tüketiminin nüfus artışının üzerindeki eğilimi düşünüldüğünde, yıllık yüzde 1,7’lik bir artış kaydetmesi ve 2020 yılında 13,4 milyar TPE’ye ulaşması beklenmektedir (Pala, 2003: 6).

Artan enerji ihtiyacı nedeniyle devletler alternatif enerji kaynaklarına yönelerek enerji çeşitliliği sağlama çabası içerisinde olduklarıdır. Enerji dünya tüketim hareketlerini incelediğimizde ekonomilerin alternatif enerjiye eğilimlerini daha net bir şekilde görebilmekteyiz.

Tablo 1: Dünya Birincil Enerji Tüketiminde Yakıt Payları, 1973-2020(%)

	1973	2005	2010	2020
Petrol	53	36.4	39	38
Kömür	18	27.8	28	29
Doğalgaz	16	23.4	24	25
Fosil Yakıtlar	87	87.6	91	92
Nükleer	1	5.9	6	4
Hydroenerji	2	6.3	3	3
Diğer Yenilenebilirler*	10	0.2	1	1
*Hydroenerji hariç, güneş, rüzgâr, gel git, jeotermal, geleneksel ve modern biyolojik yakıtlar				

Kaynak: Pala, 2003: 7

Tablo 1’de 1973 yılında yüzde 53 ile dünya birincil enerji tüketiminde en üst düzeye ulaşan petrol payının, 2005 sonu itibarıyla yüzde 36,4’e indiği görülmektedir. Doğalgaz ve kömür paylarının kayda değer oranda artarak, küresel enerji tüketiminden yaklaşık aynı oranda pay aldıkları anlaşılmaktadır. Nükleer enerji tarafından ise fosil yakıt dışı enerji kaynakları arasında en büyük katkının yapıldığı gözlenmektedir. Bu süreçte değişmeyen tek nokta fosil yakıtlara olan bağımlılıktır. 1973’de küresel enerji tüketiminin yaklaşık yüzde 87’sini sağlayan fosil yakıtların payı, 32 yıl sonra bile yani 2005 yılında dahi hala yüzde 88’ler düzeyindedir. Aynı tablodan, fosil yakıtların 2020 dünya enerji tüketiminin de en az yüzde 92’sini karşılaması beklenmektedir.

Tüketim aynı kalmak koşuluyla yeni enerji rezervleri keşfedilmediği takdirde dünyadaki enerji rezervlerini ve üretim miktarlarını oranlayarak hangi kaynağın yaklaşık olarak kaç yıllık ömrünün kaldığının ortaya çıkarılması gelecek adına önemlidir (Yüce, 2010: 81).BP Statistical Review of World Energy 2018 verilerine göre, 2017 yılı sonu itibarıyla dünyadaki kanıtlanmış petrol rezervlerinin yaklaşık 1 trilyon 697 milyar varil, petrol üretiminin ise 92.649 milyar ton olduğu ifade edilmektedir. Bu rakamlarla dünya petrol rezervinin ömrünün 2017 yılı itibarıyla yaklaşık 50,6 yıl olduğu öngörülmektedir (TPAO, 2019). Yine BP Statistical Review of World Energy 2018 verilerine göre ise kanıtlanmış doğalgazda rezerv toplamı 179,83 trilyon metreküp, üretim miktarı ise 2,763 trilyon metreküptür. Hâlihazırdaki tüketim oranıyla hesaplandığında doğalgazın yaklaşık 65 yıllık ömrünün kaldığı ortaya çıkmaktadır

Dünyadaki petrol rezervleri, Dünya Enerji Konseyi’nin tahminlerine göre, 2040 ve 2060 yılları arasında tükenme noktasına gelecektir (Yüce, 2005). Günlük dünya petrol talebinin,

önümüzdeki yıllarda, 97,1 milyon varil dolayında olacağı da göz önünde bulundurulduğunda durumun ciddiyeti ortaya çıkmaktadır (BP, 2005).

Uluslararası Enerji Konseyi'nin tahminlerine göre, gelecek 40 ila 60 yıl içerisinde petrol arzının ihtiyaç duyulan petrol talebini karşılayamama ihtimalinin olması, petrole ikame enerji kaynağı olarak benimsense doğalgazın son yıllarda enerji kaynakları içerisinde hızlı bir şekilde ön plana çıkmasına yol açmış ve enerji kaynakları içerisinde daha çok pay almasının önünü açmıştır. Bunun sonucu olarak, gün geçtikçe doğalgaz üretiminin daha da arttığı ve kullanımının gittikçe yaygınlaştığı görülmektedir (Yüce, 2010: 82). Bu durum petrolün yerini alacak enerji kaynakları üzerinde yaşanan mücadeleyi arttırmıştır.

Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) tarafından yapılan analizde, 2035 yılına gelindiğinde doğalgazın ikame enerji kaynağı olarak öne çıkmasıyla petrol ve kömürün küresel enerji tüketimi içindeki payının yüzde 15 oranında azalacağı ve toplam payının yüzde 42'ye gerileyeceğini öngörülmektedir. Bu süreçte, küresel talebin ciddi anlamda ön plana çıkaracağı tek enerji kaynağının doğalgaz olacağı ifade edilmektedir (Pala, 2014).

Petrol ve kömür talebinde azalma olacağı düşünülmesine rağmen 2035-2040 yıllarına ilişkin öngörülerde petrol talebinin ilk sıradaki konumu değişmeyeceği düşünülmektedir. Bu tahminlerdeki en köklü değişim doğalgaza olan talebinin artış göstererek ikinci sırada yer alan kömürün yerini alacak olmasıdır (Telli, 2017: 1). Hâlihazırda 3,5 trilyon metreküp(tcm) civarında olan dünya doğalgaz tüketiminin 2035 yılında 5 trilyon metreküpe çıkacağını düşünülmektedir. IEA, bu nedenle, 21.yüzyılı "*Gazın Altın Çağı*" olarak ifade etmektedir (Pala, 2014).

Diğer yandan, Exxon Mobil 2018 Enerji Görünümü isimli raporda, 2040'lı yıllara giden süreçte doğalgazın talebinin yüzde 40 oranında büyüyeceği ve tüm enerji kaynakları arasındaki payını yüzde 3 oranında artacağı öngörülmektedir. Raporda, doğalgazın 2040 yılına kadar küresel enerji ihtiyacının yüzde 26'ını karşılar hale geleceği ifade edilmektedir (www.dunyaenerji.org.tr, 2018).

Bu noktada, doğalgazın ekonomik değerini ve önemini henüz yakın zamanda artırmaya başladığını söyleyebiliriz. Doğalgazın pazara ulaştırılmasının ciddi bir altyapı yatırım maliyeti gerektirmesi ve pazarlanmasında karşılaşılan zorluklar gibi nedenlerle dünyada keşfedilen birçok devasa doğalgaz rezervi yıllarca üretime açılmamış ve daha çok petrol tercih edilmiştir (Tümertekin ve Özgüç, 2007: 365). Doğalgazın tarih sahnesinde yer alması ise 1970'li yıllardaki petrol kriziyle başlamıştır denilebilir. Doğalgazın önemli hale gelmesinde çeşitli faktörlerle birlikte 1970'li yıllarda ortaya çıkan petrol krizinden sonra fiyatlarda oluşan aşırı yükselişin ve dalgalanmanın da payı mevcuttur (Akpınar ve Başbüyük, 2011: 123).

Zaman içerisinde koşulların değişmesi, enerji kaynaklarına olan talebin farklılaşmasına yol açmıştır. Günümüzde pek çok devlet ekonomik olarak hızla büyümekte, dünya genelinde nüfus artmakta, yaşam standartları ve refah seviyesi yükselmekte, buna paralel olarak enerji tüketimine talep ve ihtiyaç artmaktadır. Bu durum, petrolün yanı sıra enerji kaynaklarında alternatif kaynak arayışlarını da beraberinde getirmiş ve sanayileşmiş ekonomilerin doğalgaza yönelimi artmıştır. Ayrıca, teknolojik gelişmelere bağlı olarak boru hattı taşımacılığının gelişmesiyle de doğalgaza ulaşım kolaylaşmış ve doğalgazın kullanımı yaygınlaşmıştır (Akpınar ve Başbüyük, 2011: 123).

Diğer yandan, özellikle Fukuşima faciasının ardından nükleer enerji alanında ortaya çıkan durgunluk, kömürün elektrik tüketimindeki oranını azaltmayı öngören Kyoto önlemleri ve ayrıca artan elektrik tüketiminin karşılanacağı büyüklükte daha temiz başka herhangi bir enerji kaynağı bulunmaması gibi nedenlerle, doğalgaz 21. yüzyılın önemli kaynağı haline gelmektedir. Demek oluyor ki, gözle görülebilir bir gelecekte yeni enerji kaynaklarında umut veren bir teknik ilerleme olana kadar, geçiş sürecinde temel yakıtı olarak özellikle doğalgaz kullanılacaktır (Pala, 2014).

Bu noktaya kadar bir değerlendirmek yapmak gerekirse, enerjinin önemli bir konumda olduğu 21. yüzyıl uluslararası sisteminde özellikle petrol ve doğalgaz stratejik açıdan ön plana çıkmaktadır. Çeşitli alternatiflere sahip olmalarına rağmen petrol ve özellikle doğalgaz günümüz küresel ilişkiler denkleminin merkezinde kendisine yer edinmiştir. Ayrıca petrolün süren, doğalgazın ise artan değeri bu iki yer altı kaynağına sahip coğrafyaların yeni ekonomik ve jeopolitik politikaların merkezinde yer almasına yol açmıştır.

Yukarıda istatistikler ışığında dünya enerji yönelimlerini dikkate aldığımızda enerji jeopolitiğinin yeni mücadele alanları ortaya çıkaracağını söyleyebiliriz. Bu bakımdan, Asya, Kafkasya, Hazar ve Avrupa'yı içine alan Avrasya Bölgesi, özellikle SSCB'nin dağılmasından sonra sahip olduğu enerji kaynaklarıyla enerji yönelimleri değişen küresel aktörlerin dikkatini çekmeye başlamıştır denilebilir.

Şöyle ki, BP'nin Statistical Review of World Energy 2018 (BP 2018 Raporu) raporuna göre, 2017 yılı sonu itibariyle kanıtlanmış yaklaşık 150 milyar varil petrol rezervi ile dünya petrol rezervi oranının yaklaşık yüzde 10'unu Avrasya Bölgesi'nde bulunmaktadır. Yine aynı rapora göre Avrasya Bölgesi, yaklaşık 60 trilyon metreküp kanıtlanmış doğalgaz rezervi ile dünya doğalgaz rezervinin yaklaşık yüzde 30 ile 40'ını topraklarında bulundurmaktadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, petrolün halen birincil kaynak olarak kullanılması ve doğalgazın artan önemi, sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervleriyle Avrasya'yı önemli bir konuma getirmektedir. Dolayısıyla bölgedeki zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarının Avrasya'yı enerji mücadelesinin yoğunlaştığı bir alan haline getirdiği söylenebilir.

Avrasya enerji mücadelesini içerisinde birçok unsuru içerisinde barındıran çok yönlü bir oyuna benzetmek mümkündür. Bölgenin günümüzde “Yeni Büyük Oyun”¹ şeklinde nitelendirilmesi bu bağlamda önemli delillerdendir. Günümüzde, genelde Avrasya Bölgesi, özelde ise Hazar Bölgesi, enerji anlamında güç mücadelesinin en yoğun ve çetin geçtiği bölgelerin başında yer almaktadır. SSCB’nin dağılmasından sonra, Rusya, ABD, AB ve Çin gibi küresel güçler ile bölgeye sınır olan İran, Pakistan, Türkiye gibi ülkeler ve ayrıca enerji alanında faaliyet gösteren çok uluslu şirketler, Avrasya Bölgesi’nde büyük bir rekabet girmişlerdir (Yüce, 2010: 80). Bu rekabet sonucunda bölgede, çok uluslu şirketler de dış politika açısından devletler kadar belirleyici roller almaya başlamıştır. Öyle ki, enerji alanındaki mücadele de kamu şirketleri ile özel şirketler ve hatta devletlerle özel şirketler arasında mücadeleler yaşanmasına ortam hazırlamıştır. Boru hattı projelerinin şirketler tarafından yapıldığı düşünüldüğünde, bazen şirketlerin devletlerden daha fazla rol alabildikleri görülmektedir.

Avrasya coğrafyasının, Ortadoğu ve Hazar bölgelerinde toplanan enerji kaynaklarından Ortadoğu kaynaklarının 1990 yılında Körfez Krizi ile ABD tarafından kontrol altına alınmasıyla özellikle Hazar Bölgesi enerji kaynakları öncelikli mücadele alanı hâline gelmiştir. Genel olarak bakıldığında, coğrafi olarak Hazar Enerji Bölgesi, Doğu Kafkasya’dan başlayarak, Özbekistan’ın doğu sınırında bulunan Fergana Vadisine kadar uzanmaktadır. Rusya başta olmak üzere, Türkmenistan, Azerbaycan, Kazakistan ve Özbekistan, Hazar enerji kaynaklarını topraklarında bulunduran beş ülkeyi oluşturmaktadır (Birsell, 2007: 23). Bunlara Ortadoğu’yu da ekleyebiliriz. Güç mücadelesi söz konusu coğrafyalarda da petrol ve doğalgaz eksenli gelişmektedir.

Anlaşılmaktadır ki, 21.yüzyılın ilk bölümünde, enerjinin hâkim olduğu uluslararası sistem içinde pozisyon alma, jeopolitik avantaj sağlama mücadelesi ile geçecektir. Fakat tek farkla, jeopolitik analizlerde petrolün yerini doğalgaza bırakacağı görülmektedir. Doğalgazda tümüyle dışa bağımlı halde olan Türkiye’nin, bugün yüzde 23 civarında olan elektrik üretiminde doğalgaz payının, OECD ülkelerinden çok daha önce yüzde 30’lara çıkacağı tahmin edilmektedir (Pala, 2003: 12). Bu durum, Avrasya petrol ve doğalgaz kaynakları için konumu itibarıyla Türkiye’yi hem en ideal piyasa olarak ön plana çıkarmakta, hem de bölgedeki doğalgazın gelecekte Avrupa’ya iletilmesinde en uygun güzergâh olarak sisteme sunmaktadır.

1.3. Petrol ve Doğalgaz Rezervleriyle Avrasya Güç Mücadelesinin Merkez Sahasında Yer Alan Aktörlerin Genel Görünümü

Önceki bölümlerde Avrasya enerji jeopolitiğinin önemi ve 21. yüzyılda petrol ve doğalgaz kaynaklarının uluslararası politikadaki yeri incelenmiştir. Bugün gelinen noktada enerji

¹ 19. yüzyılda Büyük Oyun’un temelinde demiryolu projeleri yer alırken, günümüzde ise petrol ve doğalgaz hatları yer almaktadır. Kısaca, enerji kaynakları üzerinde devam eden bu mücadele, “Yeni Büyük Oyun” olarak adlandırılmaktadır (Yüce, 2010: 80).

jeopolitiğinde Avrasya bölgesi küresel güç mücadelesinin merkezi olmuştur. Bağımsızlıklarının ardından, Hazar bölgesinde bulunan Azerbaycan, Türkmenistan; Ortadoğu bölgesinde yer alan İran ve Irak'ın Avrasya güç mücadelesinin temel sahası haline gelmiştir.

Bu bölümde, sahip oldukları enerji rezervleriyle enerji bağlamında yaşanan güç mücadelesinin odağı haline gelen Azerbaycan, Türkmenistan, İran ve Irak'ın petrol ve doğalgaz rezervleri hakkında bilgi verilecektir. Ayrıca, ülkelerin enerji bağlamında görünümüleri açıklanırken enerji politikalarına ve boru hattı projelerine kısaca değinilecektir. Türkiye'nin enerji merkezi olma potansiyelinin tartışılacağı bu bölümde, ilgili ülkelerin enerji politikaları ve boru hattı projeleri ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.3.1. Azerbaycan Cumhuriyeti

Dünyada petrol ve doğalgaz üretiminin başladığı ilk ülkelerden birisi Azerbaycan'dır. İlk olarak 20. yüzyılın başlarında Bakü bölgesinde petrol çıkartılmaya başlanmıştır. Azerbaycan, 20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde dünyanın başlıca üreticilerinden haline gelmiştir. Azerbaycan, Orta Asya, Orta Doğu ve Ön Asya'nın tam merkezinde yer almaktadır. Bölgenin bu söz konusu bu özelliği, Azerbaycan'ın tarihi geçiş ve ticaret yolları üzerinde bir köprü olmasını sağlamış ve ülkeye siyasi, ekonomik, ticari ve sosyal bazı imkânlar sunmuştur. Bu nedenle, bağımsızlığının ardından Hazar bölgesindeki stratejik konumu ve özellikle de enerji kaynaklarına sahip olması nedeniyle kısa süre içerisinde bölgesel güç savaşının ortasında kalmıştır. Dolayısıyla zengin petrol ve doğalgaz rezervleri ile böylesi büyük jeopolitik potansiyeli barındıran Azerbaycan, dış dünyayla ilişkilerini yeni bir zeminde oluşturma çabası içerisine girmiştir. Bu açıdan Azerbaycan'ın dış politika önceliklerini, ülkenin bağımsızlığının korunma, toprak bütünlüğünün sağlanma, Dağlık Karabağ sorunun çözüme kavuşturma, uluslararası kuruluşlara entegrasyon sağlama, pazar ekonomisine geçme, yeraltı kaynaklarını kullanarak ekonomisinin kalkınmasını sağlama, enerji kaynaklarını uluslararası piyasaya ulaştırma ve Doğu ve Batı hattı üzerinde etkisini artırma olarak sıralamak mümkündür (Yılmaz, 2010: 69).

Azerbaycan bağımsızlığının ilk yıllarında iç çatışmalarla ve siyasi istikrarsızlıkla mücadele etmiştir (Memmedli, 2017). Bağımsızlık sonrası yaşanan Karabağ savaşı ve içerideki siyasi dengelerin sürekli değişiklik göstermesi Azerbaycan'ı uluslararası platformda sıkıntılı bir dönem geçirmesine yol açmıştır. Çünkü Azerbaycan, konumu itibarıyla Rusya, İran ve Ermenistan tarafından çevrelenmiş durumdadır. İran ve Rusya ulusal çıkarları açısından Hazar Denizi'nde kendilerinden başka petrol ve doğalgaz üreten bir küresel aktör bulunmasını istememektedirler. Buradaki enerji kaynakları üzerinde sadece kendilerinin söz sahibi olmalarını istemektedirler.

Soğuk Savaş sonrası, Türki Cumhuriyetlerin petrol ve doğalgazını küresel piyasalara ihraç edebilmesi için dört alternatifi bulunmaktaydı. Bunlardan ilki, Hazar Denizi'nin kuzeyinden Rusya

toprakları üzerinden Avrupa'ya ve oradan da Atlantik'e, ikincisi doğudan Çin aracılığıyla Pasifik'e, üçüncüsü güneyde Afganistan üzerinden Hindistan ve Pakistan yoluyla Hint Okyanusu'na, dördüncüsü ise Hazar Denizi'nin güneyinden İran ve Türkiye aracılığıyla Akdeniz'e çıkış olarak özetlenebilir (Mammadov, 2013: 4). Fakat Azerbaycan, hala birçok noktada Rusya'ya bağımlı olması neticesinde, petrol ve doğalgazını dış dünyaya pazarlama açısından güzergâh sorunu yaşamaktadır. Buna İran'ın da reel politik çıkışları ve dış politikasındaki aktif tutumuyla hem Rusya ile hem Türki Cumhuriyetler ile rasyonel çıkar ilişkilerine girişmesi eklendiğinde, petrol ve doğalgaz kaynaklarının bağımsız bir şekilde uluslararası piyasaya aktarımı zorlaşmaktadır.

SSCB'den kalan Novorossiysk boru hattının Rusya üzerinden geçmesi Azerbaycan'ı yeni güzergâhlar aramaya yöneltmiştir. Kuzey tarafında Rusya, batı tarafında Ermenistan, güneyinde ise İran denklemi arasında sıkışmıştır. Azerbaycan, güvenli bölge olarak kuzeybatısında yer alan Gürcistan ve güneybatısında yer alan Türkiye güzergâhını tercih etmiş ve bu tercihi Batı dünyasına kabul ettirmeye çalışmıştır.

Bu bağlamda, Azerbaycan öncelikle Batı menşeli enerji şirketlerini bölgesine çekerek, topraklarındaki petrol ve doğalgaz yataklarının faaliyete geçirilmesini sağlamıştır. Daha sonra ise üretilen enerji kaynaklarının küresel piyasalara taşınmasını sağlayacak gerekli altyapının hazırlanması amacıyla çalışmalar yürütmüştür. Ayrıca Azerbaycan, ulaşım ağlarını şekillendirirken alternatif hatlar oluşturmayı temel prensip olarak kabul etmiştir. Bu politika ile topraklarındaki petrolün ve doğalgazın küresel piyasalara iletilmesi sürecinde belli bir devlete bağımlı hale gelme riskine karşı kendisini garanti altına almayı amaçlamıştır (İbrahimov, 2012: 125).

Azerbaycan'ın enerji alanında politika değişikliği sayesinde, ülkenin enerji sektörüne yüksek miktarlarda yabancı yatırımcı gelmeye başlamış ve üretim oranlarında hızlı bir artış gözlenmiştir. Süreci yönetebilmek adına, iki petrol rafinerisinin işletilmesinden, ülkedeki petrol ve doğalgaz üretiminden, boru hatlarından ve petrol ile doğalgazın ithalat ve ihracatından sorumlu olacak Devlet Petrol Şirketi SOCAR kurulmuştur. Azerbaycan, SOCAR'ı özelleştirmemiş, enerji sektörüne doğrudan yabancı yatırımcı girişini üretim paylaşım anlaşmalarıyla yapmıştır. Ayrıca 1994 yılında yabancı yatırımcıların oluşturduğu Azerbaycan Uluslararası Petrol Konsorsiyumu, kısa adıyla AIOC, kurulmuştur (Aras, 2006: 43). Bugün AIOC, SOCAR'ın önünde en fazla petrol üreten kurum haline gelmiştir. AIOC, BP liderliğinde Chevron, Hess, Statoil, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO), Exxon Mobil, ITOCHU, SOCAR ve Inpex konsorsiyumundan oluşmaktadır (EIA, 2013a: 4).

Azerbaycan enerji üretim kapasitesinin artışı ve dış piyasaya ulaşımı konusunda bazı adımlar atmıştır. Bu kapsamda uluslararası şirketlerle yapılan petrol ve doğalgaz anlaşmalarının ilki ve en önemlisi, Azerbaycan'ın Hazar Denizi'nde bulunan "Azəri-Çirak-Güneşli(AÇG)" petrol yataklarını

içerisine almakta olup, 1994 yılında imzalanmıştır. Bu anlaşma “Asrın Kontratı” olarak adlandırılmıştır ve yatakların işletimi AIOC tarafından gerçekleştirilmektedir (Aras, 2006: 41-44).

BP verilerine göre, “Azeri-Çırac-Güneşli (AÇG)” petrol sahasında 5,4 milyar varil civarında bir rezerv bulunmaktadır. SOCAR şirketi ise rezervin 5,4 ila 6,9 milyar varil arasında olduğunu tahmin etmektedir (Demirtepe, 2008: 70). AÇG Anlaşmasıyla bu sahalardan üretilen petrolün “erken petrol” olarak adlandırılan başlangıç safhadaki kısmı ağırlıklı olarak Gürcistan üzerinden küresel piyasalara taşınmıştır. Batı Hattı olarak ifade edilen kısım Bakü-Supsa ve Rusya üzerinden, Kuzey Hattı olarak bilinen kısım ise Bakü-Novorosiysk boru hatlarıyla taşınarak küresel piyasalara ulaştırılmıştır (Ener ve Ahmedov, 2007: 120). Bu hatların kapasitelerinin bölgede yapılacak üretim miktarındaki artış sebebiyle düşük kalması, Rusya topraklarından geçen Kuzey hattın geçiş fiyatının pahalı olmasından ve bu hat üzerinden giden yüksek kaliteli Azerbaycan petrolünün, düşük kaliteli Ural petrolü ile karışarak Azerbaycan petrolünün piyasa değerini düşürmesi gibi etkenler, yeni petrol boru hattının inşa edilmesini zorunlu hale getirmiştir (Yılmaz, 2010: 71). Bu sebepler neticesinde ikinci aşamaya geçilmiştir ve Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) Ham Petrol Boru Hattı geliştirilmiştir. Bu projeye Azerbaycan ham petrolü Gürcistan topraklarından geçerek Türkiye’de Ceyhan Limanı’na taşınması ve buradan da tankerlerle Avrupa pazarına ulaşması hedeflenmiştir. Boru hattı projesi 2006 yılında tamamlanarak faaliyetlerine başlamıştır (ETKB, 09.06.2019).

Azerbaycan enerji sektöründeki açılımına doğalgaz alanında da devam etmiştir. Son aşama da Azerbaycan’ın en büyük doğalgaz sahası olan Şah Deniz doğalgazının Türkiye ve dünya piyasasına ulaştırılması amacıyla Güney Kafkasya Doğalgaz Boru Hattı olarak da bilinen Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı Projesi (BTE) geliştirilmiştir (Uluatam, 2010: 65). BTC hattı ile aynı güzergâhı kullanan hat, yaklaşık 980 kilometre uzunluğundadır. 2004 yılında inşaatına başlanan hat 2007 yılında gerçekleşen ilk doğalgaz akışı ile faaliyete geçmiştir (ETKB, 09.06.2019). Bu boru hattı projesi, aynı zamanda Türkmenistan ve Kazakistan’da yer alan Hazar Geçişli Doğalgaz Boru Hattı Projesi’nin de ilk ayağını oluşturmaktadır.

Yapılan hesaplamalar, 2015 yılına kadar Şah Deniz bölgesinden yılda 30 milyar metreküp civarında doğalgaz elde edileceğini göstermektedir. “Azeri-Çırac-Güneşli (AÇG)” yataklarından petrol ve Şah Deniz yatağından ise doğalgaz üretimine ve ihracına başlanmasının ardından Azerbaycan, petrol ile birlikte doğalgaz üretimiyle de yüksek düzeyde ekonomik kalkınma, dünya ekonomisiyle bütünleşme ve yeniden yapılanma imkânı elde etmiştir (Aras, 2008: 227). Azerbaycan, aynı zamanda, Rusya, Kuzey Afrika ve diğer doğalgaz petrol üreticilerine rakip olmuştur.

Bütün bu çalışmalar Azerbaycan adına sonuçlarını vermeye başlamıştır ve geline aşamada 67 adet doğalgaz ve petrol platformu keşfedilmiştir. Karada 37 adet, kıyıda ise 17 adet petrol yatağı çalışır vaziyettedir. Ayrıca 100 bin metrekarelik bir alanda hidrokarbon yataklarının bulunduğu, 70

bin metrekarelik alanın 20 bin metrekaresinin doğalgaz ve petrolü birlikte barındırdığı, 379 bin metrekarelik su alanında ise antiklin tabakalarının bulunduğu bilinmektedir (Aras, 2008: 18). Hazar Denizi'nin Azerbaycan'a ait olan kısmında 60 ile 200 metre derinliklerde toplamda 8 milyar varil civarında petrol ve 4 ile 8 milyar tonluk hidrokarbon rezervi bulunmaktadır (İGEME, 2008: 4).

Petrolün ve doğalgazın üretilmesi ve işletilmesi ülke ekonomisinin temelini oluşturmaktadır. Günümüzde Azerbaycan, net petrol ve doğalgaz ihracatçısı bir ülkedir ve bu ihracatının bir kısmını Türkiye üzerinden gerçekleştirmektedir (Tagliapietra, 2014: 9). British Petrol (BP) tarafından yayınlanan Statistical Review of World Energy 2018 isimli rapora göre, Azerbaycan'ın 7 milyar varillik kanıtlanmış petrol rezervi bulunmaktadır. Rapora göre bu rakam, kanıtlanmış dünya petrol rezervlerinin yüzde 0,4'üne denk gelmektedir. Ayrıca raporda 2017 sonu itibariyle Azerbaycan'da günlük 795 bin varil petrol üretilmektedir.

BP Statistical Review of World Energy 2018 raporuna göre, Azerbaycan'ın 1,3 trilyon metreküp kanıtlanmış doğalgaz rezervinin bulunduğu ve bu miktarın dünya doğalgaz rezervlerinin yüzde 0,7'sine denk geldiği ifade edilmektedir. Ayrıca rapora göre 2016 yılında 18,3 milyar metreküp olan doğalgaz üretiminin 2017 yılında azalarak 17,7 milyar metreküp olarak gerçekleştiği görülmektedir (BP, 2018: 28).

Azerbaycan, sahip olduğu doğalgaz ve petrol kaynaklarıyla bölgenin önemli üreticileri arasında yer almaktadır. Son yıllarda Türkiye ile hayata geçirdiği önemli projelerle Azerbaycan, Türkiye üzerinden küresel piyasalara kaynaklarını ulaştırarak Türkiye'nin de bu anlamda stratejik değerinin artmasına katkı sağlamaktadır. Böylece, Azerbaycan ile yapılan kapsamlı işbirlikleri sayesinde Türkiye, enerji merkezi olma hedefinde önemli kazançlar elde etmektedir.

1.3.2. Türkmenistan Cumhuriyeti

Türkmenistan topraklarında barındırdığı doğal kaynakları ve jeostratejik avantajlarıyla, son yıllarda çok önemli siyasi bir aktör haline gelmiştir. Büyüme oranlarına bakıldığında Orta Asya Bölgesi'ndeki Türkmenistan, en hızlı gelişme gösteren ülkelerdendir. Türkmenistan makamlarından yapılan açıklamaya göre, 2018 yılında büyüme oranı yüzde 6,2 olarak gerçekleşmiştir (www.ticaret.gov.tr, 2019). Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) yayınladığı "World Economic Outlook, April 2019" raporuna göre ise küresel ekonomik büyüme oranlarında daralmalar olacağı öngörülmesine rağmen Türkmenistan da 2019 yılında yüzde 6,3 oranında, 2020 yılında ise yüzde 6 oranında ekonomik büyüme gerçekleşmesi öngörülmektedir (IMF, 2019: 49). Türkmenistan, zengin enerji kaynakları ve jeoekonomik avantajlarıyla, son yıllarda önemli bir siyasi oyuncuya haline gelmiştir. Türkmenistan, Orta Asya'nın Kazakistan'dan sonra en hızlı gelişmekte olan ülkesidir. Türkmenistan'ın Gayrisafi Yurt İçi Hâsılası (GDP) büyüklüğü de 45

milyar dolar civarına ulaşmıştır. Türkmenistan'ın GDP'sinin büyük çoğunluğu doğalgaz ihracatından gelmektedir (Moninkulov, 2013).

BP Statistical Review of World Energy 2018 raporuna göre, Türkmenistan'ın 0,6 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervi bulunmaktadır ve bu oran dünya petrol dağılımının yüzde 0,05'inden daha az bir kısmına karşılık gelmektedir (BP, 2018: 12). Yine aynı raporda yer alan 2018 yılı verilere göre günlük 258 bin varil petrol üretilmektedir ve bu oran dünya petrol üretim oranının yüzde 0,3'lük kısmını temsil etmektedir. Bu üretimden günlük 155 bin varil tüketim gerçekleşmektedir (BP, 2018: 14). Bu verilerden Türkmenistan'ın petrol rezervleri oranının düşük olduğu söylenebilir.

Türkmenistan doğalgaz rezervi ve üretimi açısından bölgedeki en şanslı ülkelerden birisidir. Türkmenistan'daki doğalgaz kaynakları genellikle ülkenin güneyindeki Amuderya havzası ve batısındaki Murgab Güney Hazar havzası içerisinde bulunmaktadır (İsmaliyov ve Budak, 2014: 31).

Diğer Orta Asya ülkeleri gibi Türkmenistan'ın da yeraltı kaynaklarının rezerv oranlarının ne kadar olduğunu detaylı araştırmalar yapılmadan net biçimde tahmin etmek mümkün değildir. Fakat BP Statistical Review of World Energy 2018 raporuna göre Türkmenistan'ın kanıtlanmış 19,5 trilyon metreküp doğalgaz rezervi bulunmaktadır. Bu oran dünya doğalgaz rezerv dağılımının yüzde 10,1'lik kısmına karşılık gelmektedir (BP, 2018: 26). Ayrıca rapora göre 2016 yılında 66,9 milyar metreküp olan doğalgaz üretiminin 2017 yılında azaldığı ve 62 milyar metreküp olarak gerçekleştiği görülmektedir (BP, 2018: 28). Ancak bu halde dahi, Türkmenistan dünyada en büyük 15 doğalgaz rezervi arasında yer almakta ve dünyanın en büyük 4. doğalgaz rezervlerine sahip ülke konumundadır (İsmaliyov ve Budak, 2014: 31).

Türkmenistan'ın doğalgaz rezerv oranı büyük oranda belirsizliğini korumaktadır. Çeşitli raporlarda rezerv oranları oranlar farklılıklar göstermektedir. Örneğin dünyanın önde gelen Gaffney, Cline ve Associates gibi petrol danışmalık şirketlerine göre, ülkenin en büyük rezervi 19 trilyon metreküp kapasitesi ile Güney Yoloten bölgesidir (Tagliapietra, 2014: 5). Aynı şirket tarafından 2011 yılında yapılan araştırmalara göre Minara ve Yaşlar doğalgaz sahalarıyla birlikte ise Türkmenistan'ın toplam 26,2 trilyon metreküp civarında doğalgaz rezervi olduğu tahmin edilmektedir (İsmaliyov ve Budak, 2014: 31).

Sahip olduğu yüksek miktardaki kanıtlanmış doğalgaz rezervleriyle Türkmenistan, 2020 yılına kadar enerji sektörüne yaklaşık 60 milyar dolarlık yatırım yaparak 2030 yılında ülkedeki doğalgaz üretim miktarını 250 milyar metreküpe, yurtdışına ihraç ettiği miktarı ise yine 2030 yılında 200 milyar metreküpe çıkarmayı amaçlamaktadır (www.hurriyet.com.tr, 2010).

Bölgedeki diğer ülkeler gibi, Türkmenistan da bağımsız olduğu ilk yıllardan itibaren, birçok sorunla baş başa kalmıştır. Daha önce de bahsedildiği gibi Türkmenistan, ekonomik gelirinin büyük çoğunluğunu enerji kaynaklarından sağlamaktadır. Fakat Türkmenistan, petrol ve doğalgaz kaynaklarını çoğunlukla Rusya üzerinden geçen boru hatları aracılığıyla küresel piyasalara ulaştırmaktadır. Türkmenistan açısından enerji nakli konusunda Rusya'ya olan bağımlılık önemli bir sorun teşkil etmekte ve bu konudaki bağımlılığını azaltmak istemektedir. Rusya'ya olan bağımlılıktan kaynaklı olarak istediği oranda doğalgazını küresel piyasalara ulaştıramayan Türkmenistan, özellikle Avrupa'ya doğalgaz transfer edebileceği alternatif boru hattı projeleri üzerinde çalışmaktadır (Karagöl vd., 2016: 36). Bu durumdan kurtulabilmek adına Türkmenistan, dış politikasını doğalgaz ve petrol üretim ile enerji ihracatı için transfer yollarının sağlama alınması üzerine kurmuştur. Kısaca Türkmenistan, uzun vadede doğalgazını Türkiye'ye ve onun da üzerinden Avrupa pazarlarına satmak istemektedir. Batı da Türkmenistan doğalgazına ilgisiz kalmamakla birlikte, ilgisi günden güne artırmaktadır.

Bu ilgiye bağlı olarak Türkmenistan bölgedeki stratejik önemini, Avrupa'ya doğalgaz temin eden Rusya'ya alternatif olarak görülmesi ve Hazar Havzası doğalgazını küresel piyasaya taşıma potansiyele sahip olması gibi etkenlerle artırmaktadır. Nitekim Rusya enerji şirketi Gazprom'un Avrupa ülkelerine doğalgaz temin etmesi, Avrupa'nın Rusya'nın doğalgazına bağlı kalmasına yol açmaktadır. Avrupa açısından Rusya doğalgazına bağımlı kalmama ve dolayısıyla, Rusya'nın küresel enerji politikasındaki etkisini azaltma noktasında Türkmenistan doğalgaz kaynaklarının Hazar bölgesinden Avrupa'ya iletilebilmesi önem arz etmektedir. Bu durum Avrupa kadar Türkiye'yi de ilgilendirmektedir, çünkü BTC ağı üzerinden Azerbaycan ve Kazakistan doğalgazının yanında Türkmenistan doğalgazının da taşınarak Avrupa piyasalarına ulaştırılması planlanmaktadır. Şüphesiz bu durum, Türkiye'nin enerji merkezi olabilmesi açısından önemlidir.

Son yıllarda, Türkmenistan dış politikasında değişikliğe giderek sınır ülkelerle ilişkilerini düzeltmek amacıyla bazı girişimlerde bulunmaktadır. Azerbaycan ve İran ile Hazar Denizi'nin statüsü ve paylaşımı konularında sorun yaşayan Türkmenistan, 2018 yılında Hazar'a kıyısı olan 5 ülke tarafından imzalanan anlaşmayla bu sorunu çözüme kavuşturmuştur (Staikos, 2019).

Birçok konuda sorunları çözüme kavuşturulabilmek ve doğalgaz satabileceği piyasayı çeşitlendirebilmek adına ikili politikalar oluşturulmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Türkmenistan Çin, Pakistan, Afganistan ve Hindistan ile de doğalgaz çeşitli doğalgaz boru hattı projeleri geliştirmiştir. Bu anlamda ilk olarak Çin'e doğalgaz ulaştırılmasını sağlayacak Türkmenistan-Çin Boru Hattı 2009 yılında faaliyete geçmiştir (www.dunya.com, 2009). Bu durum, ülkenin doğalgazı için yeni transfer noktaları yaratmıştır.

Türkmenistan açısından diğer önemli proje ise, TAPI olarak bilinen, Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan Doğalgaz Boru Hattı'dır. Türkmenistan doğalgazının Orta ve

Güney Asya'ya naklini gerçekleştirecek olan projenin inşasına 2015 yılında başlanmıştır. Hazar'da yer alan enerji kaynaklarını Türkmenistan'ın doğusuna aktaracak olması, TAPI'nin en önemli özelliğidir (Karagöl vd., 2016: 36). 2018 yılında, projesinin Türkmenistan bölümünün inşası tamamlanarak boru hattının Afganistan bölümünün inşasına başlanmıştır. Doğalgaz boru hattı projesinin 33 milyar metreküp kapasite ile 2020 yılında faaliyete geçmesi planlanmaktadır (www.aa.com.tr, 2018). Proje ile Türkmenistan doğalgazı Pakistan ve Afganistan üzerinden Hindistan'a ulaşacaktır. Bu proje ile Türkmenistan, Rusya ve Çin dışında yeni bir seçeneğe daha sahip olacaktır.

Bütün bu gelişmeler, Türkmenistan'ın Rusya'ya olan bağımlılığını azaltma isteğini göstermesi bakımından önemlidir. Bugün gelinen noktada, Türkmenistan sahip olduğu doğal kaynaklarıyla Avrupa, Çin, ABD, Rusya, İran, Türkiye, Pakistan, Hindistan gibi tüm küresel ve bölgesel aktörlerinin dikkatini çekmiş ve doğalgaz boru hattı projeleriyle küresel enerji politikasının önemli bir parçası haline gelmiştir.

1.3.3. Rusya Federasyonu

Rusya Federasyonu (RF), günümüz uluslararası ilişkiler sisteminde önemli güç merkezleri arasında yerini almaktadır. Asya ve Avrupa kıtalarına yayılan topraklarıyla, yüz ölçümü bakımından dünyanın en büyük ülkeleri arasında bulunmaktadır. Yüz ölçümüne paralel olarak, topraklarında bulunan enerji kaynaklarının rezerv oranlarıyla da dünyada önde gelen ülkeler arasında kendisine yer edinmektedir. Aynı zamanda, bulunduğu konum itibarıyla dünya enerji kaynakları bakımından oldukça zengin olan Avrasya'da yer alan Rusya, küresel güç mücadelesinde etkinlik sağlayabilmek adına önemli bir avantaja da sahip olmaktadır. Aynı zamanda, sahip olduğu söz konusu kaynaklar, Rusya Federasyonu'nun ekonomik gelişiminin de temelini oluşturmaktadır.

Rusya Federasyonu, küresel güç mücadelesinde son yıllarda artan gücünü ve etkinliğini, sahip olduğu zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarını ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) döneminden kalan ve topraklarından geçen boru hatları ağını dış politikasında önemli bir konuma oturtarak sağlamaktadır. Bu anlamda, RF'nin güç mücadelesinde uyguladığı enerji politikaları ileri de başka bir bölümde detaylandırılacak olup, burada Rusya'nın sahip olduğu enerji kaynaklarının rezerv oranları, özellikle de doğalgaz ve petrol rezervi oranları, ele alınacaktır.

Rusya Federasyonu, dünyanın en zengin doğal kaynak rezervlerine, ikinci büyük kömür rezervlerine ve en büyük sekizinci petrol rezervlerine sahiptir. Ayrıca, RF en büyük doğalgaz ve ikinci büyük petrol ihracatçısı ve üçüncü büyük enerji tüketicisi konumundadır. RF topraklarında dünya doğalgaz rezervlerinin üçte birine, petrol rezervlerinin onda birine, kömür rezervlerinin ise beşte birine sahiptir (Ünal, 2011: 6).

BP 2018 Dünya Enerji İstatistik Görünümü Raporuna göre RF, 35 trilyon metreküp doğalgaz rezerviyle, kanıtlanmış dünya doğalgaz rezervleri arasında en büyük orana sahip olan ülkedir (www.hurriyet.com.tr, 2018). Uluslararası Enerji Ajansı(IEA) verilerinde RF'nin 80 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervine sahip olduğu belirtilmektedir (www.eia.gov, 2019). Dünya enerji ihracatında ise Rusya'nın payı ortalama olarak yüzde 7 olarak hesaplanmaktadır (Bulut, 2018a: 73). BP'nin Enerji Görünümü Raporunda RF'nin 2040 yılına doğru gerçekleştireceği 780 milyar ton ihracat hacmi ile dünyanın en büyük birincil enerji kaynağı ihracatçısı olacağı tahmin edilmektedir (www.sputniknews.com, 2018a).

Rusya sahip olduğu doğalgaz kaynaklarının yaklaşık yüzde 74,6'sını Batı Sibirya'daki Yamburg, Urengoy ve Medvej'deki doğalgaz yataklarında bulunmaktadır. Rusya'nın sahip olduğu doğal gaz rezervlerinin yüzde 16,1'i Yamal Yarımadası ve Shtokman Adasında, yüzde 9,3'ü ise Doğu Sibirya'da bulunmaktadır. Yamburg ise Urengoy rezerv alanları Rusya'nın en büyük iki doğalgaz sahasıdır (Telli, 2014: 157). 2003 yılında yayımlanan Rusya enerji stratejisine göre, uzun dönemde 2002 yılında 73 milyar metreküp olan doğalgaz üretim kapasitesinin 2020 yılında 140 ila 150 milyar metreküp olacağı tahmin edilmektedir (Ünal, 2011: 9).

Rusya Federasyonu, Ortadoğu devletleri kadar olmasa da sınırlarında önemli ölçüde petrol rezervlerinin barındırmaktadır (Telli, 2014: 157). Rusya Federasyonu'nun kanıtlanmış önemli ham petrol kaynaklarının büyük çoğunluğu Batı Sibirya Bölgesi'ndeki Ural Dağı ve Sibirya Platosu'nda yer almaktadır (Bulut, 2018b: 70). Ayrıca Rusya Federasyonu, Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) üyesi olmayan ülkeler arasında en büyük petrol üreticisi; dünyada ise Suudi Arabistan'dan sonra ise ikinci büyük petrol üreticisi konumundadır (Ünal, 2011: 6). Fakat petrol üretimi açısından muhtemel rezervler dikkate alındığında Rusya Federasyonu'nun, OPEC ve özellikle Ortadoğu'da yer alan üreticiler ile üstünlük sağlayabilmesi mümkün değildir. Dünya petrol üretiminde OPEC'in payının 2020 yılında yüzde 45'e ve 2030 yılında ise yüzde 50'ye yükseleceği tahmin edilmektedir. Diğer yandan, Rusya'nın ise dünya petrol üretimindeki payının 2020 yılında yüzde 10,4 olacağı ve 2030 yılında ise yüzde 9,6 seviyelerine düşeceği ifade edilmektedir (Telli, 2014: 165).

Rusya doğalgaz kaynaklarının üretimini ve dağıtımını devlet şirketi olan Gazprom ile petrol kaynaklarının üretim ve dağıtımını ise aynı şekilde devlet şirketi olan Rosneft ile yönetmektedir. Özellikle Gazprom, Rusya'nın doğalgaz alanında uyguladığı enerji politikaları bakımından önemli bir küresel silah haline gelmiştir. Öyle ki, Söz konusu şirketler, Rusya Federasyonu'nun dünyada enerji fiyatlarının belirlenmesinde söz sahibi olmasına katkı sağlamaktadır. Özellikle yakın komşuları olan gelişmiş Avrupa ülkelerinin enerji tedarikçisi konumunda olan Rusya Federasyonu dünya enerji fiyatlarının oluşumunda oldukça etkili rol oynamaktadır (Bulut, 2018b: 73).

Rusya Federasyonu 2000'li yıllarda Devlet Başkanı Putin ile birlikte enerji politikaları bağlamında ciddi atılımlar yapmış, küresel enerji mücadelesinde konumu ve sahip olduğu enerji

kaynakları avantajlarını da kullanarak etkin ve söz sahibi bir devlet konumuna gelmiştir. Gelinen aşamada Rusya Federasyonu önde gelen doğalgaz ve petrol üreticisi ve aynı zamanda küresel piyasalara söz konusu kaynakları tedarik edebilen ve kaynak akışını kontrol edebilme gücünü elinde bulunduran ender aktörlerden birisi haline gelmiştir.

1.3.4. Çin Halk Cumhuriyeti

Gelişen sanayisi ve hızla büyüyen ekonomisiyle Çin, son yıllarda dünyanın en büyük ekonomilerinde birisi haline gelerek, küresel sistemde etkinliğini ve önemini artırmıştır. Çin, ekonomik reformların başladığı 1978 yılından sonra 35 yıl boyunca ortalama yüzde 10 oranında ekonomik büyüme kaydetmiş ve 2014 yılı sonunda -büyüme oranlarıyla- 1978 yılındaki büyüklüğünün 28 katına ulaşmıştır (Oktay, 2017). Bunun sonrasında 2010 yılından itibaren büyüme oranlarında çift haneli rakamlardan tek haneli rakamlara geçiş yapan Çin, 2015-2017 yıllarında büyüme oranları yüzde 6,5-7,0 bandına oturtmuştur (Tuncel, 2018). 2017 yılında yüzde 6,8 oranında büyüme kaydeden Çin'in 2018 yılı büyüme oranını ise 6,6 olarak gerçekleştirmiştir (www.bbc.com, 2018). Son yıllarda elde ettiği ekonomik ve siyasi başarılarla Çin, etki alanlarını Afrika, Asya, Avrupa ve Latin Amerika gibi bölgelere kadar genişletmiştir (İstikbal, 2019: 52).

2050 yılına gelindiğinde Çin'in dünyanın en büyük sanayine sahip ülke konumuna geleceği tahmin edilmektedir. Gelişen sanayileşmenin enerji harcamasını da artırdığı Çin'in dünya piyasasındaki enerji tüketimi 1996'da yüzde 9,6 iken, 2020'de enerji tüketim oranının yüzde 16,1'e yükselmesi beklenmektedir. 2020'li yıllarda ise özellikle petrole bağımlılık oranının yüzde 80'lere ulaşacağı öngörülmektedir (Çınar, t.y: 36). Öyle ki Çin 1978 yılına kadar ki büyüme sürecinde, enerji kaynaklarının yeterliliği bakımından herhangi önemli bir sorunla karşı karşıya kalmamıştır. 1978 yılı sonrası yaşanan dışa açılım politikaları Çin'in ekonomik gelişimini hızlandırırken, enerji kaynaklarının tüketimin oranlarını da yüksek miktarlarda artırmıştır. 1990'larda ortalama yüzde 9'lük ekonomik büyüme ilk olarak petrolü daha sonra da doğalgaz ve nükleer enerjiyi Çin bakımından önemli bir hale getirmiştir. 1995 yılında petrol üretim ve tüketim dengesinin eşitlenmesiyle Çin, petrol ithal eden bir ülke haline gelmiştir (İstikbal, 2019: 52).

İstatistiklerden anlaşıldığı gibi Çin'in ekonomik kapasitesindeki artış enerjiye olan ihtiyacı ve bağımlılığını arttırmaktadır. Gelinen noktada, Çin'in kalkınma sürecinde ihtiyacı olan en temel ve stratejik enerji kaynağı olarak petrol ön plana çıkmıştır. Çin, ABD'den sonra, 2003 yılından itibaren dünyada en çok petrol tüketen ikinci ülke hâline gelmiştir (IEA, 2013). Günümüzde, Afrika, Ortadoğu, Rusya ve Orta Asya'dan petrol alımı yapan Çin, petrol tüketiminde yüzde 50 oranında dışa bağımlı hale gelmiştir. Son 10 yıl içerisinde Çin'de petrol üretiminde yıllık ortalama yüzde 1,9 ve tüketiminde ise yüzde 7,7 artış meydana gelmiştir. İstatistikî verilere göre, 2020 yılında 730 milyon ton petrol açığının olacağı tahmin edilmekte ve aynı yıl Çin'in petrol ihtiyacının yüzde 67 ile yüzde 75 oranında artacağı düşünülmektedir (Ekrem, 2011: 29). Bu durum

ülkenin rezervleri göz önüne alındığında daha anlaşılır olmaktadır. Örneğin, Çin, BP Statistical Review of World Energy 2018 raporunda yer alan bilgilere göre, 25,7 milyar varil kanıtlanmış petrol rezervi miktarına sahiptir ve söz konusu oran dünya petrol dağılımının yüzde 1,15'lik kısmına karşılık gelmektedir (BP, 2018: 12). Yine aynı raporda yer alan verilere göre günlük 3 milyon 846 bin varil petrol üretilmektedir ve bu oran dünya petrol üretim oranının yüzde 0,8'lik kısmını tekabül etmektedir. Ayrıca raporda Çin'in günlük yaklaşık 13 milyon varil petrol tüketimi gerçekleştirdiği görülmektedir (BP, 2018: 14).

Doğalgaz bağlamında incelendiğinde yine BP Statistical Review of World Energy 2018 raporunda, Çin'in 5,5 trilyon metreküp kanıtlanmış rezervinin bulunduğu ve bu miktarın dünya doğalgaz rezervlerinin yüzde 2,8'ine denk geldiği ifade edilmektedir. Ayrıca rapora göre 2016 yılında 137,9 milyar metreküp olan doğalgaz üretiminin 2017 yılında artarak 149,2 milyar metreküp olarak gerçekleştiği görülmektedir (BP, 2018: 28).

Tüketim bakımından ise son dönemde petrol ihtiyacının yanında doğalgaz ihtiyacı da önemli ölçüde artan, Çin, 2008'de yıllık yaklaşık 71,1 milyar metreküp, 2013 'de 150,9 milyar metreküp doğalgaz tüketimi gerçekleştirmiştir. Sonraki dönemde yani 2017 sonu itibariyle ise tüketim miktarı 240,4 milyar metreküpe ulaşmıştır (BP, 2018: 29). Birçok uzmana göre gelecek dönemlerde tüketim miktarında artışın kaçınılmaz olduğu ifade edilen Çin'in, doğalgaz ihtiyacının 2020'de 300 milyar metreküp, 2035 yılında ise 400 milyar metreküp olması beklenmektedir. Çin'in ihtiyacı olan doğalgazın önemli oranını Türkmenistan başta olmak üzere Orta Asya ülkelerinden temin edeceği düşünülmektedir (www.sabah.com.tr, 2013).

1.3.5. Irak Cumhuriyeti

Ortadoğu, Afrika, Asya ve Avrupa'nın buluşma noktasıdır. Ortadoğu, insanlık tarihi boyunca kültürlerin ve ekonomik ilişkilerin kesişme noktası olmuş; bölge, tarih boyunca birçok önemli medeniyete beşiklik etmiştir. Taşdığı önem ve sahip olduğu jeopolitik konum sayesinde sürekli olarak merkezi konumunu muhafaza etmeyi başarmıştır. Bugün Ortadoğu sahip olduğu petrol ve doğalgaz zenginlikleri ile sistemdeki önemini sürdürmektedir. Bölgede bulunan ülkeler enerji kaynaklarıyla ön plandadır ve Irak bu açıdan bulunduğu konum itibariyle Ortadoğu'nun temel ülkelerinden birisidir. Günümüz uluslararası ilişkiler sisteminde sahip olduğu zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarıyla ön plana çıkan bir ülkedir. Petrol, Irak ekonomisinin dayandığı temel sektördür. Petrol ihracatı milli gelirin yüzde 60'ını, kamu gelirlerinin ise yaklaşık yüzde 90'ını oluşturmaktadır (Ticaret Bakanlığı, 2019).

Bu açıdan, Irak'ta hâlihazırda devam eden, ekonomik, siyasi, güvenlik ve insanlık sorunları yalnızca kendisini değil, bütün bölgeyi hatta dünyayı etkilemektedir. Irak, jeopolitik konumu, yeraltı kaynakları, etnik ve sosyal özellikleriyle sorunları rahatlıkla sınırlarının dışına taşımaktadır.

Ülkenin etnik ve mezhepsel çeşitliliğinin siyasal sınırlarının ötesinde de devam etmekte olması, Irak merkezli sorunların bu ülkenin topraklarında çevrenmesine imkân vermemekte, sorunlar çevre ülkelere de yayılmakta ya da onları etkilemektedir (Aydın ve diğerleri, 2007: 16). Çünkü Avrasya güç mücadelesinin bir ayağı bu coğrafyada gerçekleşmektedir ve bu durumdan Irak toprakları fazlasıyla nasibini almaktadır. Irak toprakları üzerinde küresel mücadele olmasının yanında, ülke içerisindeki etnik unsurlar arasında da benzer bir mücadele söz konusudur.

Irak'ın enerji kaynakları ülke genelinde homojen bir şekilde dağılmamıştır. Bilinen enerji kaynakları güneydeki Şii bölgesinde, kuzeydeki Kürt bölgesinde ve bir kısmı ise Sünni azınlığın oluşturduğu Merkezi Irak kontrolü altında yoğunlaşmıştır. Irak'ın petrol rezervlerinin ülke içerisinde ülkenin kuzey ve güney bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Merkezi Yönetim güneydeki petrol sahalarını elinde bulunurken, Kürt Bölgesel Hükümeti (KRG) ise kuzeydeki petrol rezervlerinin büyük çoğunluğunu kontrol etmektedir. Irak'ın güneyinde yer alan petrol rezervlerinin büyük çoğunluğu Rümeyle, Batı Kurna, Zübeyr petrol sahalarında bulunmaktadır. Irak'ın kuzeyinde yer alan petrol sahaları ise Musul, Kerkük ve Erbil üzerinde yoğunlaşmıştır (Karagöl vd., 2016: 42-43). Petrol rezervlerinin yüzde 17'lik kısmının Irak'ın kuzeyinde yer alan Kerkük ve Musul yakınında olduğu tahmin edilmektedir. Bölgedeki rezervlerin kontrolü, yöredeki etnik gruplar ve ülkedeki diğer gruplar arasında tartışma kaynağı olmaktadır (EIA, 2013b: 3). Bu nedenle, bazı dönemlerde ülke içerisindeki kaynakların tasarrufu konusunda çatışmalar yaşanmaktadır. Bu durum ülkenin istikrarı açısından da olumsuz bir görüntü çizmektedir.

Irak, coğrafi yapısı gereği dünyada en düşük petrol ve doğalgaz üretim maliyetine sahip ülkeler içerisinde yer almaktadır. Ülkedeki petrol, göreceli olarak sığ kuyulardan çekilebilen çok büyük sahalarda yer almaktadır. Irak'ın rezervlerinin üçte birinden daha fazlası yeryüzünün sadece 600 metre kadar altında bulunmaktadır. Birleşik doğalgaz ve su birikintilerinin petrol rezervleri üzerinde yüksek basınç oluşturmalarından dolayı yer altı kaynakları çok çabuk yüzeye çıkmaktadırlar. Bundan dolayı, Irak'ta petrolün üretim maliyeti varil başına 1,50 dolardan daha az olmaktadır. Söz konusu üretim maliyeti Suudi Arabistan'ın petrol üretim maliyetine eşit ve diğer ülkelerden daha aşağıdadır (Ticaret Bakanlığı, 2019).

BP'nin Statistical Review of World Energy 2018 isimli rapora göre Irak, Venezuela, Kanada, İran ve Suudi Arabistan'ın ardından en çok petrol rezervine sahip beşinci ülke konumundadır. Raporda ayrıca, Irak'ın 2017 yılı sonu itibari ile kanıtlanmış petrol rezervleri 148 milyar varil olduğu ifade edilmektedir. Rapora göre bu miktar, dünya petrol kapasitesinin yüzde 8,8'ine karşılık gelmektedir. Ayrıca, Uluslararası Enerji Ajansı (IEA), Kürt Bölgesel Hükümeti (KRG) kontrolünde bulunan bölgede 4 milyar varil kanıtlanmış rezervlerinin olduğunu tahmin etmektedir. Ülkenin büyük bir bölümünde henüz araştırma yapılmadığı göz önünde bulundurulduğunda ilave rezervlerin 45 ile 215 milyar varil olabileceği düşünülmektedir (Aydın ve diğerleri, 2007: 18).

Irak, 2015 yılında günlük 4 milyon varil ortalama ham petrol üretimi gerçekleştirerek, yılın sonunda OPEC'in ikinci en büyük ham petrol üreticisi olan İran'ı geçmiştir (BP, 2018: 14 ve EIA, 2019: 1). Irak, 2012 yılında günlük 2,4 milyon ham petrol ihraç etmiştir. Bu ihracatın yaklaşık 2,1 milyon varillik kısmı Basra Körfezi'nden, geri kalan kısmı ise kuzeydeki Türkiye-Irak Boru hattından gerçekleşmiştir. Irak petrolünün büyük çoğunluğu Amerika'ya ve Asya'da Hindistan, Çin ve Güney Kore rafinerilerine gitmiştir. Irak, 2012 yılında dünyada altıncı büyük sıvı petrol ihracatçısı olmuştur (EIA, 2013b: 5).

Irak topraklarında yalnızca petrol değil, yüksek oranda doğalgaz rezervi de bulunmaktadır. Doğalgaz, Irak'ın geleceğini şekillendirebilecek temel unsurlardandır. Irak, sahip olduğu doğalgaz rezervi ile dünyada 12. sırada yer almaktadır. Irak, zengin doğalgaz rezervine rağmen kapasitesinin oldukça altında doğalgaz üretimi gerçekleşmektedir. Üretim potansiyelin altında gerçekleşmesinin en önemli sebebi, çıkarılan doğalgazın büyük bir kısmının “alevli gaz” olarak adlandırılan yapıda olmasıdır. Doğalgazla ilgili altyapının ve teknolojinin yetersiz olması, çıkarılan doğalgazın sıvılaştırılarak veya herhangi farklı bir şekilde üretilmesi engelleyen başka bir etkidir. Bu sebeplerle Irak, çıkardığı doğalgazın büyük bölümünü petrol kuyularına enjekte ederek doğalgazı petrol üretiminin bir aşamasında kullanmaktadır. Bu durum ülkedeki doğalgaz kaynaklarının verimsiz ve atıl bir şekilde kullanılmasına yol açmaktadır (Karagöl vd., 2016: 43-44).

Irak'ta herhangi bir doğalgaz işleme tesisi ve çıkarılan doğalgazı taşıyabilecek yeterli bir boru hattı sistemi bulunmamaktadır. Bu nedenle, Irak'ta üretilen doğalgazın büyük çoğunluğu çıkarıldığı yerde yakılmakta ve tüketilmektedir. 2007 yılında 12 milyar metreküp doğalgazı kuyuların başında yakan Irak, 2010 yılında kuyu başında doğalgaz yakan üreticiler sıralamasında dünyada dördüncü olmuştur. Irak, elektrik üretiminde ve petrol kuyularına enjeksiyon amaçlı doğalgaz kullanımında artış yapsa da, halen 6 milyar metreküp doğalgazı kuyu başında yakmaya devam etmektedir. Bazı aylarda toplam doğalgaz üretiminin yüzde 60'ı kuyu başında yakılmaktadır. Düşünüldüğünde, Irak'ta sadece havaya karışan 6 milyar metreküp doğalgaz, Türkiye'nin Azerbaycan'dan yaptığı doğalgaz ihracatına eşittir (Pala, 2003: 25). Türkiye'nin de enerji merkezi olma hedefini gerçekleştirebilmek adına bu konuya özellikle önem vermesi gerekmektedir. Nitekim sözü geçen rakamlar Türkiye gibi enerji fakiri bir ülke için oldukça hayati miktarlardır.

BP'nin 2018 raporuna göre, Irak'ın 2017 yılı sonu itibari ile 3,5 trilyon metreküp düzeyinde kanıtlanmış doğalgaz rezervi bulunmaktadır. Bu oran dünya rezervlerinin yüzde 1,8'ine karşılık gelmektedir. Ayrıca rapora göre Irak, 2017 yılı sonunda 10,1 milyar metreküp doğalgaz üretimi gerçekleştirmiştir. Raporda Irak'ın 2017 yılı sonu itibariyle 12 milyar metreküp doğalgaz tüketimi gerçekleştirdiği görülmektedir.

Son zamanlarda Irak topraklarında enerji kaynakları bakımından yeni gelişmeler de meydana gelmektedir. Kürdistan Bölgesel Yönetimi kontrolündeki alanda yeni doğalgaz rezervleri keşfedildiği ve bu keşiflerin Irak'ın doğalgaz görünümünü köklü bir değişime uğratabileceği düşünülmektedir. Gerçekten de Irak, İran ve Türkiye sınırlarının kesişim noktasındaki bölgede 3 ile 6 trilyon metreküp yeni doğalgaz rezervi olduğu tahmin edilmektedir. Bu keşif bölgesel yönetimin daha da güçlenmesini sağlayabilir. Ayrıca, IEA'nın raporuna göre, Irak'ın doğalgaz üretiminin 2035 yılında 90 milyon metreküpe çıkabileceği de düşünülmektedir. Bölgede keşfedilen doğalgaz rezervinin ilk etapta iç tüketimi karşılması ve daha sonra ikinci aşamada Türkiye'ye ihraç edilebilmesi düşünülmektedir (Tagliapietra, 2014: 14-15).

Irak sahip olduğu enerji kaynakları ve jeostratejik konumu nedeniyle petrol ve doğalgaz ihracatçısı bir ülkedir. Bu nedenle çeşitli boru hattı projeleri geliştirmiştir. Bu anlamda Türkiye, Irak'ın önemli projelerde ortak ve enerji ithalatçısı ülke konumundadır. Ayrıca Türkiye, Irak petrol ve doğalgazının dış piyasaya ulaşması bakımından da kilit role sahiptir. Bu durum iyi değerlendirildiğinde iki ülke de bu durumdan kazançlı çıkacaktır.

Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı, Irak'ın kuzey bölgesinde yer alan ve Kerkük petrollerini batıya ulaştıran Türkiye'nin sahip olduğu en eski boru hattıdır. Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı Sistemi, Irak'ın Kerkük ve diğer petrol üretim sahalarından elde edilen ham petrolü Ceyhan'da bulunan Yumurtalık Deniz Terminali'ne taşımaktadır. Yıllık 35 Milyon ton taşıma kapasitesine sahip olan boru hattı, 1976 yılında faaliyete başlamış ve 25 Mayıs 1977 yılında ilk tanker yüklemesi yapılmıştır (BOTAŞ, 15.03.2014).

Petrol boru hattı projelerini hayata geçiren iki ülke, doğalgaz boru hattı yapımı projesi de planlamaktadır. Irak'ın kuzeyinde yer alan doğalgaz sahaları için geliştirme, üretim, doğalgaz işleme ve boru hattı inşasını içeren proje, 1996 yılında gündeme gelmiştir. 2008 yılında Irak doğalgazının Türkiye'ye ihracatı konusunda imzalanan anlaşmayla, süreç Irak-Türkiye Gaz İhraç Projesi (ITGEP) adını almıştır.

Bu anlaşmada, ilgili tarafların potansiyel doğalgaz arama ve üretim fırsatları ile komşu ülkelerle olan bağlantıları da kapsayacak şekilde Türkiye'deki doğalgaz ağının kullanılması bakımından bir çerçeve oluşturacağı belirtilmiştir. Anlaşma, Irak'ın kendi talebini karşılandıktan sonra artan doğalgazı Türkiye'ye ve Avrupa ülkelerine ihraç etmelerine imkân tanımaktadır. Irak'ta hâlihazırdaki politik ortam, Türkiye için pozitif anlamda imkânlar sunması halinde orta vadede yıllık 10 ile 12 milyar metreküp doğalgaz Türkiye'ye ve mevcut boru hatlarıyla Avrupa'ya taşınması düşünülmektedir. Şu bir gerçektir ki, ABD'nin politik hedefleri, ülkenin iç dinamikleri, bölgesel güçlerin tutumları ve politikaları Irak'ın durumunu belirleyecek temel unsurlardır. Türkiye ise, enerji bağımlılığını ve Irak'ın enerji kaynaklarının Avrupa'ya giriş kapısı olduğu gerçeğini göz

önünde bulundurarak bölgesel dengeleri lehine çevirebilecek politikalar üreterek bu süreçte enerji merkezi olma yolunda maksimum sonuçlar almaya çalışmalıdır.

1.3.6. İran İslam Cumhuriyeti

Basra Körfezi, Ortadoğu'dan üretilen petrol ve doğalgaz kaynaklarının büyük bölümünü havzasında bulundurmaktadır. Bu bölgeden elde edilen petrol ve doğalgazın ihraç yolu olması özelliği ile uluslararası öneme sahip bir bölgedir (Demir, 2017: 1). Küreselleşme ile beraber herhangi bir yerdeki olayın dünyanın geri kalanını ne denli etkilediği bilinmektedir. Avrupa, petrol ihtiyacının üçte ikisini ve ABD'nin yüzde 30'unu Körfez'den temin etmektedir. Dünya enerji ihtiyacının yüzde 60'ının halen petrol ve doğalgaz kullanarak gidermektedir. Tüm bunları göz önünde bulundurduğumuzda, Basra Körfezi'nin bulunduğu stratejik konumun değeri daha iyi anlaşılabilir olmaktadır (Sandıklı, 2008).

İran, jeostratejik konumu ve zengin yeraltı kaynaklarıyla, Ortadoğu ve Basra Körfezi'nde öne plana çıkan ülkelerden birisidir. Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Irak, Pakistan, Afganistan ve Türkmenistan, İran'ın karadan sınır komşusu olduğu ülkelerdir. İran ayrıca, güneyde Basra ve Umman Körfezi ile kuzeyde ise Hazar Denizi ile çevrelenmiştir.

Bununla birlikte, jeopolitik ve jeostratejik konumundan kaynaklı olarak barındığı potansiyelle İran, Avrasya Bölgesi'nde stratejik bir eksen ve güç merkezi olmayı hedeflemektedir. İran, jeopolitik konumunun sağladığı avantajları, dış politikası bağlamında ekonomik ve siyasi yaptırımları hafifletecek stratejilere dönüştürmek istemektedir. Bu noktada İran'ın izlediği temel politika, bölgesel işbirliğini amaçlayan ECO ve Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) gibi bölgesel kuruluşlarla ilişkilerini iyi getirmeye çalışmaktır (Dilek, 2011: 47).

Stratejik konumu ve coğrafyasındaki zengin kaynakların yanında İran, sahip olduğu enerji rezervleri bakımından dünyada ilk sıralarda yer almaktadır. İran, yüzde 18 ile Rusya'dan sonra dünyanın en büyük ikinci doğalgaz rezervine sahip olan ülkesidir (EIA,2013c: 15). Ancak İran, jeopolitik konumu gereği, Rusya'dan farklı olarak Batı ülkelerine doğalgaz ihraç edebildiği gibi, Doğu ülkelerine de doğalgaz ihraç edebilmektedir. Fakat siyasi belirsizlikler ve ekonomik ilişkilerdeki kilitlenmeler, İran'ın enerji arzında güvenilirliğini sorgulatmaktadır (Çetin, 2010: 96).

BP Statistical Review of World Energy 2018 raporuna göre, 2017 yılı sonu itibariyle İran'ın 33,2 trilyon metreküp kanıtlanmış doğalgaz rezervi bulunmaktadır. Bu oran dünya doğalgaz rezerv dağılımının yüzde 17,2'lik kısmına denk gelmektedir. Raporda İran'ın, 2017 yılı sonu itibariyle 223,9 milyar metreküp doğalgaz üretimi ile dünya doğalgaz üretiminin yüzde 6,1'lik kısmını tek başına ürettiği görülmektedir. Ayrıca söz konusu rapora göre İran, 157,2 milyar varil ispatlanmış

petrol rezervleri ile küresel petrol rezervlerinin yüzde 9,3'lük kısmına sahip bulunmaktadır. Raporda İran günlük 4982 bin varil petrol ürettiği görülmektedir.

BP ve EIA verilerine göre, yaklaşık 148 milyar varil civarında petrol rezervi olan Hazar Havzası'na kıyısının olması İran'ın önemini bir kat daha artırmaktadır (Efegil ve Özsvaş, t.y: 46). İran haklı olarak, bölgede diğer küresel aktörler gibi önemli kazanımlar elde etmeyi hedeflemektedir. Ancak ABD'nin, stratejik hedefleri nedeniyle İran'a karşı bölgesel güç olarak Türkiye'yi desteklediği görülmektedir. Bu, İran açısından ekonomik kayba yol açmamakta, fakat stratejik olarak risk ortaya çıkarmaktadır. İran'ın bölgede aktif bir oyuncu ve bölgesel güç olarak öne çıkması ABD tarafından istenmemektedir. Boru hattı ağlarına hâkim olma mücadelesinde kazananların, stratejik anlamda önemli kazançlar elde edeceği bir gerçektir (Çetin, 2010: 96).

İran, ABD'nin tüm engellemelerine rağmen bölgede önemli ve aktif bir oyuncu olma çabalarını devam ettirmektedir. Fakat ülkedeki mevcut rejimine karşı ABD tarafından uygulanan yaptırımlar, İran'ın küresel doğalgaz piyasalarına dâhil olmamasının önündeki en temel sorundur. ABD'nin Orta Asya bölgesiyle ilgilenmesindeki diğer bir sebep ise, İran'a karşı izlediği çevreleme politikasının zayıflamaması ve bölgenin İran eksenli radikal bir yapıya evrilmesini engelleme fikridir. ABD'nin bu politikadaki temel amacı, İran'ı yalnızlaştırarak bölgedeki etkinliğini kırmaktır (Bayraç ve Aras, 2007: 593).

Rusya ise ABD tarafından İran'a yönelik olarak uygulanan ambargodan yararlanarak, avantajlar elde etmeyi hedeflemektedir. Bu açıdan Rusya, İran'ın doğalgazı üretilen küresel piyasalara ihraç edebilecek, ciddi bir pazara ihtiyacı olduğunu bilmekte ve bunu avantaja çevirmek istemektedir. Bu nedenle, Rusya, İran ile petrol-doğalgaz sahalarının arama ve çıkarma çalışmalarının birlikte yapılmasını, yeni rafinerilerin kurulmasını ve boru hatlarına yatırım yapılmasını öngören bir anlaşması imzalamıştır. Rusya ayrıca, İran-Pakistan-Hindistan Boru Hattı ve LNG projelerine de ortak olmak istemektedir (Bayraç, 2010: 133).

Avrupa Birliği, Orta Asya ve Rusya'nın enerji kaynaklarına alternatif oluşturmak üzere, İran'ın doğalgaz kaynaklarının küresel enerji piyasasına dâhil olmasını istemektedir. Türkmenistan doğalgazının İran boru hatlarıyla Türkiye'ye ve daha sonra da Avrupa'ya taşınması düşünülmektedir. Fakat gelinen aşamada, ABD'nin ambargosu nedeniyle, bu projenin sadece Türkmenistan doğalgazının Türkiye'ye taşınması kısmı gerçekleştirilebilmiştir. Söz konusu doğalgaz anlaşmasıyla İran kendi hatlarından doğalgazı sadece Türkiye'ye iletebilmektedir. İran ise bölgedeki etkinliğini arttırabilmek amacıyla fırsatları en iyi şekilde değerlendirmeye çalışmaktadır. Bu nedenle, bölge ülkeleriyle boru hattı projeleri geliştirerek mücadelede avantaj sağlama konumunu güçlendirme düşüncesindedir. Bu kapsamda, İran ile Türkiye arasında doğalgaz boru hattı projesi yapılması kararlaştırılmış ve İran-Türkiye Doğalgaz Boru hattı 2001 yılında tamamlanarak devreye alınmıştır. Büyük ölçüde Rusya doğalgazına bağımlı olan Türkiye için bu

hat, kaynaklarını çeşitlendirmesi açısından değerlidir. Ayrıca Türkiye'nin doğu ile batı arasında enerji merkezi olabilmesi açısından avantaj sağlamaktadır.

Son dönemde, İran'ın bölgedeki en önemli projelerinden birisi de İran-Pakistan-Hindistan doğalgaz boru hattı projesidir. 1990'lı yıllarda ortaya çıkan projeye, Pakistan ve Hindistan arasındaki gerginliklerden dolayı ancak 2005 yılında adım atılabılmıştır. Boru hattı ile Güney Pars doğalgazını Pakistan'ın Belucistan, ve Hindistan'ın kuzeybatısına taşınması amaçlanmıştır. Fakat boru hattı projesi, Pakistan'ın Belucistan'daki güvenlik endişeleri, projenin fiyatı ve ABD'nin boru hat ile ilgili sert tutumundan dolayı görüşmeler kesintiye uğramıştır. Hindistan'ın ABD baskısı sonucu IPI boru hattı projesinden geri çekilmiştir (Kanapiyanova, 2017: 561). Sonuç itibariyle İran, ABD'nin engellemeleri sonucunda birçok projeyi rafa kaldırmak durumunda kalmıştır. Yine de İran, doğalgazının ve petrolünün bir şekilde Avrupa piyasasına ulaşmasını istemektedir. Bu anlamda BTC hattı ile Azerbaycan ve Türkiye arasında doğalgaz hattının oluşturulması İran'a da Avrupa piyasasına ulaşma konusunda fırsatlar sunmuştur.

Coğrafi konumu açısından, İran, sadece doğalgaz kaynaklarının bulunduğu bölgeleri değil, petrolün de uluslararası piyasalara erişim yollarını kontrol etmektedir. Hürmüz Boğazı'na yakın olmak, körfez petrolünün erişim hatlarına da yakın olması anlamını taşımaktadır. Körfez petrolünün çoğunluğu, tankerler vasıtasıyla Umman ve İran arasında bulunan Hürmüz Boğazı'ndan geçerek küresel piyasalara ulaştırılmaktadır. Söz konusu yarımadanın stratejik değer anlamında Malaka Boğazı, Panama Kanalı, İstanbul Boğazı'ndan bile önemli olduğu ifade edilmektedir. Ancak kara yolu açısından bu Umman'ın bu yarımadanın bağlantısının olmaması buranın kontrolünü oldukça zorlaştırmaktadır. Bu durum İran'ın Hürmüz Boğazı'ndaki kontrolünü artırmasına yol açmaktadır (Doster, 2012: 47).

İran'ın jeopolitik ve jeostratejik önemi uzun yıllar daha devam edecek gibi görünmektedir. İran, enerji kaynakları dünya piyasasına dâhil edecek büyük yatırımlar gerçekleştirebilirse bölgede önemli enerji ithalatçısı ülkeler arasında yer alabilir.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KÜRESEL AKTÖRLERİN AVRASYA ENERJİ POLİTİKALARI

Günümüz uluslararası ilişkiler sisteminde güç kavramının önemli göstergelerinden birisi olan enerji kaynakları üzerinde söz sahibi olma hususu, tüm ülkeleri şiddetli bir mücadele ortamına sokmuştur. Soğuk Savaş'ın iki süper gücü olan ABD ve Rusya ile ekonomileriyle devasa bir potansiyele sahip olan ve yeni güç merkezleri yükselen Çin ve AB, söz konusu mücadelede sahip oldukları tüm imkânları alternatifleriyle birlikte sonuna kadar kullanan devletlerdendir (Mutioğlu ve Özdemir, 2008: 109).

Hazar coğrafyası, çeşitli dinamikler ışığında enerji temelindeki en önemli oyun sahalarından biri haline gelmiştir. Özellikle son dönemde uluslararası sistemin başat aktörlerinin stratejileriyle paralel olarak bölgeye ilgilerindeki artış, coğrafyanın yeni oyun sahası olarak nitelendirilmesinde son derece önemli bir dinamik etkisi yaratmıştır. Örneğin ABD söz konusu aktörlerin başında yer almakla birlikte iki kutuplu sistemin çöküşü sonrasında Washington'un politikalarında bölgeye olan ilgisi göze çarpmaktadır. ABD, bölgeyi dış politikasının temel unsularından biri kabul etmektedir. Bölgenin önemi ve bölgeye olan ilgi artışı bakımından ABD'nin politika yapım sürecinde önemli aktörlerinin görüşleri de etkili olmuştur. Örneğin söz konusu aktörlerin başında Zbigniew Brzezinski gelmektedir. Öyle ki Brzezinski, bölgeyi "Avrasya Balkanları"² olarak nitelendirmiştir ve bölgeyi işaret ederek "Bu kaynaklara ulaşmak, zenginliğinden pay sahibi olmak ulusal dürtüler uyandıran grup çıkarlarını canlandıran, tarihsel hakları yeniden bilince çıkaran, emperyalist çabaları canlandıran ve uluslararası rekabeti ateşleyen amaçlardır" ifadesini kullanmasıyla birlikte, Avrasya Bölgesinin gelecekte küresel hâkimiyet için güç mücadelesinin üzerinde sürdürüleceği bir satranç tahtası olarak nitelendirilmesinin de önünü açmıştır. Satranç tahtasındaki oyuncular ise AB, Türkiye, Irak, İran, Hindistan, Pakistan, Rusya, Çin ve hali hazırda uluslararası sistemin başat gücü olan ABD'dir (Onay, 2002: 45-47). Dolayısıyla bu bölümde Avrasya enerji mücadelesi bağlamında AB, ABD, Rusya ve Çin'in enerji politikaları ve bölgeye yönelik çıkarları incelenecektir.

² "Avrasya Balkanları" ifadesi ile anlatılmak istenen, bölgede enerji kaynaklarına tek başına sahip olmak isteyen güç ve güce karşı olanların bölgedeki etnik ve dini sorunları gündeme getirerek, bölgeyi bir "cadı kazanı" haline getirme olasılıklarının olduğudur.

2.1. ABD'nin Avrasya Enerji Politikası

Enerji tüketimi bakımından dünya tüketiminin yaklaşık yüzde 25'lik payına, akaryakıt tüketimi bakımından dünya tüketiminin yaklaşık yüzde 45'lik payına sahip olan ve dolayısıyla temin etmesi gereken enerji miktarı fazlasıyla artan ABD, kendi kaynak gereksinimi karşılama ve diğer küresel güçlerin söz konusu "sınırlı" rezervlere erişimlerini engelleme stratejisini yıllardır uygulamaktadır (Pamir, 2007: 15). Bu tespit ve bölgenin nitelikleri gibi nedenlerden dolayı ABD'nin, Avrasya kuşağında devam eden enerji mücadelesinin en önemli küresel aktörlerinden birisi olduğu tartışmasızdır. Daha açık bir deyişle, dünyanın en gelişmiş sanayilerinden birisine ve en büyük ekonomisine sahip olan ABD, her yıl önemli miktarda artış gösteren bir enerji tüketim miktarına sahiptir. Bundan dolayı, ABD gelecekteki enerji arzı meselesini en büyük güvenlik sorunlarında birisi olarak görmeye başlamış ve dış politikasında en belirleyici unsurlardan birisi haline getirmiştir. Bu açıdan ABD, Avrasya mücadelesinde kendisine yer edinmiştir.

Stratejik açıdan ele alındığında ABD'nin Avrasya coğrafyasındaki hedefleri iki ana politika üzerinden değerlendirilebilir. Birincisi, ABD'nin küresel sistemindeki yeri ve rolü ile alakalıdır. ABD, bölgesel güç olan Çin ve Rusya'nın Orta Asya'daki olası etkinliğini azaltmaya ve kontrol etmeye çalışmaktadır. İkinci olarak ise, Orta Asya rezervlerine daha kolay bir erişim sağlamaktır (Kireççi, 2011: 6). Avrasya, coğrafi olarak kapalı bir bölge özelliği taşıdığından, buradaki üretici ülkeler, söz konusu kaynakların küresel piyasalara ulaştırılması hususunda oldukça ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu nedenle ABD kendi çıkarlarını da göz önünde bulundurarak, bu ülkelerin petrol ve doğalgaz kaynaklarını değerlendirmeleri ve ekonomik kapasitelerini arttırmaları amacıyla çeşitli boru hattı projelerine desteklemektedir. Burada temel nokta ABD ve Rusya arasındaki mücadele olup, Rusya'nın bölge ülkeleri üzerindeki hâkimiyet stratejisine karşı, enerji kaynaklarının taşınmasını temin edecek projelerde Rusya'yı dışarıda bırakmaktır.³ Ayrıca, Avrupa devletlerinin enerji talebi açısından Rusya'ya bağımlılıklarını zayıflatarak bölgede faaliyet gösteren kendi şirketlerinin menfaatleri korumak ve Avrasya ülkeleri üzerinde hâkimiyet sağlayarak Çin ve Rusya'ya karşı stratejik kazanımlar elde etmeyi amaçlamaktadır.

ABD'nin bölgeye ilişkin başka bir amacı da ticari faaliyetlerden kazanımlar elde etme düşüncesidir. ABD bu düşüncesi ışığında yeni nakil hattı projeleriyle hem kendi güvenliğini hem de dünya enerji piyasasındaki güvenliği arttırmayı amaçlamaktadır. Düşüncesinin ilk somut adımlarını BTC projesinin tasarlanması ve inşası sırasında göstermiştir. Öyle ki BTC boru hattı projesiyle Hazar petrolünün Rusya'yı dışarıda bırakarak Akdeniz'e, oradan da küresel enerji

³ ABD'nin Ortadoğu'daki petrole günümüzdeki kadar bağımlı olmadığı ve dünyanın en büyük petrol üreticilerinden birisi olduğu 1970'li yıllarda bile, enerjiye dış politikasında önem veriyordu. ABD, 1970'li yıllardan itibaren Ortadoğu Bölgesi'nden temin ettiği petrolü daha fazla tüketmeye başlamıştır. Bu nedenle, ABD'nin fiili olarak Ortadoğu'ya müdahale etmesine yol açacak stratejiler uygulaması, askeri kapasitesini artırması birbirlerine tetikleyen süreçlerdir (Yılmaz, 2014: 1). Fakat Avrasya bölgesi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından itibaren ABD açısından bölgedeki güç mücadelesine bağlı gelişmeleri ifade etmektedir. Avrasya'daki enerji kaynaklarının çıkarılması ve küresel piyasalara ulaştırılması ABD'nin Orta Asya politikasının temelinde yer almaktadır.

piyasalarına ulaştırılmasını sağlamıştır. Ayrıca belirtmek gerekir ki taşınan petrol, önemli oranda ABD’li şirketlerin taşıdığı petrolüdür. Bu durum ABD’nin elini ciddi anlamda güçlendirmektedir. Örneğin şirketlerin bölgede faaliyet göstermesiyle Washington hem kendi ihtiyacı karşılamakta hem de bölge ülkeleriyle ilişkilerini daha güçlü tutmaktadır (Yazar, 2001: 47). Aslında ABD izlediği bu politikalar sayesinde, bir yandan bölgedeki hâkimiyetini arttırmakta, uluslararası sistemdeki egemenliğini sağlamlaştırmakta ve bir yandan da, ülke içi enerji tüketimini karşılayacak yeni kaynaklar sağlamaktadır. ABD sanayisi büyük oranda enerji tüketimi ile devamlılık sağlamamaktadır. ABD arz çeşitliliğini sağlayamazsa gücünü kaybetme tehlikesi ile karşı karşıyadır. Başka bir deyişle ABD, sahip olduğu gücün büyük çoğunluğunu dünyanın çeşitli yerlerinden temin ettiği enerji kaynaklarına borçludur.

Günümüzde ABD, dünyadaki enerji tüketim oranının yaklaşık yüzde 24,5’ini tek başına gerçekleştirmektedir. Dünya’da tüketilen tüm enerjinin 4’te 1’ini tek başına kullanan ABD, bu tüketimin yüzde 27’sini ithal ederek karşılamaktadır. ABD Enerji Bakanlığı, enerji tüketiminde ithalata bağımlılık oranının 2025 yılında yüzde 38’e yükseleceğini tahmin etmektedir (Pamir, 2005, 72). ABD, tükettiği petrolün sadece 3’te 1’ini üretebilmektedir. ABD’nin enerji rezervleri bu üretim hızı ile ancak 10-11 yıl kadar karşılayacak kapasitededir. Bu üretimin bitmesi halinde, ABD enerji anlamında tamamen dışa bağımlı ülkeler arasında yerini alacaktır (Üşümezsoy, 2006: 15). Küresel petrol tüketiminin yüzde 25’ini gerçekleştiren ABD, petrolün ithalatı içindeki bağımlılık oranının 2006 yılındaki yüzde 54 seviyesinden, 2025 yılında yüzde 70 seviyesine yükselmesi tahmin edilmektedir. ABD’nin hâlihazırda günlük 75 milyon varil olan petrol tüketiminin 2010’lu yıllarda günlük 95 milyon varile çıkacağı düşünülmektedir⁴ (Üşümezsoy ve Şen, 2003: 214).

ABD’nin ihtiyaç duyduğu kaynakları ucuz, kesintisiz, güvenli yollardan ve çeşitli kaynaklardan sağlamak için çok yönlü ve kapsamlı politikalar ortaya koymaktadır. Örneğin ABD, 1947 yılından sonra Ortadoğu petrolü üzerinde önemli roller üstlenerek avantajlar elde etmiştir. Elde ettiği avantajları kullanarak bu bölgede söz sahibi olan ABD, burada elde ettiği petrolü yıllardır ülkesinin enerji ihtiyacını karşılamak için kullanmaktadır (Bayraç, 2010: 122). ABD, ülkenin güçlü ve devasa büyüklükteki ekonomik yapısını gelecekte de koruyabilmek ve süper güç olarak konumunu devam ettirebilmek için “Yeni Dünya Petrol Düzeni” olarak isimlendirilen uzun soluklu bir politika ortaya koymaktadır. ABD, söz konusu siyasetin uygulanmasında, terörle mücadele, ülkeye demokrasi ve özgürlük getirme vaatleri gibi temel söylemler kullanarak politikalarını hayata geçirmektedir (Yüce, 2010: 85). Örneğin ABD, dünyadaki petrol

⁴ Petrol fiyatlarında her 1 dolarlık artış; Suudi Arabistan’a 3 milyar dolar, Rusya’ya 2 milyar dolar, İran’a 1 milyar dolar kazandırırken, ABD tarafında ise 4 milyar dolar zarara yol açmaktadır. Bu durum, petrol fiyatlarının yaklaşık 100 ile 140 dolar civarında olduğu düşünüldüğüne, harcadığı petrolün çoğunu dış kaynaklardan karşılayan ABD açısından olumsuz bir durum ortaya çıkarmaktadır (Bayraç, 2010: 122). ABD’deki petrol tüketiminde en büyük pay ulaşım sektörüne aittir. ABD’de araç kullanımı, “Amerikan Yaşam Tarzı”nın çok önemli bir unsurudur. Dolayısıyla petrol yerine alternatif kaynaklara yönelmek, Amerikan yaşam şeklinin ciddi anlamda değişmesi anlamına gelmektedir. İşte bu Amerikan yaşam tarzından vazgeçilememesi ABD’nin petrole olan bağımlılığının başka bir boyutu olarak ortaya çıkmaktadır (Üşümezsoy, 2006, 47).

kaynaklarının yüzde 65'ine sahip olan Körfez Ülkeleri'nin, kendi petrol ithalatının yüzde 20'sini gerçekleştirdiği Ortadoğu enerji kaynaklarının küresel enerji piyasasına erişiminde en önemli çıkış noktası olan Basra Körfezi'nin⁵ kontrolünü sağlamak amacıyla, askeri güce dayalı politika uygulayarak Afganistan'a müdahale, 1.Körfez Savaşı ve Irak'ın işgalini gibi kapsamlı operasyonlar yapmıştır (Bayraç ve Aras, 2007: 588).

Enerji kaynaklarının kontrolüne yönelik izlediği bu politikayla ABD'nin bir diğer amacı ise, Çin, Hindistan ve AB gibi, gelecekte mücadele içinde olacağını düşündüğü muhtemel rakiplerinin, bölge kaynaklara erişimini de kendi kontrolü altında tutabilmektir⁶ (Bayraç, 2010: 122). Bu bakış açısını aynı şekilde Orta Asya ve Hazar coğrafyaları için de uygulamaktadır. Bu nedenle, ABD bölgede, Rusya'nın dışarıda bırakıldığı BTC petrol ve BTE gibi projeleri desteklemekle birlikte ayrıca NATO'nun Barış için Ortaklık projesi gibi uluslararası örgütlerle koordineli olarak hareket etmektedir.

2.2. Enerji Devi Rusya Federasyonu'nun Bölgeye Yönelik Enerji Politikaları

Son yıllarda uluslararası mücadelenin ana sahnesi haline gelen Avrasya coğrafyasında, Rusya'nın⁷ diğer küresel ve bölgesel güçlere oranla avantajlı durumda olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Rusya'nın, son yıllardaki yoğun diplomatik uğraşları, hem bölge enerji kaynakları üzerindeki payının artmasına ve hem de enerjinin hangi güzergâhlardan taşınacağı konusundaki karar mekanizmalarına müdahale edebilmesine olanak sağlamıştır.

Rusya'nın bölgedeki enerji mücadelesinde önemli bir aktör olmasında başta Sovyet döneminin kalıntıları olmak üzere coğrafi şartları da avantaj sağlamıştır. İlk olarak coğrafi açıdan bakıldığında Avrasya'nın dünya ile bütünleşmesinin önündeki temel sınırlandırıcı unsur açık denizlere kıyısının bulunmamasıdır. Bununla birlikte ikinci ana neden olarak SSCB döneminin kalıntıları açısından bakıldığında ise neredeyse tüm nakil rotalarının Moskova'da birleşerek dağılmasını belirtmek mümkün iken bu durum, bölge ülkelerinin küresel piyasalara açılabilmesinde önemli engel olmakta ve dolayısıyla Rusya'yı kilit ülke haline getirmektedir.

⁵ ABD, Basra Körfezi'ne müdahale ederek başlattığı üst kurma stratejisini, petrol ve doğalgaz ticaret yollarını kapsayacak biçimde genişletmek için çaba sarf etmektedir. Bu amaca yönelik olarak gerek Ortadoğu ve gerekse Orta Asya ve Hazar Bölgeleri'nde askeri üsler konuşlandırmaktadır.

⁶ Fakat bugün geldiği nokta itibarıyla ABD, bölge ülkeleri ile ilgili askeri stratejisini değiştirmiştir. Artık ülkelere müdahale konusunda daha temkinli hareket etmektedir. ABD'nin günümüzde Ortadoğu'da yaşanan olaylara eskisi kadar fiili anlamda müdahil olmak istememesinin en önemli nedeni, Irak savaşındaki başarısızlığı ve Amerikan toplumunun yeni savaş istememesidir. Bu nedenlere, ABD'nin artık Ortadoğu ve genel anlamda dünyadaki doğalgaz ve petrol kaynaklarına ihtiyacının azalacağı düşüncesini de ekleyebiliriz (Yılmaz, 2014: 1).

⁷ Zengin enerji kaynakları bulunan ülkeler, bir taraftan sahip olduğu kaynakları sebebiyle çeşitli politik oyunlarla maruz kalırken diğer taraftan da söz konusu enerji kaynaklarını stratejik bir tehdit aracı olarak kullanmaktadırlar. Bu anlamda Rusya çok etkili bir örnektir

Sovyet döneminin kalıntıları bağlamında diğer bir faktör ise eskinin “yoldaşlarıyla” bugüne kadar süregelen sosyo-kültürel bağlardır. Söz konusu bağlarını yumuşak güç unsuru olarak çok dikkatli bir şekilde politik araç olarak kullanan Rusya, böylelikle Orta Asya ve Kafkasya’da etki dengesini lehine çevirebilmekteyken aynı zamanda Batının etkinliğini sınırlandırmaya çalışmaktadır.⁸ Ancak bunu yöndeki uygulamalarında zaman zaman yumuşak gücün ötesine geçtiğini söylemek mümkündür. Bu doğrultuda, Rusya, Orta Asya ve Hazar Bölgeleri’ndeki ülkelere baskı yaparak kontrolü elde etmeye çalışmaktadır. Örneğin politikayı uygularken de hedefine ulaşabilmek amacıyla Rusya, Transneft ve Gazprom gibi enerji şirketlerini aktif olarak kullanması, yumuşak gücün ötesine geçildiğinin göstergelerindedir.

Transneft ve Gazprom şirketleri, Orta Asya ve Hazar Havzası doğalgaz ve petrolünün Avrupa piyasalarına ulaştırılması açısından kullanılan hatlar bağlamında önemli bir piyasa gücünü ellerinde bulundurmaktadırlar. Dünya doğalgaz rezervlerinin yüzde 17,6’sına sahip olan Rusya’nın doğalgaz tekeli Gazprom, 150.000 kilometrelik boru hattı ağı ile yalnızca eski SSCB’nin topraklarındaki enerji akışını değil, Doğu Avrupa’nın doğalgaz tüketiminin yüzde 35’ini temin etmesiyle de özel ve stratejik bir öneme sahiptir. Nitekim Gazprom, Ukrayna, Beyaz Rusya, Litvanya ve Moldova’nın doğalgaz trafiğini tamamen kontrol etmektedir (Bilgin, 2005: 101). Avrupa piyasası, Rusya’nın doğalgaz tekeli olan Gazprom’un gelirlerinin çoğunluğunu Avrupa’ya yaptığı ihracattan elde etmesi nedeniyle Rusya açısından çok önemlidir. Her ne kadar Avrupa Birliği, Rusya doğalgazına bağımlılığın azaltılmasından ve kaynak çeşitliliğinin sağlanmasından bahsetse de, başta Fransa, Almanya ve İtalya gibi ülkelerin giderek artan miktarlarda Rusya’nın doğalgazına yöneldikleri görülmektedir.

Rusya, enerji arz noktasında Avrupa için tek el konumunda olduğu kadar, Hazar Havzası’ndaki enerji kaynaklarının da Avrupa’ya ulaştırılması noktasında sahip olduğu alt yapı sebebiyle tek söz sahibi ülke konumundadır. Nitekim bölge enerji kaynaklarının Rusya’nın boru hattı ağı kullanılmadan küresel piyasalara ulaştırılması en azından şimdilik mümkün görünmemektedir. Bu sebeptendir ki, gerek Hazar Bölgesi doğalgaz üreticileri, gerekse de Avrupa’da yer alan tüketiciler, bu iki hat arasında gerekli boru hattı alt yapısına sahip tek ülke olan Rusya’ya bağımlı durumdadırlar. Rusya’nın işbirliğine yönelik mi, yoksa hegemonik mi davranacağı konusundaki herhangi bir tereddüdü enerji oyununda Avrupa ülkeleri için alarm zillerinin çalmasına neden olmaktadır (Çetin, 2010: 92). İstatistikler de bunu destekler niteliktedir.

Doğalgaz ihracatının yaklaşık yüzde 75’ini Avrupa’ya yapan Rusya, OECD Avrupa bloğunun doğalgaz ihtiyacının yaklaşık yüzde 25’ine yakını temin etmektedir (Çınar, t.y: 30).

⁸ Rusya’nın enerji kaynakları açısından oldukça zengin olan Hazar’a karşı ilgisi daha farklıdır. Çünkü Rusya, söz konusu bölgeyi tarihsel bağlarından hala arka bahçesi olarak kabul etmektedir. Yaşanan gelişmeler net bir şekilde göstermektedir ki, Rusya’nın, Hazar coğrafyasında enerji kaynakları üzerinde gerçek anlamda kontrol sağlamayı amaçlamaktadır. Bölge, Rusya’nın yakın çevresi olması hasebiyle kaynakları kontrolünde tutmak ve bölge halkları üzerinde aktif rol almak, kendi topraklarının güvenliği anlamında da Rusya için hayati önemdedir (Yüce, 2010: 89)

Bugün Gazprom, Finlandiya ve Slovakiya'daki doğalgaz ihtiyacının tamamını, Bulgaristan'ın doğalgaz ihtiyacının yüzde 96'sını, Çek Cumhuriyeti'nin yüzde 79'unu, Avusturya'nın yüzde 74'ünü, Türkiye'nin yüzde 64'ünü, Polonya'nın yüzde 47'sini, Almanya'nın doğalgaz ihtiyacının yüzde 36'sını, İtalya'nın yüzde 25'ini ve Fransa'nın yüzde 20'sini tek başına tedarik etmektedir (Çetin, 2010: 92). Bu durum, Rusya'nın bölgesindeki enerji bağlamında hâkimiyetini kanıtlamaktadır. Rusya, doğalgaz tedariki konusunda kendisine bağımlı ülkeleri politik ve ekonomik açıdan etkileyebilecek yaptırım gücüne sahip bulunmaktadır.

Rusya, bir yandan kendisine bağımlı hale getirdiği ülkelerdeki etkinliğini oranını arttırırken, gelecekte muhtemel rakibi olarak gördüğü Özbekistan, Türkmenistan ve Kazakistan gibi devletlerle ikili anlaşmalar yapmıştır. İhraç edilen doğalgazın fiyatı ve anlaşma koşulları hususunda sağlanan bazı imtiyazlar la Moldova, Gürcistan, Bulgaristan, Beyaz Rusya gibi ülkelerin boru hattı sistemleri Rusya'nın kontrolüne geçmiştir (Bayraç, 2010: 127).

Bu anlaşmalar sayesinde Rusya, doğalgazı düşük fiyattan alarak, küresel piyasaya yüksek fiyatlarla ihraç edebilmektedir. Böylece ithal ettiği enerji kaynaklarından yüksek bir gelir elde etmektedir. Örneğin Ukrayna'ya ihraç ettiği doğalgazın yalnızca yüzde 8'i kendi ürettiği doğalgaz iken, kalan kısmın Türkmenistan doğalgazıdır. Ki ayrıca Rusya'nın Avrupa'ya sevk ettiği doğalgazın yaklaşık yüzde 80'i Ukrayna boru hattı sistemi üzerinden ihraç edilmektedir (Çetin, 2010: 87). Bu bağlamda, Rusya'nın, eski SSCB ülkeleriyle ilişkilerinde petrol ve doğalgazı önemli bir araç haline getirdiği söylenebilir.

Rusya'nın, Japonya ve Çin karşı sanayi ve teknoloji alanındaki yetersiz kalması, Asya-Pasifik Bölgesi'nde zengin yer altı kaynakları ve ağı hasebiyle en güçlü tedarikçi ülke statüsünü ön plana çıkarmaktadır. Bu sebeple Rusya, ABD ve AB'nin enerji ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, enerji piyasasında belirleyici aktör olma rolünü orta ve uzun vadede sürdürmeyi hedeflemektedir (Bayraç, 2010: 128).

Rusya ile bölgedeki kaynak ülkeler arasındaki ilişki, bölgede geleceğin doğalgaz piyasasına yön verecektir. Rusya'nın geçmişteki duruşu göz önünde bulundurulduğunda, Orta Asya doğalgazının Avrupa ülkelerine kendisini devre dışı bırakacak bir yolla doğrudan ulaştırılmasını engellemeye çalışacağı öngörülmektedir. Rusya, bölgedeki enerji kaynaklarının dağıtımını konusunda kontrolü tamamen kendisi sağlamak istediğini izlediği politikalarla açık bir şekilde göstermektedir. Rusya, tarihi derinliği olan bölgeyi halen arka bahçesi olarak görmekte ve bu durumu sürdürmek istemektedir.

Özetle, Rusya enerjiyi bir dış politika aracı olarak belirlemiş ve uyguladığı pragmatik politikalarla enerji bağlamında güç merkezi olma hedefine ulaşmak istemektedir. Nitekim Putin'in, Rusya'nın ana enstrümanının silahlar değil enerji olacağını beyan etmesi ve yine aynı şekilde 2004

yılında Rusya Federasyonu Güvenlik Konseyi toplantısında Rusya'nın orta vadede dünya enerji liderliğini özellikle vurgulaması söz konusu politikanın göstergeleri olarak ifade edilebilir. Dolayısıyla Rusya hedefine ulaşmak için enerjiyi bir silah olarak kullanmaktan çekinmemektedir. Bu politikayı daha çok batıya karşı kullanmaktadır. Doğuda ise Çin ve Hindistan gibi Orta ve Güney Asya'daki bölgesel güçlerle işbirliğini geliştirmeye da önem vermektedir (Çınar, t.y: 29).

Bugün gelinen noktada Avrupa'nın ve Türkiye'nin, Rusya'ya doğalgaz bağımlılığını azaltacak nitelikte birçok boru hattı projesi çalışması vardır. En son örneği, NABUCCO boru hattı projesidir. Büyük bir heyecanla tanıtımı yapılan proje kısa sürede başarısız olmuş ve gündemden düşmüştür. Alternatif olarak, Hazar enerji kaynaklarını Türkiye üzerinden geçirerek AB'ye taşıyacak TANAP ve TAP boru hattı projeleri geliştirilmiştir. Projeler olgunlaşmış ve yapımı devam etmektedir. Projeler bittiğinde, Avrupa ülkelerinin Rusya doğalgazına bağımlılığı önemli oranda azalacaktır. Fakat bütün bunlar olurken, Rusya'da alternatif olarak Güney Akım boru hattı projesi geliştirmiştir. Türkiye, kaynak ve enerji ithalatçısı ülkeler arasında bir konuma sahip olması hasebiyle stratejik önemini her geçen gün arttırmaktadır.

2.3. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Avrasya Enerji Politikası

Çin, dünyada ekonomik ve sanayi alanında sahip olduğu kapasitesi ile en hızlı büyüyen ülkeler arasında yer almaktadır. Günümüzde bu büyüme hızına bağlı olarak gelişen ekonomisiyle küresel aktörler arasındaki yerini almıştır. Dünya nüfusunun yaklaşık yüzde 20'lik kısmına sahip olan Çin, büyük bir dinamizm ve gelişim içerisinde, sosyalist siyasal yapı ve kapitalist üretim sistemleri dâhilinde çok hızlı bir kalkınma süreci yaşamaktadır. Ekonomik büyüme trendinin, hazırlanan projeksiyonlarda öngörüldüğü gibi gerçekleşmesi durumunda Çin'in 2020 yılında, ABD'den daha fazla iç üretim yapabilir konuma geleceği ön görülmektedir (Bilgin, 2005: 83).

Çin, petrol ithalatının yüzde 46'sını Ortadoğu'dan, yüzde 31,1'ini Afrika'dan ve yüzde 13,7'sini de Orta Asya'dan gerçekleştirmektedir. Özellikle Orta Doğu bölgesindeki istikrarsızlıklar ve belirsizlikler Çin'in ekonomik büyüme sürecini riske sokmakta ve enerji güvenliğini olumsuz yönde etkilemektedir (Fidan, 2011: 26). Yine aynı şekilde, Afrika'daki istikrarsız yapı ve Latin Amerika ülkelerinde süregelen siyasi krizler Çin'in enerji temin ettiği alanları daha sorunlu bir sahaya taşımaktadır (İstikbal, 2019: 50). Diğer taraftan, Çin'in teknik ve finansal açıdan eksik olması, Körfez bölgesinden Çin'e kadar uzanan deniz yolu güzergâhını koruyacak güçlü deniz kuvvetlerinin olmaması ve deniz yolu boyunca Çin'in ve Güneydoğu Asya ülkelerinin adalar üzerindeki hak iddiaları gibi problemlerin henüz çözümlenememesi, deniz yoluyla enerji taşıma seçeneğini her an sorunla karşı karşıya bırakacak niteliktedir (Ekrem, 2011: 29).

Çin'in ihtiyacı olan petrol ve doğalgazın taşınması için kullanılmak zorunda kaldığı Hürmüz, Malacca ve Tayvan Boğazları gibi deniz yollarının ve ayrıca boru hatlarının geçtiği bölgelerin

güvensizliği gibi konularda enerji temininde önemli tehditler meydana getirmektedir. Özellikle deniz yollarının güvenliğinin büyük oranda ABD tarafından sağlanması, Çin'in ABD'ye olan bağımlılığının artmasına yol açmaktadır (Bayraç, 2010: 131). Ayrıca, günümüzde Çin ve ABD arasındaki ticaret savaşlarının bu sorunlara eklenmesi, Çin'in hem ucuz enerji pazarı bulamama sorunsalını ortaya çıkarmakta hem de üretim maliyetlerinin artmasına yol açmaktadır. Bu bağlamda 2019 yılı itibariyle doğalgaz ve petrol kaynaklarının hem arz hem de talep yönündeki güvenliği, Çin'in küresel güç mücadelesindeki mevcut ekonomik ve siyasi rekabet alanlarında daha fazla zarar görmemesi için elzem bir hale gelmiştir (İstikbal, 2019: 50). Tabi ki tüm bu süreç aslında, küresel rakibi olan ABD'nin elini güçlendirmektedir.

Çin'in petrol ithalatında Orta Doğu ve Afrika'ya bağımlı olması stratejik açıdan dezavantaj oluşturmaktadır. Çin, büyüyen ekonomisi için gerekli enerji kaynağını bulmak ve enerji güvenliğini sağlamak zorundadır. Dolayısıyla Çin'in enerji alanında yapacağı anlaşmalar kendi geleceğini doğrudan ilgilendirmektedir. Bu nedenle Çin, enerji güvenliğini sağlayabilmek ve kaynağını çeşitlendirebilmek adına daha güvenli ve daha ekonomik olan Orta Asya ve Hazar bölgesi enerji rezervlerine yönelmiştir.

Çin'in dünyanın en kalabalık nüfusu olması ve gelişen sanayisi ile paralel olarak artan enerji ihtiyacının karşılanması bakımından Avrasya enerji kaynakları büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, Çin, bölge enerji kaynaklarını dış politika açılımlarında önceliği haline getirmiştir. İlk etapta Şangay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ile işbirliği zeminini oluşturmuştur. ŞİÖ, sınır sorunlarının çözülmesi ve bölgesel güvenliğin sağlanması amacıyla kurulmuştur. Örgüt, Orta Asya'daki terörizmin ve radikal hareketlerin kontrol altında tutulmasını kolaylaştırmış ve ülkeler arası işbirliği imkânlarını artırmıştır. Şanghay Örgütü sayesinde bölge ülkelerindeki nüfuzunu da artırmıştır.

Sorunların çözülmeye başlanmasıyla beraber Orta Asya'dan yapılacak enerji alımları için Rusya ve Orta Asya ülkeleri ile çeşitli projeler geliştirilmiş ve Kazakistan-Çin petrol boru hattıyla, Türkmenistan-Kazakistan-Özbekistan-Çin doğalgaz boru hatlarının tamamlanarak aktif hale getirilmesinin altyapısı hazırlanmıştır.

Türkmenistan'dan Çin'e kadar uzanan Çin-Orta Asya Doğalgaz Boru Hattı'nın açılışı, 14 Aralık 2009 tarihinde Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan ve Çin'den gelen temsilcilerin katılımıyla yapılmıştır. Ayrıca, açılış sırasında Türkmenistan'ın Güney Yolöten sahasındaki doğalgaz rezervlerinin işletilmesi için de 4 milyar dolarlık kredi anlaşması imzalanmıştır (www.timeturk.com, 2010).

Bu boru hattı ile birlikte Türkmenistan, doğalgaz satışında Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmış, talep güvenliğini sağlamlaştırmış ve enerji satışı yapabileceği piyasayı çeşitlendirmiştir. Çin ise, Orta Asya ile başladığı doğalgaz ticaretini ilerde Özbekistan ve Kazakistan'dan da

doğalgaz temin edebilecek şekilde geliştirme fırsatı bulmuştur Ayrıca, enerji arz güvenliğini üzerinden Doğu Türkistan Bölgesi'nin sınır güvenliğini güvence altına almıştır.

Türkmenistan-Çin boru hattı, Türkiye açısından da önemlidir. Çin Kazak petrolünün yanı sıra ilk etapta Türkmenistan, ikinci etapta Kazakistan ve Özbekistan doğalgazını satın alacaktır. Bu durum, enerji bağlamında Orta Asya'nın Kafkasya Bölgesi üzerinden Türkiye'ye ve oradan da Avrupa piyasasına ulaşma ihtiyacını azaltmaktadır. Bu ülkelerin Kafkasya Bölgesi üzerinden batıya ulaşmaları, artık elzem bir ihtiyaç olmaktan çıkmış, şartların iyi olması kaydıyla düşünebilecekleri yollardan birisi haline gelmiştir.

Zengin petrol rezervleri olan Kazakistan'da iki yüz bin Uygur Türkü yaşamaktadır. Çin'in Uygur Özerk Bölgesi'nde ise bir milyona yakın Kazak vatandaşı yaşamaktadır. Bu, Kazakistan'ın Çin açısından önemini artırmaktadır. Nitekim bunun bir sonucu olarak 2009 yılında Çin, enerji alanında kullanılmak üzere Kazakistan'a 13 milyar dolarlık büyük bir kredi vermiştir. Çin, enerji alanında önemli temin antlaşmaları, enerji yatırımları ve enerji alanında kullanılmak şartıyla verdiği kredilerle Kazakistan'da etkin bir aktör haline gelmiştir (Dikkaya ve Bora, 2006: 112).

Bölge enerji kaynaklarının yönünü doğuya çeviren Çin, böylelikle hem Rusya'nın hâkim durumda bulunduğu bölgedeki etkinliğini artırmayı, hem de günden güne artan petrol ve doğalgaz ihtiyacının önemli bir bölümünü karşılayabilmeyi hedeflemektedir. Bu politikanın başka bir avantajı ise, bu ülkeler arasında çıkacak herhangi bir anlaşmazlığın boru hatları üzerindeki ortak çıkarlar sebebiyle asgari düzeye indirilecek olmasıdır.

Diğer yandan, Çin'in çıkarları açısından en ciddi potansiyel tehditler, Rusya'nın petrol ve doğalgaz dağıtım ağının merkezi yapısı ve Orta Asya devletleri üzerindeki tekel olması durumundan kaynaklı baskısı olarak görülmektedir. Çin, petrol ve doğalgaz ithalindeki riskleri dağıtmak ve tedarik ağını çeşitlendirmek adına, dünyanın her bölgesinde çeşitli yatırımlar yapmaktadır. Bu kapsamda Mısır, Nijerya, Angola, Sudan gibi Afrika'nın önde gelen ülkeleriyle petrol ve doğalgaz konularında bir takım anlaşmalara imza atmıştır. Ayrıca Güney Amerika, Venezuela ve Peru ile petrol arama-çıkarma konularında faaliyet gösterebilmek amacıyla ortak şirketler kurmuştur. Ayrıca, Endonezya, Papua Yeni Gine ve Tayvan'da da denizde petrol arama-çıkarma imtiyazları da elde etmiştir (Bayraç, 2010: 130).

Çin açısından, artan enerji talebini karşılayabilmek adına Rusya'nın enerji kaynakları da önemlidir. Çin, Orta Asya'nın güçlü bir aktörlerinden olan Rusya'ya enerji güvenliği sağlayabilmek amacıyla ihtiyaç duymaktadır. Orta Asya ülkeleriyle yapılan ikili anlaşmalar, Çin'in enerji güvenliğini tek başına garanti altına almamaktadır. Çünkü bölgede başat güç konumunda olan Rusya olmadan enerji güvenliğini ve yeterli tedarik zincirini sağlamak pek mümkün

görünmemektedir. Orta Asya enerji kaynaklarından yararlanmak isteyen Çin açısından Rusya, bu süreçte hem önemli bir tedarikçi hem de aracı rolündedir.

Çin, bölge kaynaklarının sevki konusunda Rusya ile işbirliği içerisinde görünse de, Rusya'nın boru hatlarındaki etkisini kırmaya ve aktif rolünü azaltmaya çalışmaktadır. Bu sebeple Çin, Altay Doğalgaz Boru Hattı projesini askıya alarak Orta Asya Doğalgaz Boru Hattı Projesi'ni hayata geçirmiştir. Altay Doğalgaz Boru Hattı projesinin askıya alınmasında etkili olan başlıca unsur, Rusya ve Çin'in doğalgaz fiyatında anlaşamamış olmasıdır. Bir diğer unsur ise, Orta Asya Doğalgaz Boru Hattı Projesi ile Çin, bölge doğalgazına Rusya'ya gerek duymadan ulaşabilme imkânı yakalamasıdır (Okur, 2009).

Sonuç olarak, Çin son yıllarda Rusya'yla kurduğu işbirliğiyle bölgede ekonomik anlamda kendisine önemli bir yer edinmiştir. Çin, bölgedeki yatırımlarıyla ve kurduğu stratejik ortaklıklarla günden güne daha etkili olmaktadır. Özellikle Türkmenistan ve Kazakistan'a bu konularda daha çok önem verdiğini görmekteyiz. Rusya ve ABD ile doğrudan güç mücadelesine girmekten kaçınmakta, fakat ulusal menfaatleri hususunda da dikkatli hareket ederek stratejik hamleler gerçekleştirmektedir.

Çin, ekonomik anlamda Türkî Cumhuriyetleri'yle iş birliğini içerisinde bulunarak Türkî Cumhuriyetlerin Rusya'ya alternatif olarak aradığı etkin bir güç olarak yavaş yavaş yerini almaktadır. Ancak ilerleyen zamanlarda, bu devletlerin Çin'in gücün altında kalmaları ve bir gün güçler arasında seçim yapmak durumuna kalmaları halinde zor bir seçimle karşı karşıya kalacakları görülmektedir. Ayrıca Çin'in insan kaynağı fazla olması, Orta Asya enerji kaynaklarının fazla ve insan kaynağının az olması gelecekte, Türkî Cumhuriyetleri üzerinde önemli bir baskı unsuru oluşturmaya adaydır. Uygur bölgesinden geçen boru hatları ile Çin, bu bölgeyi yumuşak karnı haline getirerek bölgeyi tamamen içselleştirmiş olmaktadır (Dikkaya ve Bora, 2006: 114).

ABD, Rusya, Türkiye ve İran arasında Orta Asya enerji kaynakları üzerinde yaşanan rekabete, Çin'in de yatırımcı ve müşteri olarak rekabeti daha da hızlandıracaktır. Türkî Cumhuriyetlerin enerji kaynaklarının doğuya, yani Çin'e yönelişi, Türkiye üzerinden geçen hatlara daha az petrol ve doğalgazın taşınmasına sebep olacaktır. Bu durum Türkiye'nin enerji merkezi olabilme potansiyelini elbette oldukça fazla etkileyecek ve Türkiye'yi yeni arayışlara yöneltecektir.

2.4. Avrupa Birliği'nin Avrasya Enerji Politikası

Günümüzde, ülkelerarası işbirliğinin en başarılı örneği olarak kabul edilen Avrupa Birliği'nin, en önemli sorunlarının başında enerji kaynaklarının yetersiz olması ve enerji arzı konusunda kaynak çeşitliliğinin yeterli düzeyde sağlanması gerekmektedir. Avrupa Birliği'nin temeli olarak kabul edilen Avrupa Kömür ve Çelik Teşkilatı ve EURATOM'in kuruluş temelinde

enerji alanında yapılan işbirliği yatmaktadır. Yukarıda bahsi geçen uluslararası kuruluşlar günümüze gelene kadar çeşitli dönüşümler geçirmiş ve gittikçe büyük bir yapı haline gelmiştir. Birlik olarak yoluna devam eden kuruluş, enerji temelinde başladığı işbirliğine yeni boyutlarda ekleyerek yapısını genişletmiştir. 6 ülke ile enerji temelinde başlanan işbirliği süreci bugün kendisini 28 ülkeden oluşan ve devasa ekonomisiyle enerji kaynaklarına ihtiyacı zaman içerisinde kayda değer oranlarda artan bir yapı haline gelmiştir. Söz konusu büyüme, ihtiyaç duyulan enerji kaynaklarının temini için birtakım yenilikler yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Gelinen noktada, enerji arzı çeşitliliğinin sağlanması en temel konu olarak ön plana çıkmaktadır.

Dünyadaki enerji tüketiminin en çok olduğu bölgelerden biri olan AB'nin, enerji kaynağı bakımından zengin olmadığı bilinmektedir. AB, enerji ihtiyacının yarısını ithal ettiği kaynaklarla tamamlamaktadır. Petrolde yüzde 80,2 olan ithalat bağımlılık oranı, kömürde yüzde 38,2, doğalgazda ise yüzde 54,5 düzeyinde bulunmaktadır (European Commission, 2006). Söz konusu oranlar her yıl hızla artarak değişmektedir. İç üretim düzeyinin 2030 yılına kadar giderek hızlanan bir ivmeyle azalacağı tahmin edilmektedir.

AB'nin toplam ürün ithalatı içinde, enerji kaynaklarının payı yüzde 6 civarındadır. AB'nin son yıllardaki genişleme hamleleri sonucu üye sayısındaki artış enerjiye bağımlılığını arttırarak mevcut durumu daha da olumsuz kılmaktadır. Diğer yandan AB'de giderek artan çevreci politikalarına bağlı olarak, ekonomik ve teknik ömürlerinin sonuna yaklaşan nükleer santrallerin devre dışı bırakılması, elektrik üretiminde kömür yerine doğalgaz kullanımının artırılması, birliğin enerji bakımından dışa bağımlılığını arttıran diğer önemli sebeplerdir. Bu nedenle, petrol ve doğalgazın enerji tüketimindeki ağırlıklı payları dünya genelinde olduğu gibi, küresel enerji tüketiminin yaklaşık yüzde 16'sını gerçekleştiren AB tarafında da politikaların belirlenmesinde belirleyici temel unsurlardır (Bayraç, 2010: 124).

AB'nin enerji bakımından yerli kaynakları oldukça sınırlıdır. İstatistiklere göre dünya petrol rezervlerinin sadece yüzde 8'i, doğalgaz rezervlerinin yüzde 12'si ve kömür rezervlerinin yüzde 3,9'u AB topraklarında yer almaktadır. Bununla birlikte, Söz konusu rezervlerin üretim maliyetleri de dünya ortalamasının oldukça üzerindedir. Birliğin petrol rezervleri yoğun olarak Kuzey Denizi'nde bulunmakta ve rezervlerin çıkarılma maliyetleri oldukça yüksektir. Bu rezervlerin üretim yılı yaklaşık 25 yıl olmasına rağmen, AB'nin enerji tüketimini karşılayabilme süresi sekiz yıl gibi kısa bir süredir (Kocamaz, 2007: 67).

Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan ve 2000 ila 2030 yılları arasında enerjide gerçekleşme ihtimali olan durumlara yönelik çalışma sonucunda, AB'nin 1.743,6 milyon ton petrol eşdeğeri düzeyinde enerji tüketeceği tahmin edilmektedir. Tüketilen enerjinin yüzde 37,23'ü petrol, yüzde 24,25'i doğalgaz, yüzde 17,49'u kömür, yüzde 14,42'si nükleer enerji ve yüzde 6,47'si ise yenilenebilir enerji kaynaklarından karşılanmıştır. Bu verilerden, AB'nin enerji tüketiminin 3'te

2'sinin petrol ve doğalgaz kaynakları ile karşılandığı anlaşılmaktadır (Oktay ve Çamkıran, 2006: 159).

AB petrol ihtiyacının büyük bölümünü birliğe üyeliği bulunmayan ve hemen yanındaki Norveç'ten karşılamaktadır. Ancak, Norveç'in de hâlihazırdaki petrol rezervlerinin kapasitesinin dayanma süresinin 7 ila 8 yıl kadar olduğu bilinmektedir. AB'nin petrol ithalatında ikinci ülke konumunda olan Rusya, Avrupa'nın petrol tüketiminin yüzde 25'ini, toplam ithalatının ise yüzde 30'unu karşılamaktadır. AB, temin ettiği petrolün yüzde 45'lik bölümünü OPEC üyesi ülkelerden sağlamaktadır. Daha da önemlisi, bu oranın yüzde 40'ı tamamen siyasi krizlerin ve istikrarsızların hâkim olduğu Ortadoğu Bölgesi'nden tedarik edilmektedir. Ortadoğu Bölgesi'nin yanı sıra Kuzey Afrika da, AB'nin petrol ithal ettiği önemli merkezlerden birisidir. AB'nin petrol ihraç eden ülkelerden birisinde beklenmedik şekilde ortaya çıkan siyasi krizler ve değişiklikler, savaş ve terörizm gibi gelişmelerin enerji sevkine olumsuz etkileri de göz önünde bulundurulduğunda, birkaç ülkeye bağımlı halde olmanın iyi bir seçenek olmadığı anlaşılmaktadır (Avcı, 2010: 98). Nitekim son dönemlerde petrol fiyatlarındaki artışlar, AB üyesi ülkeleri önemli derecede etkilemektedir. Bu durum, AB'nin enerji kaynakları konusunda yapısal zayıflıklarının olduğunu ortaya çıkarmaktadır (Bayraç, 2010: 125).

AB'nin enerji ithalatına bağımlılığını artıran ve en çok ihtiyaç duyduğu enerji kaynağı doğalgazdır. Birincil enerji kaynakları içerisinde doğalgaz tüketimi yüzde 26'lık bir oranla ikinci sırada bulunmaktadır. Nitekim Avrupa'nın birincil enerji tüketiminde doğalgazın payı giderek artmaktadır. Doğalgaz payı, 2010 yılında yüzde 24'lerde olup, 2030 yılında yüzde 30,1'e yükseleceği öngörülmektedir (IEA, 2012). AB'nin mevcut doğalgaz üretimi 212 milyar metreküp olup, tüketimi ise 381 milyar metreküptür (Avcı, 2010: 98).

AB, doğalgaz gereksiniminin yüzde 42'sini kendi kaynaklarından karşılarken, yüzde 24'ünü Rusya üzerinden, yüzde 14'ünü Norveç'ten, yüzde 11'ini Cezayir'den ve geri kalan yüzde 9'unu da Mısır, Körfez ülkeleri, Libya, Nijerya, Katar ve Trinidad Tobago'dan tedarik etmektedir (Pamir, 2006: 6).

İngiltere, Hollanda ve Danimarka'daki doğalgaz rezervlerinin yetersizliğine ek olarak, Kuzey Denizinde bulunan petrol rezervlerinin de en geç 2050 yılında tükeneceği öngörüldüğünden, AB'nin gelecekte dışarıya daha da bağımlı hale geleceği düşünülmektedir. Kyoto Protokolü'nde belirtilen emisyon oranlarına inilebilmesi için nükleer enerjide yaşanan durgunluk dönemi nedeniyle de, AB'nin önümüzdeki 30 yıl içinde enerji kaynakları arasında daha çok doğalgaza yönelmek durumunda kalacağı anlaşılmaktadır (Avcı, 2010: 98).

Tüm bu noktalar dikkate alındığında, AB'nin enerji politikalarında takip etmesi gereken çerçeve de belirmektedir. Bu noktada karşımıza Avrupa Birliği'nin enerji politikalarının üç temel belirleyicisi ortaya çıkmaktadır: enerji arz güvenliği, rekabet gücü ve doğal çevrenin korunmasıdır.

İstatistikî verilerdeki bu olumsuz tablo, öncelikle AB'nin birkaç ülkeye bağımlı olan enerji politikasının sorgulanmasına ve AB açısından kaynak çeşitliliğinin yaratılması gereğinin açığa çıkmasına sebep olmuştur. Yakın geçmişte yaşananlar, uluslararası krizler, bu politikanın gerekliliğini en etkili biçimde gözler önüne sermiştir. İlk olarak 1970'li yıllarda siyasi olaylara bağlı olarak ortaya çıkan petrol krizleri, AB açısından enerji arz güvenliğinin olmadığını ve enerji tedarik ağının kırılgan olduğunu açık bir biçimde ortaya koymuştur. Bu durum AB ülkelerini, enerji arzı güvenliğini sağlamak amacıyla ortak enerji politikaları belirlemeye ve bu alanda daha etkin bir aktör olarak rol almaya yöneltmiştir. Daha sonra, Rusya'nın 2006 ve 2009 doğalgaz krizlerinde, Ukrayna ve Beyaz Rusya ile yaşanan enerji krizleri sonrası, AB ülkelerine olan enerji arzının kesintiye uğraması, yine AB'nin Rusya ile yaşadığı sorunlar, AB'yi "enerjinin geliş ülkesi" bakımından çeşitlendirilmesi konusunda ek tedbirler almaya zorlayan diğer hususlar olarak söylenebilir (Erdoğan, 2011: 32).

Bu krizler, AB'nin doğalgaz ve petrol arzındaki kesintilere karşı ne kadar güçsüz, hazırlıksız, savunmasız ve alternatifsiz olduğunu göstermiş ve Rusya'ya enerji açısından bağımlılığını kanıtlamıştır. Nitekim AB'nin doğalgazda Rusya'ya giderek artan oranlarda bağlanması, ekonomik ve özellikle jeopolitik açıdan sakıncalı bulunmaktadır. Avrupa Komisyonu enerjide bağımlılık oranlarının azaltılması için Avrupa Birliği üyesi olmayan herhangi bir ülkeden yapılacak enerji ithalatının, toplamdaki payının yüzde 30'u geçmemesi konusunda üyelerini uyarmaktadır (Pamir, 2005: 72).

Açıkçası gelişmeler, Rusya'nın enerji bağlamında gücünü sergilemekten çekinmediğini göstermektedir. Öyle ki, Rusya'nın enerji kaynaklarını dış politikada baskı aracı olarak kullanması, enerji piyasasını liberalleştirmemesi, Avrupalı enerji firmalarının ve bunlara ait tesislerin hisselerini sistemli olarak satın alması gibi etkenler, AB'nin orta ve uzun vadede dış politika araçlarının önemli derecede sınırlandırabileceği ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

Söz konusu gelişmeler, AB'nin kaynak çeşitliliği açısından Orta Asya'nın enerji kaynakları ve bu kaynakların arz güvenliği konularına yönelmesine, Avrasya güç mücadelesinde yer edinebilmesi için ihtiyacı olan enerji kaynaklarını özellikle de doğalgazı tek bir kaynaktan (Rusya'dan) almak yerine Rusya'yı dengeleyecek alternatif güzergâhlar üzerinde durmasına yol açmıştır (Özkan, 2010: 32).

Bu noktada konumları ve barındırdıkları enerji rezervleri itibariyle Hazar ve Orta Doğu ülkeleri, Rusya'nın AB'ye sağladığı petrol ve doğalgaza alternatif kaynak oluşturabilecek ülkeler

olarak ön plana çıkmaktadır. Bu durum AB'nin yönünü bölgeye çevirmesine yönelik politikalar geliştirmesine katkı sağlamıştır.

AB'nin etki alanının ve gücünün, Rusya, ABD ve Çin gibi güçlerle karşılaştırıldığında zayıf kaldığı gözlenmektedir ve bu durum birliğin Orta Asya Bölgesinde etki alanını daraltmaktadır. Fakat AB'nin ilke ve değerler üzerine inşa etmeye çalıştığı Orta Asya politikasının etkisinin sınırlı olması, yanlış politika izlediği anlamına da gelmemektedir (Erdoğan, 2011: 36). Nitekim bugün gelinen noktada AB, bölgede, enerji güvenliğini sağlayabilmek ve kalkınma sürecini devam ettirebilmek için tek bir Avrasya enerji piyasası oluşturmayı istemektedir. Bundandır ki, çok seçenekli boru hattı politikası izleyerek, enerji arzı noktasında kaynak çeşitliliği artırmayı hedeflemektedir.

Avrupa Birliği'nin bölgeye yönelik politika araçları her geçen gün çeşitlenmekte ve yeni projeler geliştirmektedir. TACIS(Technical Assistance to CIS), söz konusu politika araçlarının başında gelmektedir. Ayrıca TRACECA (Transport Corridor Europe-Caucasus-Asia-Avrupa-Kafkasya-Orta Asya Ulaştırma Koridoru), INOGATE (Interstate Oil and Gas Transport to Europe-Ülkelerarası Gaz ve Petrol Taşınması Programı) ve Nabucco diğer projelerdir. TACIS projesi çerçevesinde, parasal anlamda desteklenen INOGATE (Interstate Oil and Gas to Europe: Avrupa'ya Devletlerarası Petrol ve Doğalgaz Nakli) programı ile Orta Asya ve Hazar ülkelerine enerji hatları konusunda teknik yardım yapılması, AB'nin artacağı öngörülen doğalgaz ihtiyacı ve Rusya'ya olan enerji bağımlılığının azaltılması amaçlanmaktadır (Oktay ve Çamkıran, 2006: 153).

INOGATE programının ilk etabı, "Güney Avrupa Gaz Ringi Projesi" olarak adlandırılan ve 2007 yılında işletmeye açılan Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğalgaz boru hattı projesidir. INOGATE'nin temel amacı, boru hattı sistemindeki bölgesel işbirliğini arttırmak ve petrol ve doğalgaz taşımacılığını kolaylaştırmaktır. Aynı zamanda, yeni yatırımcıların ve uluslararası finans kuruluşlarının boru hattı projelerine ilgisini arttırmaktır (Bayraç, 2010: 126).

Bu politikaların temel amacını şöyle sıralamak mümkündür; bölgede istikrarın sağlanarak muhafaza edilmesi, AB için önemli olan kaynakların uygun yollarla kıta sınırlarına sevk edilebilmesi için gerekli altyapı çalışmalarının yapılması, öncelikle Rusya olmak üzere hedef bölgedeki küresel aktörlerin etki alanlarının kısıtlanması ve böylece enerji kaynakları açısından yüksek oranda bağımlı olan AB'ye kaynak çeşitliliğinin temin edilmesidir.

TACIS ve TRACECA çerçevesinde bölgede aktif olarak yer almaya başlayan Avrupa Birliği, bu programların içsel dinamiklerle bire bir örtüşmemesi nedeniyle, yeteri kadar başarılı olamamıştır. Her şeyden önce, TACIS ve TRACECA Avrupa ülkelerinin Rusya'ya olan doğalgaz bağımlılığını azaltacak projeleri tam olarak kavrayamamıştır. İkinci olarak, Avrupa Birliği içerisinde İngiltere eksenini ile oluşan çıkar birliği, Almanya ve Fransa'nın hedefleriyle

örtüşmemiştir. Üçüncü olarak, Avrupa Birliği ülkelerinden gelen çokuluslu firmaların, ekonomik hedefleri ile Avrupa Birliği'nin siyasi amaçları arasında uyum görünmemiştir (Rzayev, 2008: 87).

AB, kaynakların çeşitlendirilmesi hedefi kapsamında “çoklu boru hatları politikası” yanında, doğalgazı sıvılaştırılmış (Liquefied Natural Gas-LNG) olarak almak amacıyla terminal projeleri yapmaya ve inşa etmeye yönelmiştir. Avrupa Birliği gelecekte, enerji tüketiminde verimliliği artıracak teknolojik gelişmeleri desteklemeyi planlamakta ve böylece, enerjide bağımlılığın azaltılması ve çevrenin korunması beklentilerinin karşılanmasını amaçlamaktadır (Bayraç, 2010: 126).

Diğer yandan AB'nin, Rusya'ya olan enerji bağımlılığını göz önünde bulundurarak meselenin ekonomik boyutu değerlendirdiğinde, karşımıza farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bu noktada AB ve Rusya arasında enerji kaynakları açısından sadece tek taraflı bağımlılıktan bahsetmek yanıltıcıdır. Hatta doğalgaz ithalatçısı Avrupa'nın Rusya'ya olan bağımlılığından ziyade, Rusya'nın Avrupa'ya olan bağımlılığından söz edilebilir. Çünkü Rusya'nın en önemli gelir kaynağı enerjidir ve en önemli piyasası da AB ülkeleridir. Avrupa doğalgaz piyasası, Rusya'nın ihtiyacı olan dövizin ana kaynağıdır. Nasıl ki, AB enerji bağlamında kaynak çeşitliliğinin sağlanamamasında kaynaklı olarak Rusya'ya bağımlı ise, Rusya'da ihtiyacı olan döviz karşılayabilmek için en büyük enerji pazarı olan AB'ye bağımlıdır. Rusya'nın doğalgaz ihracatında yönünü Asya-Pasifik ya da ABD gibi alternatif piyasalara çevirebilmesi için çok büyük yatırımların yapılmasına ihtiyaç vardır. Bu durum AB'nin Rusya'ya karşı kullanabileceği etkili bir politika olarak durmaktadır. Fakat meselenin Rusya'ya karşı caydırıcılık boyutu ve AB tarafından ne kadar etkili kullanılabileceği tartışma konusudur.

AB ve Rusya arasındaki karmaşık, ekonomik ve politik konular, enerji ilişkilerini tek düzleme oturtmaya ve dolayısıyla çözüm üretmeye engel olmaktadır. Avrupa için, Rusya'nın tekelinden kurtulabileceği en büyük alternatif Hazar enerji kaynaklarının Rusya'yı devre dışı bırakacak bir güzergâh üzerinden AB ülkelere aktarılmasıdır. Bu noktada, Türkiye mevcut konumu itibariyle önemli bir seçenek konumundadır. Fakat AB bu durumu değerlendirme konusunda istekli değildir. Nitekim bunu Türkiye-AB üyelik müzakerelerinde enerji faslını açmayarak göstermektedir. AB ülkeleri, birliği ilgilendiren politik konularda olduğu gibi enerji konusunda da çok sesliliğe izin verdiği sürece, Rusya; enerji kaynaklarına alternatif bulma konusunda kısa vadede bir sonuca ulaşması mümkün görünmemektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TÜRKİYE’NİN ENERJİ POLİTİKALARI VE ENERJİ MERKEZİ OLMA HEDEFİNE KATKI SAĞLAYAN BORU HATTI PROJELERİ

İlk bölümde, enerji temelli gelişen ve özellikle petrol ve doğalgaz bağlamında Avrasya Bölgesinde devam eden küresel güç mücadelesi ve bu mücadelenin yoğun olarak yaşandığı Azerbaycan, Türkmenistan, İran ve Irak’ın enerji rezervleri hakkında bilgi verildi. İkinci bölümde ise, küresel aktörlerin bölgeye bakış açıları ve politikaları incelendi. Bu bölümde ise, enerji temelli küresel güç mücadelesinde jeopolitik konumu itibariyle bölgesel enerji merkezi olma potansiyeli ile ön plana çıkan Türkiye’nin, enerji görünümü ve politikaları ele alınacaktır. Ayrıca Türkiye’yi enerji merkezi haline getiren mevcut/muhtemel petrol ve doğalgaz boru hattı projeleri hakkında ayrıntılı bilgi verilecektir (Ek 1, 3-5).

3.1. Türkiye’nin Enerji Görünümü ve Politikaları

Türkiye’nin kimliği ve coğrafyası, dış politikasının şekillenmesinde rol oynayan önemli ve temel faktördür. Asya ve Avrupa’yı birleştiren bir köprü görevi üstlenmesi, üç tarafının denizlerle çevrili bulunması, uluslararası boğazlara sahip olması, Balkanlar, Avrupa, Orta Doğu ve Asya arasında tarihsel bağının olması, bir yandan İslam ve Türk kimlikleri vurgulanırken diğer yandan Avrupalılık kimliğinin benimsenmesi gibi faktörler Türkiye’nin dış politikasının şekillenmesinde önemli roller oynamakta ve belirleyici olmaktadır (Bal, 2008: 654). Bu çok boyutlu kimliği Türkiye’ye günümüzde enerji bağlamında stratejik fırsatlar sunmaktadır.

21. yüzyılın uluslararası sisteminde küresel güç mücadelesinde başat durumda olan petrol ve doğalgaz, bölge ve batı ülkeleri açısından olduğu kadar Türkiye açısından da hayati değer taşımaktadır. Hazar ve Orta Doğu Bölgelerinde yer alan ülkeler için bu kaynaklar ekonomik getiri bağlamında değer ifade ederken, batı ülkeleri nezdinde ekonomilerinin devamlılığı için enerjide dışa bağımlılığı ifade etmektedir. Türkiye için petrol ve doğalgaz; ülkenin dışa bağımlılığını, gelişmekte olan ekonomisinin lokomotifini olan enerji kaynaklarını ve diğer ülkelerden farklı olarak, daha önce değinildiği gibi, jeopolitik konumu gereği ekonomik getiri sağlayabilme ve bölgedeki güç mücadelesinde stratejik bir unsur olarak kullanabilme ihtimalini ifade etmektedir.

Çalışmamızın daha önceki bölümlerinde değinildiği gibi, Türkiye; zengin enerji rezervlerinin bulunduğu Kafkasya, Karadeniz, Orta Asya ve Ortadoğu bölgelerinin birleştiği noktada

bulunmaktadır. Türkiye, dünyada tespit edilmiş petrol kaynaklarının yüzde 72,7, doğalgaz kaynaklarının ise yüzde 71,8'lik oranına sahip bir coğrafyada yer almaktadır (Kısacık, 2010). Konumuna rağmen petrol ve doğalgaz rezervleri bakımından fakir bir ülkedir ve enerji arzında dışa bağımlıdır.

Tüm ülkelerde olduğu gibi enerjiye olan ihtiyaç, ülkemizde de nüfus artışı ve sanayileşme dolayısıyla artış göstermektedir. Türkiye toplam enerji ihtiyacının yaklaşık yüzde 65'ini yurtdışından karşılamaktadır. Türkiye'nin enerji ihtiyacı yılda yaklaşık yüzde 5 oranında artış göstermektedir. Bunlar OECD ülkeleri arasındaki en yüksek oranlardır (Dışişleri Bakanlığı [MFA], 14.02.2014).

Hayati bir tüketim kaynağı olan petrol, Türkiye'de kullanılan enerji çeşitleri içerisinde yüzde 40'lık bir tüketim miktarına sahiptir. Enerji tüketim listesinin ilk sırasında yer alan petrolü oldukça az üretebilen Türkiye, buradaki talep açığını ithalat aracılığıyla tamamlamaya çalışmaktadır. Türkiye'nin yıllık petrol tüketimi 26 ila 30 milyon ton arasında olup, tüketim miktarı her yıl yüzde 3 oranında artış göstermektedir. Suudi Arabistan, Irak, İran ve Suriye Petrol ithal ettiğimiz başlıca ülkelerdir. Doğalgaz ise petrolden sonra ikinci en önemli enerji ürünüdür. Doğalgaz ihtiyacımızın yalnızca yüzde 2,4'lik kısmı iç üretim ile karşılanabilmektedir. Türkiye günümüzde petrol ihtiyacının yüzde 88'ini, doğalgaz ihtiyacının ise büyük kısmını dışarıdan temin etmektedir (Avcı, 2010: 160). Türkiye'nin doğalgaz ithalatı, 2018 yılı itibarıyla 50 milyar metreküp seviyesine ulaşmıştır.

Diğer yandan alternatif enerji kaynakları içerisinde yer alan yenilenebilir enerji kaynakları kullanımı, ekonomik bakımdan geleneksel kaynaklarla rekabet edebilecek güçte olmaması sebebiyle şimdilik istenilen seviyeye ulaşmamıştır. Türkiye'de yenilenebilir enerji kaynaklarının araştırılması ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar, ilk olarak 1960'lı yıllarda başlamasına rağmen bugün hala önemli bir gelişme sağlanamamıştır.

Türkiye açısından yerli üretimde hidrolik enerji ve kömür önemli bir pay elde etmektedir. Türkiye'nin enerji tüketim bileşenleri kömür, doğalgaz ve petroldür. Uluslararası Enerji Ajansı (IEA) raporuna göre önümüzdeki yıllarda dünya genelinde en fazla kullanılacak enerji kaynakları petrol ve doğalgaz olacaktır.

Bu bakımdan Türkiye enerji bağımlılığını azaltabilmek ve çeşitlendirebilmek adına küresel gelişmeler ışığında bir takım enerji politikaları belirlemiştir. Bu politikalar doğrultusunda petrol ve doğalgaz için kaynak ve ülke çeşitlendirmesi, stratejik petrol ve doğalgaz depolama kapasitesinin artırılması, Ortadoğu ile Hazar bölgesi petrol ve doğalgazının uluslararası enerji piyasalarına ulaştırılması sürecine katılımın sağlanması ve her aşamada çevresel etkilerin göz önünde bulundurulması Kyoto Protokolü çerçevesinde hareket edilmesi ve ülkemizin enerji merkezi olma

potansiyelinden en etkin şekilde faydalanılması gibi enerji politikalarını benimsemiştir (Kemer, 2011: 96).

Türkiye, petrol ve doğalgaz tedariki konusunda dışa bağımlı bir ülke olmasına rağmen jeopolitik konumu ve çok boyutlu kimliği sayesinde, enerjide dışarıya bağımlı Batı ülkelerinden daha avantajlı bir konumda yer almaktadır. Türkiye, büyük enerji rezervlerine sahip, enerji üreten ve ihraç eden bir ülke olmamasına rağmen, sahip olduğu transit ülke konumuyla enerji politikalarında etkin olarak rol alma potansiyeline sahiptir.

Türkiye Doğu ve Batı koridoru olarak adlandırılan coğrafi alanın merkezinde yer almakta olup, bu bölgeden Orta Doğu ve Hazar doğalgaz ve petrolünü Avrupa piyasasına güvenli şekilde iletebilecek imkânlar ve enerji zengini doğu ülkelerine ise enerji kaynaklarının uluslararası piyasalara açılmasında ve taşınmasında önemli fırsatlar sunmaktadır. Diğer yandan Türkiye'nin Batı açısından Avrupa Birliği'ne aday ülke olması, Doğu açısından bölge ülkeleriyle tarihsel anlamda ortak değerlere sahip olması; Doğu-Batı ekseninde enerji merkezi olmayı hedefleyen Türkiye'nin özellikle arz güvenliği bağlamında ön plana çıkmasına katkı sağlamıştır. Bu bakımdan çok sayıda bölgesel ve küresel aktörün yer aldığı enerji oyununda Türkiye'nin belirleyeceği strateji ve politikalar büyük önem kazanmaktadır.

Nitekim Türkiye, geliştirdiği boru hatları aracılığıyla son yıllarda çok taraflı dış politika uygulamaları paralelinde enerji politikasını da yeniden şekillendirmeye çalışmaktadır. Yeni enerji politikasının temel hedefi ise, tek taraflı boru hatları yerine çok taraflı boru hatları ile Avrasya bölgesinde transit ve aynı zamanda terminal bir ülke olmaktır. Türkiye'nin enerjide bu çok taraflı açılımı kendisine siyasi anlamda önemli kazanımlar sağlayacak olmasının yanı sıra bir takım ciddi riskleri de beraberinde getirecektir. Neticede çok yönlü enerji politikalarının uygulanmaya çalışıldığı bu stratejik bölge hem küresel güçlerin çıkar alanını, hem de yaşanan gelişmelerle birlikte dengelerin sık sık değişim gösterdiği bir coğrafyayı kapsamaktadır (Kemer, 2011: 119).

Petrol ve doğalgaz, Orta Asya, Hazar ve Ortadoğu üretim alanlarından küresel piyasalara aktarılırken Türkiye açısından ekonomik çıkar alanını da ortaya çıkarmaktadır. Petrol ve doğalgazın Avrupa piyasasına sevk edilirken boru hatları aracılığıyla veya tankerler yoluyla boğazlardan taşınması durumunda Türkiye gelir elde etmektedir.

1990'lı yıllarda ABD ve AB'nin siyasi ve ekonomik olarak desteklediği doğu ve batı enerji koridoru kurulması düşüncesiyle Türkiye'nin enerji bağlamında bölgesel bir transit ülke olma süreci başlamıştır (Gürlesel, 2007: 20). Bu kapsamda en önemli proje, 2006 yılında aktif hale gelen Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC) projesidir. Bu boru hattı, Orta Asya enerji kaynaklarını Türkiye üzerinden uluslararası piyasaya taşıyan ilk projedir.

Jeopolitik avantajı kullanmak isteyen Türkiye, sadece BTC Petrol Boru Hattı projesiyle yetinmemiştir. Alternatif hat projeleri yaratarak bölgedeki stratejik fırsatları değerlendirmeye çalışmaktadır. Bu sebeple Türkiye, birçok boru hattı projesinde iş birliğine gitmiştir. Boru hatlarının bir kısmı tamamlanmış olup bir kısmı henüz proje aşamasındadır. Söz konusu projeler bir sonraki bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

Gelinen noktada Türkiye, doğalgaz ve petrol açısından bağımlı bir ülke olmasına rağmen jeopolitik konumunun getirdiği avantajları alternatif boru hattı projeleri ile kullanarak enerji bağlamındaki zafiyetlerini minimize etmeye çalışmaktadır. Doğalgaz ve petrolün uluslararası sistemdeki öneminin artarak devam edeceğini düşündüğümüzde Türkiye'nin özellikle doğalgaz boru hattı projelerini topraklarından geçirmeye çalışarak doğru bir strateji izlediğini söyleyebiliriz.

3.2. Türkiye'nin Bölgesel Enerji Merkezi Olma Hedefine Katkı Sağlayan Mevcut/ Muhtemel Doğalgaz ve Ham Petrol Boru Hattı Projeleri

Türkiye, jeopolitik konumu hasebiyle petrol, doğalgaz gibi fosil yakıtların bulunduğu Hazar ve Ortadoğu Bölgeleri ile bu söz konusu enerji kaynaklarına fazlasıyla ihtiyaç duyan Avrupa arasında doğu ve batı yönünde bir enerji köprüsü ve ihracat kapısı durumundadır. Petrol ve doğalgazı transfer eden boru hatları ise bu köprünün “çelik telleri” olarak nitelenebilir. Jeopolitik konumu bağlamında geliştirilen boru hattı projeleri Türkiye'nin enerji merkezi olma potansiyelini kanıtlamakta ve gelecekte Türkiye'nin elinde güçlü stratejik bir argüman olarak yükselmektedir (Ek 1, 3-5).

Çalışmanın bu bölümde Türkiye'yi çok yönlü enerji koridoru/merkezi haline getiren Avrasya petrol ve doğalgaz boru hattı projelerine yer verilmiştir. Bu kapsamda Türkiye'deki mevcut ve muhtemel petrol ve doğalgaz boru hatlarına yer verilerek bu hatların Türkiye'nin Avrasya jeopolitiğinde üstlendiği enerji merkezi hedefi açısından taşıdıkları önem anlatılmak istenmiştir. Söz konusu hatların Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefine yapacağı katkılar ifade edilecektir.

3.2.1. Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı (BTC) ve Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı (BTE)

Hazar Bölgesi'ndeki petrol, mevcut rezerv miktarıyla ve üretim maliyetleriyle değerlendirildiğinde, Ortadoğu Bölgesi'ndeki petrole alternatif olabilecek durumda değildir. Fakat enerji güvenliği boyutundan baktığımızda, özellikle 11 Eylül olaylarının ardından söz konusu kaynakların öneminin daha da arttığı söylenebilir (Pamir, 2004: 8).

Hazar sahasında üretilen hidrokarbonların Rusya'ya bağımlı olmadan dünya piyasalarına ulaştırılması sorunu bölge ülkelerin iktisadi ve siyasi bağımsızlıklarını pekiştirebilmeleri açısından

büyük önem arz ettiğinden, bölgenin sahip olduğu enerji kaynaklarının bölge dışına taşınabilmesi için alternatif boru hatları güzergâhları çalışmalarına 1990'ların başında başlanmıştır (Babalı, 2005: 31). Hazar'da Rusya dışındaki aktörlerin enerji siyasetine dâhil olmaya başladığı bu yıllarda bölgede varlık gösteren Batılı aktörlerin tamamı Rusya'yı dışlayan bir enerji siyasetinde birleşmişlerdir. ABD bunu daha çok diplomasi atakları ve dev enerji şirketlerinin bölgedeki yatırımları ile yaparken, Avrupa Birliği de bölgeye yönelik olarak gerçekleştirdiği programlar ile yapmaya çalışmıştır (Özcan, 2008: 88).

Bu bağlamda Türkiye de çabalarını, Hazar Havzası enerji rezervlerini Avrupa piyasasına ulaştıracak ekonomik, güvenli ve çevreye duyarlı taşıma sistemleri geliştirilmeye yöneltmiştir. Bu çabaların sonucu olarak ilk etapta BTC Ham Petrol Boru Hattı Projesi (Ek 6), hayata geçirilmiştir. Bakü'den başlayarak, Ceyhan'a ulaşan bu hat ile Azerbaycan petrolü, daha sonra bölgede çıkarılacak petrolerin Yumurtalık'a nakledilmesi ve daha sonra tankerlerle uluslararası pazarlara taşınması planlanmıştır. Proje, bu bakımdan bölgenin yeraltı zenginliklerinin küresel petrol piyasasına ulaşmasında kritik bir görev üstlenmiştir.

Doğu-Batı Enerji Koridorunun en hayati bölümünü oluşturan BTC Boru Hattı projesi, bir yandan Türkiye'nin jeopolitik değerini artırırken, diğer yandan ise Azerbaycan ve Gürcistan da siyasi istikrara katkı sunmaktadır. Azerbaycan, proje sayesinde dünyada önde gelen üreticiler arasında yerini alırken, Gürcistan da en önemli bir transit geçiş ülkesi olarak küresel enerji sisteminde kendisine yer edinmiştir. Birçok platformda da çoğu sefer ifade edildiği üzere, boru hattının geçeceği güzergâh Doğu-Batı arasında bir enerji köprüsü oluşturacaktır. Bu proje, her şeyden önemlisi, bölge ülkelerinin petrol ve doğalgazını küresel piyasalara ulaştıracak diğer boru hattı projelerine de, Türkiye açısından öncülük etmiştir (BOTAŞ, 20.03.2014).

BTC Ham Petrol Boru Hattı Projesi, 1999 yılında Gürcistan, Türkiye ve Azerbaycan arasında imzalanan hükümetler arası antlaşmaya dayalı olarak hayata geçirilmiştir. Hattın yıllık 50 milyon ton (1 milyon varil-günlük) petrol taşıma kapasitesi bulunmaktadır. Boru hattının toplam uzunluğu 1774 kilometredir. Türkiye kesimi içindeki toplam uzunluğu 1074 kilometredir. Ayrıca hattın 40 yıllık bir işletme süresi bulunmaktadır (Pala, 2003: 34). 4 Haziran 2006 tarihinde BTC boru hattından taşınan ilk petrol Ceyhan'da tankerlere yüklenmiştir. Kazakistan BTC petrol boru hattı projesine 16 Haziran 2006 tarihinde resmi olarak dâhil olmuştur. Kazakistan ham petrolü, Hazar Denizi'nden tankerlerle taşınarak Bakü'ye getirilerek, 2008 Kasım ayından itibaren BTC boru hattıyla Ceyhan'a pompalanmaya başlanmıştır (MFA, 14.02.2014).

BTC Boru hattı, Türkiye açısından stratejik anlamda önemli olduğu kadar, ekonomik nedenlerle de büyük değer taşımaktadır. Ekonomik açıdan bir değerlendirme yapıldığında, Türkiye'nin bu hattan en somut çıkarının geçiş ücretleri olduğu söylenebilir. Yapılan antlaşma doğrultusunda ilk 16 yıl Türkiye, varil başına 55 cent transit geçiş ücreti alacaktır. Bunun içinde 20

centlik vergi de bulunmaktadır. Bu doğrultuda Türkiye, bu hattın geçiş vergisi ve işletmecilik hizmetleri karşılığında, taşınacak kapasiteye bağlı olarak ilk 16 yıl için 140 ile 200 milyon dolar, sonraki yıllar için ise 200 ile 300 milyon dolar arası yıllık gelir elde edebilecektir (Pala, 2003: 34). Projeden sağlanması düşünülen gelirin, özellikle yıllık maksimum kapasiteye (50 milyon tonluk) ulaşıldığında, Irak hattından kazanılan gelirin çok üstünde olacağı düşünülmektedir. Söz konusu rakamlar, hattın Türkiye nezdinde önemini ve değerini somutlaştırmaktadır (Yeşilyurt, 2011: 98). Ayrıca petrolde yüzde 90'ın üzerinde ithalata bağımlı Türkiye enerji arz güvenliğine de ciddi anlamda katkı sağlayacaktır. Bu hat ile sağlanacak petrole ayrıca Ceyhan Terminali uluslararası enerji terminaline dönüştürülecektir. Neticede Ceyhan Terminali Kafkasya ve Orta Doğu Bölgesi petrol kaynakları bakımından yakınlık, olumlu iklim koşulları, elverişli yükleme ve terminal işletme tecrübesine sahiptir. Bu sebeplerle Ceyhan Terminali dünyanın önemli petrol terminallerinden biri haline gelecektir (Kemer, 2011: 122).

Siyasi açıdan değerlendirildiğinde, doğu-batı enerji hattının en önemli ayağını oluşturan söz konusu hatla, hem Türkiye'nin jeopolitik değerinin, hem de Hazar ve Kafkaslarda bulunan bölge ülkeleriyle olan ekonomik ve siyasi ilişkilerinin artması beklenmektedir. BTC boru hattı, Azerbaycan ve Gürcistan başta olmak üzere bölge ülkelerinin daha bağımsız şekilde hareket etmelerine imkân sağlayacaktır. Diğer taraftan, BTC projesi, Türkmenistan ve Kazakistan gibi devasa enerji rezervlerine sahip diğer bölge ülkeleri için de önemlidir. İlgili ülkeler, Rusya'dan bağımsız olarak küresel enerji piyasalarına kaynaklarını ulaştırabilecekleri önemli bir alternatif nakil güzergâhına sahip olmuşlardır. Ayrıca Azerbaycan ve Gürcistan, BTC hattı ile birlikte, Rusya'nın uydusu gibi hareket eden Ermenistan'a ve bölgede güç sahibi olan İran'a karşı güçlenmişlerdir. Petrol yüklü tanker trafiği nedeniyle boğazların karşı karşıya kaldığı tehlikeyi önemli miktarda azaltabilecek olması da projenin ülkemize sağladığı bir diğer katkıdır. Çünkü tanker trafiği, Hazar Bölgesine kıyısı bulunan ülkelerden ve özellikle Rusya'dan Karadeniz'e çıkış yapan petrol nedeniyle, hızla artmaktadır (Pamir, 2004: 7).

BTC Projesi ile Türkiye, Orta Asya ve Güney Kafkasya'yı, Türkiye ve Akdeniz'e bağlaması planlanan ve "Doğu-Batı Enerji Koridoru" olarak adlandırılan etkin ve sağlam bir güvenlik koridoru kurmayı ve bu sayede Batı'nın çok önem verdiği bir konu olan "enerji arz güvenliği" açısından sağlam bir temel atılmasını garantilemiş olmaktadır (Kemer, 2011: 98).

Hattın taşıdığı petrolün küresel piyasalara Türkiye topraklarından geçerek ulaşması ile küresel petrol piyasası yeni aktarım merkezine sahip olmuştur. BTC boru hattı, istikrarsız bir görüntü çizen Orta Doğu Bölgesi karşısında, çok hayati olmasa da, önemli bir unsur ve aktarım noktası durumundadır. Bu ise, gerek Orta Doğu, gerek Orta Asya, gerekse küresel enerji mücadelesinde Türkiye'nin önemini artırmakta ve daha fazla göz önünde bulundurulması gereken bir aktör olma konumunu pekiştirmektedir.

Doğu ve Batı Enerji Koridorunun 2.etabı, Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı (BTE) Projesi'dir. Şah Deniz I olarak ta adlandırılan proje, 3 Temmuz 2007 itibarıyla faaliyete geçmiştir. Hat Güney Kafkasya Doğalgaz Boru Hattı (SCP) olarak da adlandırılmaktadır. Hazar Denizi'nde Azerbaycan'a ait olan bölümünde bulunan Şahdeniz sahasında çıkarılacak olan doğalgazı, Gürcistan aracılığıyla Türkiye sevk edecek olan hattın yılda 6,6 milyar metreküp doğalgaz ihraç edilmesi öngörülmüştür (DPT, 20.04.2014).

Aynı zamanda, BTE Doğal Gaz Boru Hattı (Ek 6), Kazakistan ve Türkmenistan'da bulunan dünyanın dördüncü büyük doğalgaz rezervlerine ulaşacak olan Hazar Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı Projesi'nin ilk bölümü olarak kabul edilmektedir. Hazar Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı Projesi, güzergâh ve kaynak çeşitliliğine katkı sunacak olması nedeniyle özel bir önem kazanmıştır. Arz güvenliği açısından bakıldığında, Türkmenistan ve Kazakistan'ın doğalgaz ve petrolerini Avrupa piyasasına ulaşmasında tek bir devlete veya nakil ağına bağımlı olmamaları da oldukça önem taşımaktadır. Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru hattının işletilmesi üzere kurulmuş şirketin hisse sahipleri: BP (teknik operatör-yüzde 25,5), Statoil (ticari operatör-yüzde 25,5), Azerbaycan SCP Ltd (yüzde 10), LUKOYL (yüzde 10), NİKO (yüzde 10), Total (yüzde 10), TPAO (yüzde 9)' dur. Bu dağılımdan görüldüğü gibi, pay sahipleri Şahdeniz Üretim Paylaşım Anlaşması'nın tarafları olan şirketlerdir (Aras, 2008: 55).

İlerleyen yıllarda, dünya petrol arzının yüzde 6 ile yüzde 7'sinin Türkiye topraklarından geçeceği ve Ceyhan'ın önemli bir enerji dağıtım merkezi ve Doğu Akdeniz'in ise en büyük bir petrol satış terminali olacağı öngörülmektedir. Ceyhan Terminali, Bakü, Kerkük ve Samsun'dan gelen ham petrolün ulaştığı son nokta olarak inşa edilmiştir. Son teknolojiyle donatılmış olması Ceyhan Terminali'nin önemli avantajlarından (MFA, 14.02.2014).

İki proje göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin, özelde Azerbaycan ve Gürcistan, genelde ise bütün Orta Asya ülkeleri ile kurduğu ilişkilerin gelişeceği muhtemeldir. Bu durum, söz konusu coğrafyalarda etkin olmak isteyen aktörler açısından Türkiye ile işbirliği yapılmasının değerini ve önemini arttıracaktır. Türkiye'nin işbirliğini ve dostluğunu kazanmak çok daha fazla önem kazanacaktır. Bu durum Türkiye'nin de konumunu güçlendirecektir.

3.2.2. Irak-Türkiye Ham Petrol ve Doğalgaz Boru Hattı Projeleri

Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı Sistemi, paralel iki farklı boru hattından oluşmaktadır. Irak'ın Kerkük ve çevre üretim alanlarında çıkarılan petrolü Ceyhan Yumurtalık'ta yer alan Deniz Terminali'ne ulaştırmaktadır. 1976 yılında faaliyete geçirilmiş olan I.hat, 1977 yılında fiilen çalışmaya başlamıştır. 1983 yılında başlayıp, 1984 yılında tamamlanan I.Tevsii Projesi ile de hattın kapasitesi 46,5 milyon tona kadar yükseltilmiştir. I. Boru Hattı'na paralel olan ve Ağustos 1987 yılında faaliyete alınan II. Boru hattıyla birlikte yıllık taşıma kapasitesi 70,9 milyon tona

çıkarılmıştır. BOTAŞ, hattın Türkiye topraklarında bölümlerinin mülkiyet hakkına sahip olup, bu bölümlerin kontrorlünü işletilmesi, bakım ve onarımını da üstlenmiştir (ETKB, 09.06.2019).

1990 yılında Körfez Krizi sebebiyle durdurulan boru hattı, 1996 yılında tekrar faaliyete geçirilmiştir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde 1997 yılında alınan karar sonucu, ikinci defa sınırlı da olsa petrol sevkine izin verilmiştir. Bu dönem, BM'nin kararı doğrultusunda, sınırlı da olsa petrol sevkiyatı yapılabilen bu boru hattıyla yapılacak petrol naklinin, belirsizlikten dolayı planlaması yapılamamıştır. 2003 yılında Irak'ın işgaliyle sevkiyat tekrar kesintiye uğramıştır.

BOTAŞ verilerine göre, 2004'te gerçekleştirilen ilk sevkiyatla birlikte Kerkük-Yumurtalık Hattı'ndan aynı yıl içerisinde 38 milyon varil, 2005 yılında 13 milyon varil, 2007 yılı ilk dokuz ayı içinde de 10 milyon varil petrol taşınmıştır. 2009 yılında BM tarafından Irak'a verilen izinler doğrultusunda ise, bu boru hattıyla taşınan günlük petrol miktarı 167 bin varil olarak gerçekleşmiştir (BOTAŞ, 20.03.2014).

Türkiye, ayrıca, Irak'ın doğalgaz rezervlerinin geliştirilmesi ve kapasitelerinin artırılması konularına da ilgi duymakta ve önem vermektedir. Irak doğalgazının Kerkük-Ceyhan Petrol Boru Hattı'nın geçiş hakkından yararlanarak ona paralel biçimde inşa edilecek yeni bir boru hattıyla Türk boru hattı ağına bağlanması kolaylıkla mümkündür. Bu çerçevede, Türkiye ile Irak arasında 7 Ağustos 2007 tarihinde Ankara'da, Irak'ın doğalgazının Türkiye'ye ve Türkiye'den de Avrupa'ya nakledilmesini öngören bir anlaşma imzalanmıştır (MFA, 14.02.2014). Bağdat'ın kuzeyinde üretilecek doğal gazın Irak-Silopi-Şırnak-Diyarbakır güzergâhından Yumurtalık'a ulaşması, burada kurulacak LNG terminali ile de dünya pazarlarına iletilmesi öngörülmüştür.

Bu projenin gerçekleşmesi, Türkiye'nin arz güvenliğinin sağlaması açısından önemli olduğu kadar, ekonomik güvenliği açısından da çok önemlidir. Irak'ın Kuzey Doğu'sunda yer alan doğalgaz sahalarını kapsayan proje, saha geliştirme, üretim, gaz işleme ve boru hattı yapımı işlemlerinden oluşan bütünleşmiş bir projedir. Bu proje ile Irak'ın beş sahasında üretilecek yıllık 10 Milyar metreküp doğalgazın bir boru hattıyla Türkiye'ye taşınması amaçlanmaktadır. Ancak Irak'ta süregelen istikrarsızlık nedeniyle bu proje hayata geçirilememiştir (BOTAŞ, 20.03.2014).

Kerkük-Yumurtalık Ham Petrol Boru Hattı, dünya petrol piyasası bağlamında, azımsanmayacak bir kapasiteyle bulunmaktadır. Fakat hattın sürekli saldırılara maruz kalması petrolde kesintiler yaşanmasına yol açmaktadır. İki hattın da tam kapasite çalışması durumunda Türkiye, Irak petrol ve doğalgazının sadece kendi talebine cevap vermesini değil aynı zamanda kaynakların Avrupa piyasasına ulaşmasını sağlayacaktır. Böylece, Irak enerji kaynakları Türkiye üzerinden Avrupa'ya nakledilebilecek ve Türkiye, enerji jeopolitiğinde ciddi bir avantaj daha elde edecektir. Bu da hem Türkiye'nin hem de AB'nin enerji arz güvenliğine önemli bir katkı sağlayacaktır (Yeşilyurt, 2011: 103).

Ayrıca, Türkiye'nin, Irak enerji kaynaklarını İsrail aracılığıyla değil, kendi toprakları üzerinden Avrupa piyasasına taşıyacak bu hatlarla, Orta Doğu'da elini güçlendirdiği gibi Irak'ta etkin bir aktör konumuna gelmesine de olanak sağlamaktadır. Türkiye, BTC boru hattıyla Kerkük-Yumurtalık boru hattını Ceyhan üzerinde birleştirdiğinde bölgenin önemli bir enerji üssü olabileceği öngörülmektedir. Bu durum Türkiye'nin enerji merkezi olmasındaki rolünü güçlendirecektir.

3.2.3. Türkiye-İran Doğalgaz Boru Hattı

Türkiye ve Avrupa ülkeleri için, Rusya'dan sonra İran da doğalgaz sağlayabilecek ülkeler arasında önemli bir yer tutmaktadır. Ancak birçok politik ve teknik sorunlar nedeniyle, İran doğalgazının boru hatlarıyla Türkiye ve Avrupa'ya taşınması zorluklar zorluk ve belirsizlik içermektedir. Tüm belirsizliklere rağmen Türkiye, İran ile ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiş ve özellikle enerji bağlamında Avrupa'ya da avantaj sağlayacak kazanımlar elde etmiştir.

İlk olarak, İran doğal gazının Türkiye'ye taşınması amacıyla iki ülke arasında 1996 yılında, 25 yıllık bir doğalgaz ticareti anlaşması imzalanmış ve iki ülke arasında bir doğalgaz boru hattı inşa edilmesine karara bağlanmıştır. Bu antlaşmayla İran, Türkiye'ye yıllık 3 milyar metreküp doğalgaz temin etmeyi taahhüt etmiştir. Bu rakamı 2007 yılında ise 10 milyar metreküpe çıkarmayı planlamıştır. Projenin başlama tarihi 2001 yılı olarak, antlaşmanın süresi ise 25 yıl olarak belirlenmiştir. Bu antlaşmayla her ülke boru hattının kendi toprağında kalan bölümünün inşa edilmesini üstlenmiştir. Söz konusu antlaşma kapsamında, doğalgaz teslimatları Aralık 2001 yılında başlamış ve günümüzde de devam etmektedir (Yeşilyurt, 2011: 99). Kontrat süresinin uzatılması konusu 2020 yılında tekrar müzakere edilecektir.

Yaklaşık 1491 km uzunluğunda olan İran-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı (Ek 6) Doğubayazıt'tan başlayarak, Sivas, Erzurum ve Kayseri illerinden geçerek Ankara'ya ulaşmakta ve buradan da Konya, Kayseri illeri üzerinden Seydişehir'e varmaktadır (BOTAŞ, 20.03.2014).

İlk zamanlar Türkiye, öngörülenden daha az olan doğalgaz talebi nedeniyle İran doğalgazını önem vermemiştir. Daha sonraki süreçte ise İran, Ocak 2007'de iç talebi karşılayamadığı için doğal gaz akışını kısa süreliğine durdurduğunu bildirmiştir. 2008 yılında ise bölgede ortaya çıkan soğuk hava koşulları ve Türkmenistan'dan İran'a yapılan doğalgaz transferindeki düşüş sebebiyle İran tekrar Türkiye'ye doğal gaz girişini kesmiştir. Sık sık yaşanan bu kesintiler, tıpkı Rusya gibi, İran'ın da doğal gazı Ankara'nın kendisine karşı izlediği stratejik politikaları etkilemek amacıyla politik bir güç olarak kullandığı yönünde yorumlar yapılmasına neden olmaktadır (Kemer, 2011: 130). Fakat bu tür gelişmelere rağmen, iki ülke arasında enerji anlaşmalarına süreç içerisinde yenileri de eklenmiştir.

Son olarak da, Türkiye ile İran arasında, 2007’de bir Doğalgaz mutabakat anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma kapsamında İran, Türkmen doğalgazının Hazar geçişi ile Gürcistan ve Azerbaycan üzerinden Türkiye’ye ve oradan da Avrupa’ya ulaştırılmasını kabul etmiştir. Bu mutabakat zaptına göre; İran, 14 trilyon metreküp rezerve kapasitesine sahip Güney Pars bölgesindeki doğalgaz alanlarından üçünü ihalesiz olarak Türkiye’ye verecek ve Türkiye’de TPAO aracılığıyla bu gerekli yatırımları yaparak sahaları geliştirecektir. Üretilmesi planlanan yaklaşık 20 milyar metreküplük doğalgazın bir kısmının Türkiye’nin kendi tüketiminde kullanılmak üzere Ceyhan Limanı’na getirilmesi, diğer kısmının da Nabucco ile Avrupa’ya taşınması planlanmıştır (Yeşilyurt, 2011: 99). Fakat politik nedenlerle proje başarılı olamamıştır.

İmzalanan mutabakatın Türkiye açısından önemine bakacak olursak, doğalgaz konusunda imzalanan bu anlaşma, Türkiye’nin enerji merkezi olma hedefi açısından değerli bir adım olmuştur. Bu anlaşma Türkiye’yi başta AB olmak üzere, küresel enerji güvenliğinin sağlanmasında daha etkin konuma getirmiş ve Türkiye’nin enerji nakli konusunda transit ülke olma hedefine hizmet etmiştir (Soylu, 2007: 12). Ayrıca Türkiye, iç tüketimde kullanılacak olan doğalgazın büyük bir kısmını İran ve Türkmenistan’dan sağlayarak, iç tüketimini güvence altına almıştır. Son dönemde sıklıkla sabotajlara uğrayan hat, Türkiye’nin doğalgaz ihtiyacının yüzde 22’sini karşılamaktadır. Hatla, günlük 20 milyon metreküp doğalgaz Türkiye’ye gelmektedir.

3.2.4. Rusya-Karadeniz-Türkiye (Mavi Akım) Doğal Gaz Boru Hattı

Türkiye’nin enerji bağlamında yakın işbirliği içerisinde olduğu ülkelerden birisi Rusya’dır. İki ülke arasındaki ticaret hacminin bu denli fazla olmasının sebepleri arasında, Rusya yeraltı kaynaklarının payı büyüktür ve iki ülke ilişkilerinde başlıca ticaret konusu petrol ve doğalgazdır.

Rusya doğalgazına yüzde 60 oranında bağımlı Türkiye, Rusya’dan doğalgaz ithal eden ülkeler arasında üçüncü sırada bulunmaktadır. Rusya, Türkiye’nin petrol ve doğalgaz ihtiyacının çoğunluğunu güvenilir bir şekilde temin etmektedir. Fakat Türkiye’nin enerji konusunda Rusya’ya olan bağımlılığı gittikçe artmaktadır. Türkiye Avrupa’da en hızlı büyüyen doğalgaz pazarlarından birisidir. Doğalgaza olan talebin hızla artması üzerine, o dönemde doğalgaz temin konusunda tek kaynağı olan Rusya’yla 1996 yılında ikinci doğalgaz anlaşmasını imzalamıştır. 8 milyar metreküp yıllık doğalgaz teminini öngören anlaşmanın 23 yıl süreyle yürürlükte kalması düşünülmüştür.

Türkiye ve Rusya, enerji konusunda günümüze kadar özellikle Orta Asya Bölgesi’ndeki yeraltı kaynaklarının küresel piyasalara taşınması hususunda çeşitli projeler planlanmıştır. Söz konusu projelerin başında ise, Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı projesi yer almaktadır (Ek 6).

Mavi Akım Projesi, Rusya ile Türkiye arasında gerçekleştirilen üçüncü doğalgaz temini anlaşmasıdır. Rusya doğalgazının Karadeniz’den geçerek Türkiye’ye taşınmasına ilişkin anlaşma

Türkiye ve Rusya arasında 1997 yılında imza altına alınmış olup, Mavi Akım Projesi de bu çerçevede gündeme gelmiştir. BOTAŞ ve Gazeksport arasında 25 yıl süreli olarak imzalanan anlaşmaya göre, Rusya'dan başlayıp Karadeniz'in altından geçecek bir hat ile Türkiye'ye yılda 16 milyar metreküp doğalgaz aktarılmasına karar verilmiştir. Boru hattının resmi açılışı ise 17 Kasım 2005 tarihinde, Türkiye, Rusya ve İtalya Başbakanların katılımlarıyla Samsun'da yapılmıştır. Mavi Akım projesinin faaliyete alınmasıyla Türkiye, Rusya'nın enerji bağlamında en büyük ortaklarından biri hâline gelmiştir (Oğan, 2006). Diğer yandan, bu hatla beraber Türkiye, Rusya doğalgazını alan Avrupa'da Almanya'dan sonra ikinci en büyük tüketici olmuş ve yaklaşık yüzde 70 oranında Rusya doğalgazına bağımlı hale gelmiştir (Yüce, 2010: 83).

Türkiye, Rusya doğalgazı ve petrolünün pazarlarından birisi olarak bölgesel politikalarda önemli bir konumdadır. Bu nedenle, Türkiye'nin enerji anlamında Rusya'ya bağımlılığının sürdürülmesi ve Rusya'nın bölgesel enerji politikalarında Türkiye ile beraber hareket etmesi, Batı'ya karşı elini güçlendirmektedir. Mavi akım projesinin yanı sıra Rusya, Türkiye'ye başka bir proje önerisinde de bulunmuştur. Rusya, sık sık ödeme krizi yaşadığı Ukrayna'yı devre dışı bırakarak Güney Akım Projesi yoluyla Avrupa'ya doğalgaz ihracında bulunmak; Avrupa ise Nabucco ile Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmak istemektedir. Bu durum, Bölgesel çıkarların çatıştığı enerji politikalarında, Türkiye üzerinden stratejiler geliştirmektedir (Bayraç, 2010: 13).

Türkiye'nin acil olan doğalgaz talebini karşılamak için Mavi Akım projesine öncelik verilmesiyle Türkiye doğal gazda doyuma ulaşmıştır. Bu nedenle Azerbaycan, Türkmenistan, Irak ve Mısır gibi ülkelerden daha ucuza alınabilecek gazların miktarları kısıtlanmıştır. Özellikle Türkmenistan, Mavi Akım yüzünden yılda 20 milyar metreküp doğal gazını uluslararası fiyatın üçte biri fiyata Rusya'ya satmak zorunda kalmıştır. Üstelik Türkiye, Mavi Akım Anlaşması'na göre Rusya'dan ithal ettiği gazı bu ülkenin rızası olmadan üçüncü ülkelere satamamaktadır. Ayrıca anlaşmada yer alan "al ya da öde" maddesi gereğince Türkiye kullanmadığı gazın parasını da ödemekle yükümlüdür (Kemer, 2011: 128).

Mavi Akım boru hattı ile Rusya üzerinden gelecek doğalgazın fiyatı anlaşma gereği gizli tutulmuştur. Bu proje Türkiye'nin Rusya'ya doğalgazda bağımlılık oranını artırmaktadır. Doğalgaz tüketiminde birçok ülkeyle karşılaştırıldığında daha fazla enerji tüketimi bulunan Türkiye açısından tehlikeli bir durum oluşturmaktadır. Bu nedenlerden ötürü, Mavi Akım Anlaşması'nın Türkiye'nin ekonomik ve siyasi çıkarları gözetilerek yapılan bir anlaşma olmadığı ve daha çok Rusya lehine çıkarlar gözetilen ve Türkiye'nin enerji köprüsü olma hedefine ters düşen bir anlaşma olduğu konusunda yaygın bir kanı oluşmuştur.

Bu durumu engellemek amacıyla Türkiye, enerji kaynakları bakımından zengin durumda olan, Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan ve diğer ülkelerle artan ilişkiler sayesinde enerji talebinde çeşitlilik sağlamaktadır. Türkiye uygulamış olduğu bu bölgesel enerji politikasıyla

Rusya'ya olan bağımlılık derecesini azaltmayı amaçlamaktadır. Öte yandan Türkiye, Rusya üzerinden gelen hatlar dâhil olmak üzere mümkün olduğunca doğalgaz ve petrol boru hatlarının toprakları üzerinden geçmesini sağlamak için uğraş vermektedir. Türkiye hükümetinin amacı, kısmen mümkün olsa da, Türkiye'yi bir enerji merkezi ve terminali haline getirmeyi istemektedir (Yeşilyurt, 2011: 110).

Sonuç itibariyle Türkiye, enerji altyapısının inşa edilmesi konusunda, kendisini Rusya'yla bir çıkar mücadelesi içerisinde bulmuştur. Türkiye gibi tek merkeze bağlı olmak istemeyen, çok odaklı, çok yönlü ve çok boyutlu bir enerji politikası izlemeye uğraşan bir ülkenin, enerji türü olarak doğalgaza, doğalgaz temininde ise neredeyse 2/3 oranında Rusya'ya muhtaç olması, dış politikadaki manevra kabiliyetini daraltmaktadır. Rusya ile ilişkilerimizde çok hassas olmamız şarttır. Çünkü Rusya, Türkiye'nin hem işbirliği yaptığı hem de belli konularda rekabet içinde olduğu nadir ülkelerdendir.

3.2.5. Rusya-Türkiye Batı Doğalgaz Boru Hattı

Rusya-Türkiye Batı Doğalgaz Boru Hattı; Rusya, Moldova, Bulgaristan, Ukrayna ve Romanya üzerinden geçerek Türkiye'ye ulaşmaktadır (Ek 6). Hattın uzunluğu 842 kilometredir. 14 Şubat 1986 yılında BOTAŞ ile Soyuz Gas Export şirketleri arasında imzalanan 25 yıl süreli doğalgaz alım satım antlaşmasıyla tesis edilen bu hattın, 1987'den itibaren artan oranlarda doğalgaz alımı başlamıştır. 1993 yılında ise gaz alımı yıllık 6 milyar metreküpe ulaşmıştır. 1998 yılında Rusya'nın Trusgas şirketi ile imzalanan anlaşma kapsamında hattın kapasitesi artırılmış ve Rusya'dan alınan gaz miktarı yılda 8 milyar metreküpe çıkarılarak 23 yıl süreli bir anlaşma imzalanmıştır (Gökçeğöz, 2007: 177).

3.2.6. Türkiye-Yunanistan - İtalya Doğal Gaz Boru Hattı Projesi

Avrupa Birliği'nin giderek artan doğalgaz ihtiyacı ve bu ihtiyacı ağırlıklı olarak Rusya'dan karşılamak zorunda oluşu, Birlik'in bu konuda yeni projeler ortaya atmasına neden olmuştur. Enerji ithalatında bağımlı olduğu kaynak ülkeleri çeşitlendirmeyi ve böylelikle enerji güvenliğini sağlamayı hedefleyen AB'nin, bu bağlamda değinilmesi gereken ilk girişimi 'Türkiye-Yunanistan-İtalya Doğalgaz Boru Hattı'dır (Ek 6). Bu girişim ile AB, Türkiye, Yunanistan ve İtalya arasında bir doğalgaz boru hattı inşa etmeyi ve Türkiye'ye şu anda getirilmekte olan veya gelecekte getirilebilecek doğalgazın bir kısmını Avrupa piyasalarına ulaştırmayı hedeflemektedir. AB'nin, kendisine verdiği önemden ötürü ortak çıkar sağlayan projelerinden biri olarak kabul edilen bu girişim, daha çok Türkiye-Yunanistan-İtalya ismiyle bilinmektedir (Yeşilyurt, 2011: 99).

Avrupa Birliği Komisyonu, bu amaçla, NOGATE (İnterstate Oil and Gas Transport to Europe) Programı kapsamında, Hazar Bölgesi, Rusya, Orta Doğu, Güney Akdeniz bölgesi ve diğer

uluslararası kaynaklardan temin edilecek doğalgazın sırasıyla Türkiye ve Yunanistan aracılığıyla, Avrupa'ya taşınması için Güney Avrupa Gaz Ringi Projesi'ni geliştirmiştir.

AB'nin enerji arz güvenliğine ciddi anlamda katkı yapması beklenen Güney Avrupa Gaz Ringinin en önemli ayağı olan Türkiye-Yunanistan Doğalgaz Boru Hattı'nın ilk adımı, Türkiye, AB ve Yunanistan arasında 2000 yılında Brüksel'de INOGATE Programı çerçevesinde yapılan toplantıda atılmıştır (İşcan, 2007: 147).

Proje ile ilgili olarak hazırlanan hükümetler arası antlaşma, 23 Şubat 2003'te Türk ve Yunanlı yetkililer arasında imzalanmış olup, 2003 yılında ise Ankara'da BOTAŞ ve DEPA arasında doğalgaz alım ve satım anlaşması imzalanmıştır. Yapılan anlaşmaya göre, Yunanistan'a gerçekleştirilecek olan doğalgaz arzının 2006 yılında 250 milyon metreküp ile başlaması ve zamanla 750 milyon metreküpe ulaşması öngörülmekteydi (Gökçeğöz, 2007: 181). 2005 yılında temeli atılan proje 2007 yılında tamamlanarak faaliyete geçmiştir. Toplam uzunluğu 300 kilometre olan hattın, 211 kilometresi Türkiye üzerinden geçmektedir. 211 kilometrelik Türkiye bölümünün de 17 kilometrelik bir bölümü Marmara Denizi'nden geçmektedir (İşcan, 2007: 147).

Diğer yandan, 2007 yılında projenin bir sonraki aşaması olan ve Türkiye-Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı'nın Adriyatik Denizi'nden geçen bir boru hattı ile İtalya'ya ulaştırılmasını amaçlayan Yunanistan-İtalya bağlantı hattına ilişkin resmi anlaşma Roma'da üç ülkenin katılımıyla imzalanmıştır. Proje kapsamında Yunanistan-İtalya hattı ile Türkiye üzerinden Yunanistan'a yılda 3 milyar metreküp, İtalya'ya ise 8 milyar metreküp olmak üzere toplam 11 milyar m³ doğal gazın ulaştırılması öngörülmektedir (MFA, 14.02.2014). Bu boru hattı, doğal gazda Rusya'ya aşırı bağımlılığı bulunan AB'nin enerji kaynak tedarikçilerini ve güzergâhlarını çeşitlendirmesi bakımından birliğin enerji arz güvenliğine ciddi katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla Güney Avrupa Gaz Ringinin bir ayağı olan Yunanistan-Türkiye hattı, enerji köprüsü Türkiye'nin, AB'nin enerji güvenliği sağlanması açısından ne kadar önemli bir ülke olduğunu göstermektedir.

3.2.7. Mısır-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Mısır-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı Projesi (Ek 6) Türkiye doğalgaz arz kaynaklarını çeşitlendirmek ve ileride oluşabilecek açığı kapatmak için Mısır doğal gazından yararlanmayı düşünmektedir. Bu kapsamda, 1998 yılında Mısır doğal gazının Türkiye'ye taşınması hususunda iki ülke arasında Mutabakat Zaptı imzalanmıştır. 26 Şubat 1999 tarihinde Mısır'da doğalgazın Türkiye'ye ihraç edilmesi amacıyla bir ön anlaşma imzalanmıştır. Taraflar, Şubat 2000'de ise Mısır'dan Türkiye'ye Akdeniz'in altından geçecek olan hatla, yılda 4 milyar metreküp doğalgaz ihraç edilmesine ilişkin karşılıklı iyi niyet beyanında bulunmuşlardır (Gökçeğöz, 2007: 186).

Proje kapsamında, 17 Mart 2004 tarihinde Türk ve Mısırlı hükümet yetkilileri arasında, Türkiye'den BOTAS ve Mısır tarafından ise doğalgaz şirketi EGAŞ, Türkiye'ye doğalgaz ithalatı ve Türkiye'den Avrupa'ya doğalgaz taşınmasını öngören çerçeve antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre, Mısır'dan Türkiye'ye yılda 2 ila 4 milyar metreküp, Türkiye üzerinden Avrupa'ya ise yılda 2 ila 6 milyar metreküp doğalgaz ihraç edilmesi planlanmaktadır. Ayrıca 2006 yılında Mısır ve Türkiye arasında doğalgaz alanında işbirliği ve çalışmaların devamı için bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma çevresinde, Suriye'nin de katılımıyla çalışma grupları oluşturulmuştur. Bu gruplar Mısır-Türkiye DGBH Projesi'nin yapılabilirliğine ve uygulanabilirliğine ilişkin tespitleri yapmak üzere çalışmalarına başlamışlardır (BOTAS, 20.03.2014).

3.2.8. Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı

Hazar enerji sisteminin en önemli doğal gaz üreticisi Türkmenistan'dır. Sahip olduğu rezervler açısından oldukça zengin görünen Türkmenistan, dış piyasalara ulaşma yollarının olmaması bakımından oldukça şansızdır. Sovyet döneminde üretiminin tamamını Rusya üzerinden diğer cumhuriyetlere ve dış pazarlara gönderen Türkmenistan, bu ticaretin karşılığında temel ihtiyaçlarını tedarik ediyordu. Sonuç ise, Türkmenistan'ın tam anlamıyla Rusya'ya bağımlı olmasıydı. Bu bağımlılık diğer Sovyet Cumhuriyetleri için de geçerliydi. Ancak bağımsızlık sonrası bu yapıyı dönüştürmede en başarısız ülke Türkmenistan olmuştur. Bu aşamada, Türkmen gazının neredeyse tamamını alan Gazprom ürüne düşük bedel, geçiş ücretlerine yüksek tarife uygulamaktadır (Bilgin, 2005: 316).

Türkmenistan, Gazprom'un boru hattı sistemine muhtaç olması nedeniyle, Rusya'yla olan ilişkilerini yeniden tanımlamaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, Türkmenistan doğalgazının daha makul fiyatlar üzerinden satılması, boru hattı kullanım bedellerinin indirilmesi ve son olarak Rusya'ya olan bağımlılığın alternatif hatlar aracılığıyla azaltılması üç önemli husus olarak ortaya çıkmaktadır (Bilgin, 2005: 316). Tam bu noktada, Türkmenistan doğalgazının Rusya'ya bağımlılığının azaltılmasında konumu gereği Türkiye en güçlü alternatif olarak ön plana çıkmıştır. Türkmenistan'ın doğusundaki Pustynnaya sahasında üretilen doğalgazın Hazar'dan geçecek bir boru hattı ile Türkiye'ye ve oradan da Avrupa'ya naklinin yapılması gündeme gelmiştir. Ardından Hazar denizinden geçmesi öngörülen Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesi geliştirilmiştir (Ek 6).

Projenin geliştirilmesine ilişkin çerçeve anlaşma, 1998 yılında Türkiye ve Türkmenistan arasında imzalanmıştır. Anlaşma kapsamında her yıl 30 milyar metreküp Türkmen gazının 16 milyar metrekübünün Türkiye'ye, 14 milyar metrekübünün ise Avrupa'ya taşınması öngörülmektedir. 1999 yılında ise BOTAS ve Türkmen yetkililer arasında Türkmenistan'dan yıllık 16 milyar m³ doğalgaz alımına ilişkin 30 yıl süreli bir anlaşma imzalanmıştır (Kemer, 2011: 139).

Tüm olumlu tabloya rağmen, bölge ülkeleri arasında yaşanan güç mücadelesi projenin uygulanmasını zorlaştırmıştır. Bu projenin hayata geçmesiyle, AB ve Türkiye'nin Rus doğal gazına olan bağımlılığı azalacağından projeye batılı ülkeler de tam destek vermiştir. Bu durum, Rusya'nın aleyhine gelişeceğinden, Rusya ve İran Hazar Denizi'nin hukuki statüsü konusunda birlikte hareket ederek Hazar'ın altına boru hattı döşenmesini engellemişlerdir. Çünkü bu hattın gerçekleşmesi demek, Rusya'nın bölge ülkeleri üzerindeki siyasi ve ekonomik nüfuzunun büyük ölçüde kırılması anlamına gelmekteydi (Bozkurt, 2007: 41).

Diğer yandan Azerbaycan da, çıkarları açısından Türkmen gazının kendi topraklarından geçmesine sıcak bakmamıştır. Başlangıçta İran üzerinden geçmesi öngörülen güzergâh, ABD'nin isteği doğrultusunda Hazar geçişi olarak revize edilmiştir. ABD Türkmen gazının belirlenen hat üzerinden geçirilmesi konusunda çok ısrarcı iken Azerbaycan'da Şahdeniz yatağı keşfedilmiş ve Bakü de kendi doğalgazını Türkmen gazına rakip olacak şekilde Türkiye üzerinden dünya pazarlarına açmak istemiştir (Özcan, 2008: 97).

Tüm bu olumsuzluklar karşısında uluslararası enerji piyasalarına Rusya dışında bir çıkışı bulunmayan Türkmenistan ise, doğalgazını çok ucuz fiyata Rusya'ya satmak zorunda kalmıştır. 2006-2009 dönemi için Rusya ile Türkmenistan arasında 162 milyar m³'lük doğal gaz alım-satım sözleşmesi imzalanmıştır. Yani oynanan bu enerji oyunundan tek galip çıkan taraf Rusya olmuştur ve doğal olarak projenin gerçekleşmesi yönündeki beklentiler gelecek yıllara ertelenmiştir (Ateş, 2006: 27).

Sonuç itibarıyla hem Türkiye'nin, hem de Avrupa Birliği'nin enerji arz güvenliğinin sağlanmasında, bölge ülkeleriyle ilişkilerin geliştirilmesinde ve Türkiye'nin doğu-batı enerji koridoru olma hedefinin gerçekleşmesinde büyük öneme sahip olan proje askıya alınmıştır.

3.2.9. NABUCCO Doğalgaz Boru Hattı Projesi

2002 yılında "Asrın Projesi" söylemiyle temelleri atılan Nabucco Doğalgaz Boru Hattı Projesi, hakkında en fazla konuşulan ve spekülasyon yapılan enerji hattı projelerden biri olmuştur. Enerjinin stratejik açıdan öneminin giderek arttığı günümüzde, özellikle enerji arz güvenliğinin sağlanmasının hem Avrupa Birliği, hem de Türkiye için hayati, siyasi ve ekonomik sonuçlar doğurduğu ortadadır. AB ve Türkiye'nin ortak noktada buluşmasını sağlayan doğalgaz bağımlılığı, kaynakların ve doğalgazın temin etme rotalarının çeşitlendirilmesi ihtiyacına istinaden ortaya konan Nabucco Projesi, Avrupa'nın artan gaz ihtiyacının önemli bir kısmını karşılayabilecek, gaz tedarikçilerini çeşitlendirecek ve AB'nin Rusya'ya bağımlılığını azaltacak olan önemli bir proje olarak doğmuştur (Ek 6).

Bu doğrultuda geliştirilen Nabucco Projesi kapsamında, Orta Doğu ve Hazar bölgesi doğalgaz kaynaklarının Türkiye üzerinden Romanya, Bulgaristan, Avusturya ve Macaristan'a ulaştırılması amaçlanmaktadır. Projede öncelikle hattın geçeceği güzergâh ülkelerin gaz ihtiyacının karşılanması öngörülmektedir. Daha sonra Avusturya'nın dağıtım merkezi olma özelliğinden faydalanılarak, gazın Batı Avrupa'ya ulaştırılması amaçlanmaktadır (Oktay ve Çamkıran, 2006: 167).

Nabucco Projesi, Şubat 2002 tarihlerinde BOTAŞ'ın Bulgargaz (Bulgaristan), Transgaz (Romanya) ve OMV Erdgaz (Avusturya) şirketleri ile yaptığı görüşmeler neticesinde taraflara sunduğu öneri ile başlamıştır. 2004 yılına gelindiğinde, beş ülkenin doğalgaz şirketlerinin katılımıyla Nabucco International Company kurulmuştur. Şubat 2008, yılında Almanya'dan RWE şirketi de altıncı şirket olarak katılmıştır. NIC'de altı şirkette eşit hisseye sahiptir. Müzakereler, 22 Haziran 2009'da mutabakatla sonuçlanmış ve 13 Temmuzda imzalanan metin ortaya çıkmıştır (Yeşilyurt, 2011: 104).

Türkiye'den başlayacak olan 3,300 km uzunluğundaki hattın, Bulgaristan, Macaristan ve Romanya üzerinden transit geçerek terminal ülke olan Avusturya'ya ulaşması planlanmıştır. Bu hattın 2000 kilometrelik kısmı Türkiye üzerinden geçmektedir. 2020 yılında hattın 30 milyar metreküp doğalgazın Avrupa'ya taşınması planlanmıştır. Hat, Erzurum'da Türkiye-İran Doğalgaz Boru Hattı ile birleşerek, yine inşası planlanan Trans-Kafkas Gaz Hattı'yla da bağlanacaktır. Bu özellikleriyle hattın, hem Orta Asya'yı, hem de Orta Doğu'yu doğalgaz hatları olarak bağlanması ve batı tarafında Avusturya'nın temel taşıyıcısı hattı olan Baumgarten an der March Hattı ile birleşmesi düşünülmüştür (Yeşilyurt, 2011: 105).

Ancak gelinen aşamada, Nabucco Projesi'yle ilgili temel unsurlardaki belirsizlikler projenin çıkmaza girmesine neden olmuştur. Söz konusu belirsizliklerin başında, hattın yeterli doğalgaz verileceği yönünde herhangi bir garantinin olmaması gelmektedir. İran, Irak, Türkmenistan ve Kazakistan'ın uzun vadede projeye doğalgaz temin edilebilecek potansiyel ülkeler olarak görülmektedir.

Hattın ana kaynağı, Azerbaycan'ın Şah Deniz gazının olması düşünülmüştür. Kazakistan ve Türkmenistan'ın doğal gaz kaynakları ise, bu iki ülkenin doğalgaz transfer ağında büyük oranda Rusya'ya bağımlı olmaları ve ayrıca Rusya ve Çin ile yaptıkları doğalgaz alım ve satım anlaşmaları nedeniyle belirsizliğini korumaktadır. Bu noktada, dünyanın en büyük ikinci doğalgaz rezerv oranına sahip olan İran'ın projeye katılması beklenmektedir. İran, Avrupa'ya ulaşacak hatlarda en sorunlu kaynak ülkelerdendir. İran'ın nükleer programına karşı AB'nin ara sıra sertleşen tavrı ve ABD'nin çekinceleri, sebebiyle İran doğalgazının Nabucco gibi projelere bütünleşmesinde önemli politik sorunlar olarak yer almaktadır (Kemer, 2011: 135).

Diğer yandan, İran'ın nükleer alandaki çalışmaları sebebiyle İsrail ve ABD odaklı sınırlandırma politikası, özellikle Fransa ve Almanya'nın ABD ile paralel uygulamaları, Avrupalı şirketlerin de resmi olarak İran doğalgaz ve petrol sektöründe yatırımdan çekinmelerine neden olduğu unutulmaması gereken bir diğer noktadır. Tüm bu veriler ışığında, Nabucco'nun ülkeler arasında işbirliği geliştirecek ve barış sağlayacak bir proje olmanın ötesinde farklı sorunları ülkelerin gündemine taşıyacağı da göz ardı edilmemelidir.

Özetle, başlangıçta hayal edildiği şekli ile Azeri, Irak ve Türkmen gazını Türkiye üzerinden Romanya, Bulgaristan, Avusturya ve Macaristan'a taşımak için 3300 kilometrelik bir boru hattı planlanmış ve 2007 yılında Nabucco şirketler topluluğu kurulmuştu. Fakat Nabucco projesinde doğalgaz tedarikçisi olarak düşünülen Azerbaycan, Irak ve Türkmenistan ile herhangi bir anlaşma yapılmadan imzalar atılmıştı. Bu da, projenin hayal olarak nitelendirilmesine zemin hazırlıyordu.

Yukarıda da değinildiği gibi, bölge ülkeleri ile küresel aktörler arasındaki mücadele projeyi olumsuz etkilemiştir. Nitekim AB üyesi ülkelerin enerji arz kaynak ve güzergâhlarını çeşitlendirme politikasının bir sonucu olan ve 2013 yılından faaliyete geçeceği açıklanan Nabucco Projesi, hattı besleyecek doğalgaz bulma konusunda yaşanan sıkıntılar, Rusya tarafından geliştirilen Güney Akım ve Türkiye ve Azerbaycan işbirliğiyle hayata geçirilen TANAP boru hattı projeleri nedeniyle geçerliliğini yitirmiştir.

3.2.10. Güney Akım Doğal Gaz Boru Hattı Projesi

Rusya, Nabucco Projesi'ne alternatif olarak Güney Akım Projesi'ni gündeme getirmiştir. Rusya'nın Güney Akım Projesi ile ilk amacı, dünyanın en büyük doğalgaz boru hattı olan projelerinden birisi olan Nabucco projesini saf dışı bırakmak, ikinci amacı ise sürekli problem yaratan Ukrayna'yı devre dışı bırakarak üzerinden AB'ye ihraç ettiği doğalgaz miktarını azaltmaktır. Rusya, Güney Akım projesiyle, kendi doğalgazının yanı sıra Kazakistan ve Türkmenistan'ın kaynaklarını da Avrupa'ya doğrudan ulaştırmayı hedeflemektedir (Ek 6).

Rusya, Avrupa'nın artan doğalgaz talebini karşılayabilmek ve aynı zamanda AB'nin enerji kaynaklarının çeşitlendirme arayışlarını engellemek amacıyla önce Almanya ile işbirliği yaparak Kuzey Akım ve sonra da İtalya'yla Güney Akım projelerini ortaya atmıştır.

Rusya'nın Karadeniz kıyısındaki Beregovaya terminalinden başlayacak olan Güney Akım'ın, 900 kilometrelik uzunluğuyla, Karadeniz'in altından geçerek Bulgaristan'a ulaşması planlanmıştır. Hat bu noktada iki kola ayrılacak olup, hattın bir kolunun Arnavutluk üzerinden İtalya'ya, diğer kolunun ise Romanya ve Macaristan üzerinden geçerek Orta ve Doğu Avrupa'ya ulaşması düşünülmüştür. Güney Akım Doğal Gaz Boru Hattı'nın maksimum kapasitesinin 63 milyar metreküp olması öngörülmektedir. Projede Rusya, Romanya ve Ukrayna'nın karasularını

kullanmayarak bu ülkeleri pas geçmektedir. Böylece bu iki ülkenin projeyi geciktirebilme ihtimali ortadan kaldırılmıştır (İzgi, 2010: 33).

Güney Akım'ın hayata geçebilmesi için, projeye Türkiye'nin kıta sahanlığından geçecek bölümüne izin vermesi hayati önem taşımaktadır. Rusya Devlet Başkanı Putin, 2009 yılı Türkiye ziyareti esnasında Rusya doğalgazını Avrupa'ya taşıyacak Güney Akım projesi için Türkiye'nin desteğini kazanmıştır. Türkiye bu projenin Nabucco'ya rakip olmadığını savunarak Güney Akım Projesi için Rusya ile anlaşarak hattın Türkiye karasularından geçirilmesine izin veren anlaşmayı 2009 yılında imzalamıştır.

Türkiye'nin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'na göre, Nabucco doğu-batı eksenli, Güney Akım ise kuzey-güney eksenli bir enerji koridoru oluşturacağından, bu iki proje birbirine rakip değildir. Rusya Devlet Başkanı Putin ise, bu iki projenin birbirine rakip olduğunu, fakat Güney Akım projesinin Nabucco'yu olumsuz etkilemediğini ve tüketicilerin ihtiyaçlarına göre her iki projenin de gelecekte hayata geçirilebileceğini söylemiştir (Kemer, 2011: 138).

Güney Akım Projesi, Rusya'nın enerji devi Gazprom ile İtalyan Eni şirketi arasında yüzde 50 ortaklıkla 2007 yılında imzalanan mutabakat zaptı ile başlamıştır. Daha sonra 2009 yılında Rusya, Yunanistan, Bulgaristan, İtalya ve Sırbistan arasında projenin yapımına ilişkin imzaların atılmasıyla somutlaşmıştır. Projenin, 2015 yılı sonunda devreye alınması planlandığı açıklanmıştır.

Aslında Türkiye enerji alanında sahip olduğu transit rolü ile Rusya karşısında AB ile işbirliği yaparak ya da Rusya ile beraber hareket edip AB'ye karşı politikalar üreterek, enerji denkleminde uluslararası güç dengelerini etkileyebilecek potansiyele sahiptir. Bu nedenle, Nabucco'ya alternatif olarak geliştirilen Güney Akım Projesi'ne, enerji köprüsü Türkiye'nin sıcak bakması bu açıdan da bir değerlendirme yapılmasını zorunlu kılmaktadır (Genç, 2009: 25).

Güney Akım Projesi'yle ilgili bir diğer husus ise, bu boru hattının içini doldurabilecek yeterli miktarda doğalgazın olup olmayacağıdır. Bu doğrultuda Rusya'nın elinde Orta Asya devletleriyle yaptığı anlaşmalar neticesinde bu hatları besleyebilecek ciddi bir doğalgaz potansiyeli mevcuttur. Fakat bilindiği üzere uluslararası ilişkiler, dinamik ve sürekli değişken bir yapıya sahip olup, devletlerin politikalarını sürekli güncel tutmalarını gerekmektedir. Ortaya çıkan küresel krizler karar alıcıların çıkarlarını etkilediği gibi birçok projenin veya politikanın da iptal edilebilmesi sonucunu doğurmaktadır. Enerji kaynaklarının büyük çoğunluğunun bulunduğu Avrasya Bölgesi de, siyasi çalkantılardan oldukça hızlı etkilenmekte ve ortaya çıkan krizler başat güçlerin enerji politikalarına da doğrudan yansımaktadır.

Nitekim Güney Akım Projesi, 2013 yılında Rusya ile Ukrayna arasında yaşanan krizden etkilenmiştir. Ukrayna eski Cumhurbaşkanı Yanukoviç'in AB ile yapılacak olan ticaret

anlaşmasından son anda vazgeçmesiyle başlayan sokak olayları ciddi bir küresel kriz haline dönüşmüştür. Kriz, özellikle Rusya ve AB'yi karşı karşıya getirmiştir. Rusya ve AB arasındaki krizin temel sebebi, Ukrayna'daki krizi fırsata dönüştüren Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesidir (Yorgancıoğlu, 2015). Özetle Rusya ve AB arasında yaşanan anlaşmazlık sonucu Güney Akım Projesi iptal edilmiş ve Rusya tarafından alternatif olarak Türk Akımı Projesi önerilmiştir.

3.2.11. Trans-Adriyatik Doğalgaz Boru Hattı Projesi (TAP)

TANAP projesinin ilan edilmesinin hemen sonra TANAP boru hattını iki Avrupa sınırında karşılamak amacıyla iki rakip proje ortaya atılmıştır. Bunlardan birisi Bulgaristan sınırından başlayan orta ve doğu Avrupa pazarına ulaşmayı amaçlayan Nabucco West projesidir. İkincisi ise Yunanistan sınırından başlayan Adriyatik denizinin altından geçecek bir boru hattı ile güney Avrupa pazarına ulaşmayı amaçlayan Trans-Adriyatik boru hattı, kısa adıyla TAP projesidir. Bu projelerden TAP projesi ön plana çıkmış ve kabul edilmiştir. Yunanistan'ın Selanik şehri Avrupa'ya doğalgaz ulaştırılması amacıyla İsviçre'nin EGL Şirketi tarafından geliştirilen projenin başlangıç noktası olarak kabul edilmiştir. Bu noktaya kadar Yunanistan ve Türkiye'nin hâlihazırda mevcut olan boru hatlarının kullanılması öngörülmekte olup, Arnavutluk ve Adriyatik Denizini geçerek İtalya'ya ulaşması hedeflenmektedir. Türk ve İsviçre Enerji Bakanlıkları arasında, TAP kapsamında, doğalgaz transit geçişinin de dâhil olduğu geniş tabanlı işbirliği mutabakatı 2009 yılında imzalanmıştır (Ek 7). Netice itibarıyla, TAP projesi gerçekleşirse, Azerbaycan doğalgazı bir boru hattı aracılığıyla ilk defa doğrudan Avrupa'ya ulaşmış olacaktır.

3.2.12. Türk Akımı Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Rusya'nın Bulgaristan üzerinden Avrupa'ya doğalgaz ihraç etmek maksadıyla planladığı Güney Akım projesinin asıl amacı Avrupa'ya geçiş yolu olan Ukrayna'yı devre dışı bırakmaktır. Ancak, 2013 yılında Ukrayna'daki iç savaşın ardından Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesiyle sonuçlanan süreç, ABD ve AB'nin Rusya'ya karşı ekonomik yaptırımlar uygulamasına yol açmıştır (Karagöl vd., 2016: 43-44). Geline son noktada gerek AB'nin gerekse ABD'nin Kırım meselesinden kaynaklı siyasi baskılar sonucu proje iptal edilerek rafa kaldırılmıştır.

Rusya, Avrupa'ya doğalgaz akışını topraklarından sağladığı Ukrayna'yı devre dışı bırakacak yeni alternatif güzergâh arayışına yönelmiştir. İşte bu aşamada, Rusya, Güney Akım'a alternatif olarak geliştirilen ve Türkiye üzerinden geçmesi planlanan yeni bir boru hattı projesi olarak Türk Akım Projesini gündeme getirmiştir. Rusya Devlet Başkanı Putin, 2014 yılında gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinde projeyi dünyaya duyurmuştur. 2015 yılında ise projenin inşaa süreci başlamıştır. Böylece Rusya ve Türkiye ilk defa küresel enerji piyasasına yönelik bir boru hattı projesinde beraber çalışmaya başlamıştır.

Türk Akım Projesi ile Rusya doğalgazı, Karadeniz altından geçecek boru hatları vasıtasıyla önce Türkiye, buradan da Avrupa piyasasına ulaştırılması hedeflenmektedir. Proje eşit kapasitelere sahip iki ayrı boru hattından oluşmaktadır. Her bir hattın yıllık taşıma kapasitesi 15,75 milyar metreküptür. İki hattın toplam taşıma kapasitesi 31,5 milyar metreküptür. Ayrıca Türk Akımı, Rusya doğalgazının Türkiye vasıtasıyla Avrupa piyasasına ulaştırılmasını hedefleyen ilk ortak projedir (Furuncu, 2018a: 1). Bu durum Türkiye'nin bölgedeki enerji piyasasındaki stratejik konumunu ve değerini de arttırmaktadır.

Türk Akım Projesi kara ve açık deniz kısımlarında 2'şer hattan oluşmaktadır. Açık deniz bölümünde yer alan iki boru hattının inşası ve işletimi Rusya enerji şirketi Gazprom tarafından gerçekleştirilecektir. Kara bölümünde yer alan ve Türkiye'ye doğalgaz arzı sağlayacak olan hattın inşası ise BOTAŞ tarafından üstlenilecektir. Kara bölümündeki Avrupa'ya doğalgaz transfer etmesi planlanan diğer hattın inşası edilmesi ve işletimi yüzde 50 oranında ortaklık payı ile Rusya ve Türkiye'nin kuracağı ortak bir şirket tarafından gerçekleştirilecektir (Furuncu, 2018a: 1).

Projenin ana hatları incelendiğinde, BOTAŞ ve Gazprom tarafından imzalanan anlaşma kapsamında doğalgazın 15 milyar metreküpü Türkiye'de, 48 milyar metreküpü ise Yunanistan'da depolanacaktır. Hat üzerinde toplamda 63 milyar metreküp taşıma kapasitesine ulaşılması hedeflenmektedir (İlter ve Kınık, 2016: 194). Sahip olduğu bu kapasiteyle Türk Akımı projesi, AB'nin enerji arz güvenliği açısından önemli bir noktada kendisine yer edinecektir.

Türk Akımı projesi ile Türkiye, dış politika hedefine ulaşmasında aşama kaydedeceği gibi, ihtiyacı olan doğalgaz talebini de karşılama imkânı bulacaktır. Projeden, Türkiye'de depolanacak olan 15 milyar metreküp doğalgaz, son yıllarda doğalgaz tüketim oranının 50 milyar metreküp civarında olduğu düşünüldüğünde, enerji açığını kapatmasına katkı sağlayacağı açık bir şekilde anlaşılmaktadır (İmanbeyli, 2015: 1).

Türkiye, bölgesinde bir enerji merkezi olma hedefi doğrultusunda politikalar geliştirmekte ve somut adımlar atmaktadır. Bu doğrultuda Hazar doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa'ya ulaştırılması için ilk etapta TANAP projesi hayata geçirilmiştir. Türk Akım Projesi ile de Rusya doğalgazın Türkiye aracılığıyla Avrupa'ya arz edilmesi sağlanacak ve Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefine büyük katkı sağlanacaktır. Ayrıca, proje ile enerji arz güvenliği de olmak üzere bölgeyi ilgilendiren konularda etkili aktör haline gelecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TANAP'IN AVRASYA ENERJİ MÜCADELESİNDEKİ YERİ VE TÜRKİYE'NİN ENERJİ MERKEZİ OLMA HEDEFİ AÇISINDAN ROLÜ

Bu bölümde ilk olarak Anadolu Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP) projesi hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra Avrasya enerji mücadelesinde TANAP yeri ve önemi incelenenektir. Ayrıca, TANAP projesinin AB, Rusya ve Türkiye açısından etkileri irdelenerek konuya dair uzman görüşlerine yer verilecektir. Küresel aktörler olarak Çin ve ABD bakımından TANAP'ın etkisi sınırlı olduğundan söz konusu ülkeler bu bölümde kapsam dışında bırakılarak TANAP'ın daha çok bölgesel aktörler arasındaki ilişkilere etkileri incelenecektir. Diğer yandan, Türkiye'nin enerji jeopolitiği ve bölgesel önemi değerlendirilerek, Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefi bakımından projenin rolü ve önemi tartışılacaktır. Özetle bu bölümde, TANAP'ın Avrasya enerji mücadelesinde önemine ilişkin uzmanların farklılaşan algı ve beklentileri yansıtılacaktır.

4.1. Anadolu Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP)

2011 yılında imzalanan mutabakat zaptı ile ve 1,5 yıl sonra 2012 yılında imzalanan devletlerarası anlaşmaya göre TANAP hem Türkiye'ye, hem de Avrupa'ya enerji temin edecektir. Şah Deniz II sahasından başlayan projenin Türkiye'ye giriş noktası Türkgöz Sınır Kapısıdır. Boru hattın, Yunanistan ve Bulgaristan sınırları Avrupa'ya çıkış noktaları, Eskişehir ve Trakya bölgesi ise Türkiye içi çıkış noktaları olacaktır. Türkiye topraklarındaki uzunluğu yaklaşık 1900 kilometre ve kullanılacak boru hatlarının çap olarak ölçüsü ise 56 inç olarak planlanmıştır (Mammadov, 2013: 5).

TANAP kapsamında çalışmaları koordineli olarak yürütülmesi için konsorsiyum oluşturulmuş, Azerbaycan menşeli SOCAR ile Türkiye'den BOTAŞ ve TPAO, proje için oluşturulan konsorsiyumda yer alan ilk ortakları olarak oluşumda yer almışlardır. Konsorsiyumda Türkiye adına BOTAŞ ve TPAO'nun yüzde 20 oranında payı, Azerbaycan adına ise SOCAR'ın yüzde 80 oranında payı bulunmaktadır (Gulmira ve diğerleri, 2012: 11).

2015 yılında inşaatına başlanan TANAP, Türkiye, Azerbaycan, Ukrayna, Sırbistan ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti liderlerinin katılımıyla 2018 yılında açılışı yapılmış ve ilk doğalgaz akışı başlatılmıştır. Avrupa'ya doğalgaz akışının ise yıllık 16 milyar metreküp doğalgaz ile 2020 yılında başlaması zamanla taşınan doğalgazına arttırılması planlanmaktadır. Boru hattından 2023 yılında

24 milyar metreküp, 2026 yılında 31 milyar metreküp doğalgaz taşınması hedeflenmektedir (TANAP, 19.05.2019).

4.2. Avrasya Enerji Mücadelesi Bağlamında TANAP'ın Yeri: Rusya, AB ve Türkiye

Türkiye ve Azerbaycan arasında 2011 yılı sonunda imzalanan bir anlaşma ile tüm dünya kamuoyuna duyurulan Anadolu Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (TANAP) Hazar'dan Avrupa'ya kadar olan coğrafyada boru hattı politikalarında değişimlere yol açmıştır (Ek 7). Aşağı yukarı on yıldır gündemde yer alan NABUCCO projesi Azerbaycan'a gerekli olan doğalgaz arzını bir türlü sağlayamadığından, yakın zamanda üretime başlayacağı doğalgaz için kendi yönünü kendisinin tayin etmesinden başka bir seçenek bırakmamıştır. Bu durum TANAP'ı Azerbaycan, Türkiye ve AB için stratejik bir noktaya taşımaktadır. Özellikle Nabucco Projesi'nde hayal kırıklığına uğrayan AB'nin imdadına yetişen ve bölgedeki üstünlüğünü kaybetmeye sıcak bakmayan Rusya'ya karşı elini rahatlatan bir projedir.

Bu bölümde enerji mücadelesinde yer alan aktörlerden TANAP projesi ile doğrudan ilgili olan AB, Rusya ve Türkiye'ye yer verilecek olup, yukarıdaki bölümlerde yer alan küresel aktörlerden Çin ve ABD bu bölümde kapsam dışında bırakılacaktır. Özetle, burada TANAP'ın daha çok bölgesel aktörler bağlamındaki önemi ve söz konusu aktörler arasındaki ilişkilere etkileri ele alınacaktır.

4.2.1. TANAP'ın Bölge Devletleri Arasındaki İlişkilere Etkisi

Proje, yalnızca Avrupa'nın enerji ihtiyacının karşılanmasında değil, Türkiye'nin de enerji ihtiyacının karşılanmasında önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda TANAP üzerinden ilk etapta taşınacak olan 16 milyar metreküp doğalgazın 6 milyar metreküpü Türkiye'de depolanacak, 10 Milyar metreküpü ise Avrupa'ya aktarılacaktır (TANAP, 19.05.2019). Dolayısıyla TANAP projesinin tamamlanmasıyla birlikte Türkiye'nin güvenli enerji ağı rolünün oldukça güçleneceği ifade edilebilir. Bu doğrultuda TANAP projesinin bölgede Türkiye ve Azerbaycan arasındaki işbirliği ile gerçekleştirilen en büyük proje olduğu söylenebilir. Bu bağlamda TANAP'ın bölge ülkeleri arasındaki işbirliğini de güçlendirdiğini ifade etmek mümkündür. AB ve Türkiye'nin enerji ihtiyacının karşılanmasına katkı yapmayı ve aynı zamanda bölgede kaynak çeşitliliğinin sağlanmasını amaçlayan TANAP'ın, enerji alanında Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum Doğalgaz Boru Hattı Projeleri ile hız kazanan stratejik iş birliklerini kapsamlı hale dönüştürmüş olması söz konusu ifadenin en önemli örneklerindedir. Bununla bağlantılı olarak devletlerarası işbirliği temelinde ele alındığında TANAP'ın Türkiye'nin Azerbaycan ile arasındaki bağları enerji konusunun ötesinde bir seviyeye taşıyacak düzeyde etkileyeceği kaçınılmazdır. Daha açık bir deyişle, TANAP'ın Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişkilerde

enerji alanındaki işbirliğini stratejik ortaklık zemininde Türkiye ve Rusya ilişkileri düzeyine çıkarma potansiyeli barındırmaktadır.

Projelerin gerçekleştirilmesinin çıkarlar doğrultusunda olması ve devletlerarası ilişkilerde işbirliğinin temelini kazan-kazan ilkesi anlayışına dayandığı göz önüne alındığında TANAP, söz konusu bu ilişkilerde bir taraf için işbirliği anlamına gelirken bir taraf için de rekabet konusu olarak kendisine yer edinmektedir. Bu bağlamda çıkarlar hem projelere veren desteğin hem de devletlerarası ilişkilerin niteliğini belirlerken aynı zamanda her olası durumda da üçüncü taraf olarak nitelendirilen bazı devletler önemli kazanımlar elde edebilmesi anlamına gelmektedir. Örneğin benzer konuda bir işbirliği zemini oluşturan NABUCCO Projesine önceleri sıcak bakmayan Azerbaycan'ın kazanımları doğrultusunda getirileri daha fazla olan TANAP'ı savunması bunun en önemli göstergelerindedir. Nitekim bilindiği üzere Azerbaycan, doğalgazının Avrupa'ya taşınmasından sağlanacak geliri de kendisi elde etmek istemekteydi ve NABUCCO'ya tam anlamıyla destek vermemekteydi. Ancak TANAP ile birlikte Azerbaycan'ın yıllardır NABUCCO'ya olumsuz bakmasının önündeki ekonomik engeller ortadan kalkmış ve Bakü doğalgazının Avrupa'ya hem satışından, hem de taşınmasından ülke gelir elde etme imkânını elde etmiştir. Çünkü proje, gelecekte Türkmenistan doğalgazının Türkiye ve Avrupa'ya transferi bakımından alternatif bir güzergâh olabilme özelliğini de barındırıyor. Dolayısıyla iki taraf açısından stratejik değeri bulunan TANAP, Azerbaycan'ın doğalgaz kaynaklarının yeni küresel piyasalara taşınması açısından ciddi ekonomik imkânları da beraberinde getirmektedir (Mammadov, 2013: 12).

TANAP'ın Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini olumlu yönde etkilemesiyle birlikte taraflar arasında işbirliği ortamı yaratırken diğer yandan Bakü-Moskova ilişkilerinin olumsuz yönde etkilenmesi bağlamında mücadele konusu olacağı kaçınılmazdır. Rusya'nın dış politika anlayışı ve devlet kimliği bu mücadelenin önemli bir dinamiği olarak ortaya çıkmaktadır. Rusya'nın dış politika anlayışında doğu-batı yönlü kendisini devre dışı bırakacak nakil hatları projelerine karşı çıkmasıyla birlikte devlet kimliği bağlamında yakın çevresinde küresel güçlerin etkin olmasına olumlu yaklaşmamasını etken olarak belirtmek mümkündür.

Türkiye özelinde ele alındığında ise TANAP, Türkiye-Azerbaycan⁹, Azerbaycan-AB ile ilişkilerde işbirliği ve Azerbaycan-Rusya ilişkilerinde ise mücadele konusu olurken, Türkiye-Azerbaycan'ın yanı sıra Türkiye-AB ve Türkiye-Rusya ilişkilerinde işbirliği konusu olması

⁹ TANAP Projesi, Nabucco'ya göre daha küçük ölçekli bir proje olmasına rağmen daha sağlam temeller üzerine oturtulmuş bir projedir. Nabucco Projesi'nin anlatıldığı bölümde de değinildiği gibi; Nabucco'nun en temel sorunu içerisinde birçok küresel oyuncuyu barındırması ve buna bağlı olarak kaynak sağlayıcı ülkelerle kesinleşmiş bir anlaşma zemininin olmamasıdır. Bu açıdan değerlendirildiğinde TANAP ikili ilişkileri daha köklü ülkelerin yer aldığı ve en önemlisi kaynak sağlayıcı ülkelerin varlığı projeyi daha makul ve ulaşılabilir kılmakta ve önemini arttırmaktadır. Nitekim projenin Türkiye ve Azerbaycan'a getirileri de ortadadır. Türkiye hem siyasi hem de ticari bağlamda Avrasya'da köprü konumunda olmasının meyvelerini en azından enerji bağlamında almaya başlamıştır diyebiliriz. TANAP ile Türkiye, enerji merkezi olma yolunda ciddi kazanımlar elde etmiştir.

bakımından Ankara'yı üçüncü taraf olarak her olası durumda kazanan konumuna yükseltmektedir. Öyle ki, Son 15 yıldır Rusya enerji alanında Türkiye'nin önde gelen ortaklarından birisi olmuştur. Ayrıca, temel hedefi enerji mücadelesinde merkez ülke haline gelmek olan Türkiye, Rusya'yı siyasi iradesiyle bu durumu değiştirebilecek potansiyeline sahip ülke olarak görmektedir (Gulmira ve diğerleri, 2012: 11).

Türkiye'nin bu durumda proje için sahip olduğu anahtar niteliği söz konusu kazanan pozisyonun birincil düzeyde etkilidir. Söz konusu pozisyon Azerbaycan, AB ve Rusya'nın TANAP projesine yaklaşımları incelendiğinde açıkça anlaşılır olacaktır. Bu bölümde projenin AB ve Rusya açısından neyi ifade ettiği uzman görüşlerine başvurularak aktarılacaktır. Uzmanlarla yapılan kişisel görüşmelerde edinilen bilgilere yer verilecektir.

Dr. Öğretim Üyesi Azime TELLİ'nin ifade ettiğine göre: "TANAP ve TAP, Avrasya doğalgazının Rusya'nın kontrolünde olmayan bir güzergâhtan Avrupa'ya ulaşması anlamına gelmektedir. Jeopolitik olarak Avrupa pazarı açısından yeni bir koridor açılması söz konusudur. Ancak, Avrupa'nın toplam tüketiminin ancak yüzde 1'ni karşılamakta olup Rusya hâkimiyeti açısından tehdit olarak kabul edilmemektedir. Rusya, projeye doğrudan karşı çıkmamış olup hatta proje sonrasında Güney Akım Projesi'ni revize ederek Türk Akımı hayata geçirmiştir. Rusya'nın ana pazarı olmayan ülkelerin TAP'ın hedefinde olması da çatışma yaşanmamasında etkili olmuştur."

Dr. Öğretim Üyesi Sanem ÖZER yapılan kişisel görüşmede konuya dair düşüncesini: "NABUCCO gerçekleşmemiş ve Rusya'nın yakın çevresinde ve Hazar bölgesindeki enerji üreticileri üzerindeki hâkimiyeti değişmemiştir. Rusya, Türk Akımı projesi ile Türkiye'nin Rusya'dan artan oranda doğalgaz alımını da garantilemiştir. Üstelik Rusya enerji rezervlerini doğrudan Türkiye'nin doğalgaz dağıtım şebekesine bağlayarak Güney ve Güneydoğu Avrupa pazarını hedeflemiştir. Dolayısıyla TANAP, Rusya için bir kaygı konusu değildir." şeklinde ifade etmektedir. Konu hakkında Uzman 1 de düşüncesini: "TANAP, Rusya açısından ciddi bir tehdit oluşturmamakla birlikte, Doğu Avrupa ülkelerine doğalgaz tedarik etme seçeneği Rusya açısından olumlu karşılanmamaktadır." ifadeleriyle aktarmaktadır.

Enerji Uzman Yardımcısı Burak DEMİRCİ ise: "Rusya'nın kontrolü dışında Avrasya doğalgazını taşıyacak ve hedef pazarı Türkiye ile Avrupa olan her türlü doğalgaz hattı projesi Rusya açısından olumsuz bir gelişme ve dahası bir tehdit olarak değerlendirilebilir. Rusya'nın müşterisi durumundaki Türkiye ve İtalya'ya TANAP aracılığıyla doğalgaz taşınması pek tabii Rusya açısından olumsuz gelişmelerdir. Pazar payının düşmesini ve fiyat belirleme gücünün kırılmasını istemeyen Rusya önümüzdeki dönemde TANAP ve benzeri projeler aracılığıyla Avrasya doğalgazının Türkiye ve Avrupa'ya taşınmasını engellemek için adımlar atması beklenebilir." diyerek görüşünü bildirmektedir.

Diğer yandan Dr. Öğretim Üyesi Azime TELLİ düşüncesini: “AB açısından TANAP, kaynak çeşitlendirme anlamına gelmektedir. TANAP ile birlikte Avrupa’yı besleyen Güney Koridoru açılmıştır. Bu koridorun Avrasya’dan daha fazla kaynak bulunması durumundan genişleme kapasitesi bulunmaktadır. TANAP, koridorun başlangıç projesi olarak bu nedenle öneme sahiptir ve AB tarafından öncelikli projeler arasına alınmıştır.” şeklinde ifade etmektedir. Konuya dair Uzman 1’in ifade ettiğine göre ise: “Her ne kadar AB’nin yıllık tüketiminin çok küçük bir miktarını TAP aracılığıyla AB ülkelerine ulaştıracak olsa da, AB’ye alternatif doğalgaz tedarik edecek bir boru hattı olması nedeniyle TANAP, AB için arz kaynaklarını çeşitlendirici bir alt yapı projesi anlamına gelmektedir.” şeklindedir.

Enerji Uzman Yardımcısı Burak DEMİRCİ’nin aktardığına göre: “Bir kaç istisna üye ülke olmakla birlikte, Rusya doğalgazına alternatif olabilecek her proje birlikçe desteklenmektedir. Almanya, birliğin baskılarına rağmen halen Rusya’nın en önemli müşterisi konumundadır. Bununla birlikte Rusya, Kuzey Akım-2 doğalgaz boru hattı projesi ile de Almanya’ya gaz arzını arttırmayı planlamaktadır. Bu çerçevede TANAP ile Avrupa’ya ulaşacak her gaz aynı ülkemizde yaşanması muhtemel olumlu gelişmeler gibi arz çeşitliliğine katkı sağlayacak ve Avrupa’da bulunan organize piyasalar aracılığıyla fiyatın aşağı yönlü hareketine yardımcı olacaktır. Ayrıca Rusya doğalgazının Avrupa pazarındaki ağırlığının azaltılması, dünya egemenlik mücadelesindeki rakibi olan ve son yıllarda kaya gazı üretim teknolojilerindeki gelişmelerle net gaz ihracatçısı konumuna gelen ABD tarafından da desteklenmektedir.”

Son olarak Dr. Öğretim Üyesi Sanem ÖZER’in aktardığına göre ise: “Aslında TANAP, 2017 yılı itibariyle yıllık 160 milyar/metreküp doğalgazı Rusya’dan alan Avrupa için çok mütevazı bir katkıyı temsil etmektedir. NABUCCO’nun doğu ayağının yerini Türkiye ve Azerbaycan’ın desteklediği TANAP ve doğalgazı Avrupa’ya ulaştıracak Trans-Adriyatik boru hattı projesi almıştır. Avrupalı enerji şirketleri Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan ve İran gibi NABUCCO’yu besleyecek muhtemel üreticilerin resmi taahhüt içerisine girmemeleri üzerine risk almaktan vazgeçmiş ve sonuç olarak ekonomik faydanın jeopolitik önceliklere tercih edilebileceği görülmüştür. AB’nin asıl hedeflediği Güney Gaz Koridoru henüz gerçekleşmiş değildir. Bu koridoru besleyecek kaynakların Orta Doğu’da Irak ve İran, Hazar Denizi’nin ötesinde Türkmenistan ve Güney Akdeniz’de keşfedilecek yeni derin deniz yataklarından yönlendirilmesi gerekecektir. Bu sebeple Kuzey Irak, Kıbrıs ve İsrail’i kapsayan bölge ile İran’daki jeopolitik gelişmeler belirleyici olacaktır. Bu hattı elinde tutan ise hem bölgedeki gelişmeleri yönetecek hem de enerji pazarı üzerinde hâkimiyet kuracaktır. Bu durum Orta Doğu ve Güney Akdeniz’in kavşağında yer alan Türkiye’nin güvenliğini ve ulusal çıkarlarını doğrudan etkileyerek, Türkiye’yi bölgedeki gelişmelerin dışında bırakması halinde Türkiye üretici ülkeler ve Avrupa pazarı arasındaki enerji ticaret merkezi olma hedefini gerçekleştiremeyecektir. Avrupa ise adaylık sürecinde olan ve Avrupa ile ortak bir gelecek hedeflediği ölçüde güvenilir bir transit ülkeden

yoksun kalacaktır. Ancak Güney gaz koridorunun Türkiye’den bağımsız gerçekleşmesi halinde Türkiye’nin enerji ticaret merkezi olma hedefi mümkün olmayacaktır.”

Uzmanların ortak düşüncesi, Rusya açısından TANAP kısmen olumsuz anlamlar içermektedir. Fakat hattan taşınacak doğalgazın AB’nin doğalgaz tüketim oranının çok düşük bir miktarını karşılayacak olmasından dolayı projenin Rusya için çok büyük bir tehdit oluşturmayacağı düşüncesi hâkimdir. Ayrıca projenin, AB’nin enerji arz çeşitliliği ve güvenliğine katkı sağladığı uzmanlar tarafından belirtilmektedir.

4.2.2. Avrasya Enerji Mücadelesinde TANAP

Günümüzde Avrasya, yukarıdaki bölümlerde de ifade edildiği gibi, sahip olduğu zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarıyla enerji merkezli güç mücadelesinin etkin şekilde yaşandığı bir bölge haline gelmiştir. Bölgede devam eden söz konusu mücadele, enerji nakil güzergâhlarını elinde bulundurma veya kontrol altına alma, enerji arz çeşitliliğini ve güvenliğini sağlayabilme gibi konularda yoğunlaşmaktadır. Başka bir ifadeyle, bölgede keşfedilen kaynakların çıkarılması, üretilmesi ve söz konusu kaynakların güvenli bir şekilde küresel piyasalara nakledilmesi Avrasya enerji politikalarının şekillenmesinde temel unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan TANAP’ın, Rusya, AB, ABD ve İran’ın bölgedeki enerji politikalarını etkilediğini söylemek yanlış bir ifade olmamakla birlikte, Türkiye’nin projeye bölgedeki güç mücadelesine etkin bir şekilde dâhil olduğu söylenebilir.

TANAP’ın enerji politikaları bağlamında en büyük önemi ilk etapta taşıyacağı doğalgaz miktarından daha çok Hazar, Asya, Kafkasya ve Ortadoğu kaynaklarının Avrupa’ya iletilmesi için alternatif bir güzergâh olarak ortaya çıkmasıdır (Furuncu, 2018: 555). Proje ile birlikte bölgede zengin enerji kaynaklarına sahip olan aktörler yani Türkmenistan, Irak, İran ve Doğu Akdeniz ülkelerinin bu koridora dâhil edilmesi planlanmaktadır. Bu bakımdan TANAP, Avrasya enerji mücadelesinde, bölgede rekabet ortamı oluşmasını sağlarken, Türkiye’nin bölgedeki stratejik önemini artırmakta ve Türkiye’yi koridor ülke olmaktan çıkarıp enerji merkezi haline gelmesine katkıda bulunmaktadır (Karagöl, 2018b). Bu sebeplerle, TANAP projesi bölgedeki enerji mücadelesinin yeniden şekillenmesini sağlamaktadır (Kavaz, 2018b).

TANAP projesi bölgedeki enerji dengeleri açısından değerlendirildiğinde, bölgedeki doğalgaz kaynaklarının küresel enerji piyasalara ulaştırılması noktasında Rusya’nın bölge ülkeleri üzerinde etkisinin azalmasına yol açarken, önemli oranda Rusya doğalgazına bağlı olan AB tarafında ise arz çeşitliliğine ve arz güvenliğine katkı sağlamaktadır. ABD, Avrasya’daki hâkimiyetini askeri tedbirlerle artırmaya çalışırken, Rusya bölgedeki etkinliğini ekonomi ve enerji konusundaki politikalarıyla korumaktadır (Akgül, 2007: 131). ABD açısından TANAP, enerji

kaynaklarını ve hatlarını dış politikasında etkili bir şekilde kullanan Rusya'nın bölgedeki etkinliğinin azalması açısından önemlidir.

Konumunun sağladığı avantaj Rusya'nın hem batı ülkeleriyle hem de doğu ülkeleriyle geliştirdiği ilişkilerde enerji kaynaklarını stratejik bir silah olarak kullanmasına olanak sağlamaktadır (Karagöl vd., 2016: 21). Rusya, Sovyetler Birliği döneminde bölgedeki enerji kaynaklarının üretim noktalarının ve dağıtım ağının tamamını kontrolünde bulundurmaktaydı. Sovyetler Birliği sonrası bölgedeki üretim ve dağıtım noktalarının bir kısmı toprakları dışında kalan Rusya, elindeki bu gücü kaybetmiştir. Fakat enerji rezerv alanları kontrolünden çıkmasına rağmen Rusya, dağıtım ağları üzerinde kontrollü kaybetmemek adına stratejiler geliştirmektedir. Bölge ülkeleri ile anlaşmalar yaparak, üretilen enerji kaynaklarının Rusya üzerinden geçen enerji nakil hatları ile küresel enerji piyasalarına ulaştırarak üstünlüğünü korumaya çalışmaktadır. Bu sayede bölge ülkeleri üzerinde nüfuz elde ederek, onların Avrupa ve ABD ile ilişkilerini geliştirip kendi ekseninden uzaklaşmalarına engel olmak istemektedir (Furuncu, 2018: 555).

Söz konusu politikalar sayesinde Rusya, bölge ülkelerinden elde ettiği doğalgazı küresel piyasa fiyatlarının çok altında temin etmekte ve piyasaya yüksek fiyatlara satmaktadır. İlk etapta Azerbaycan doğalgazının Türkiye üzerinden Avrupa piyasasına taşıyan TANAP projesi ile Hazar Havzası'nda yer alan devletlerin Rusya'nın boru hatlarına bağımlılıklarını azaltacak ciddi bir alternatif hat ortaya çıkmıştır. Bu açıdan TANAP projesi, bölge ülkeleri açısından Rusya'dan bağımsız olarak küresel enerji piyasalarına değerinde doğalgaz satabilmek anlamına gelmekteyken (Furuncu, 2018: 555), Rusya açısından söz konusu devletler ve zamanla projeye dâhil olan diğer devletler üzerinde enerji anlamında hâkimiyetin zayıflamasını ifade etmektedir.

Rusya, sahip olduğu enerji gücünü her fırsatta politik taleplerini elde etmek adına bir baskı aracı olarak kullanmaktadır (Karagöl vd., 2016: 21). Bu durum kendisini en son 2013 yılında ortaya çıkan Ukrayna krizinde göstermiştir. Ukrayna ile yaşanan kriz sonucunda Rusya, Ukrayna üzerinden Avrupa'ya iletilen doğalgazda kesintiye gitmesi ciddi kaygıya neden olmuş ve bu durum AB'nin Rusya'nın enerji güvenliği ve doğalgaz tedarikçilerinin çeşitlendirilmesi konusunu bir kez daha gündeme getirmiştir (Erdağ, 2013: 869). AB açısından doğalgaz temininde Rusya'ya bağımlılığı azaltacak alternatif arayışlar daha da önem kazanmıştır (Karagöl vd., 2016: 27). Nitekim Avrupa Komisyonu'nun enerjiden sorumlu üyesi Oettinger yaptığı "Gazprom'a ayrıcalık tanımak önceliklerim arasında değil" şeklindeki açıklaması Avrupa'nın Rusya'ya olan bakışını ifade etmesi açısından önemlidir (Furuncu, 2018: 555).

Rusya'nın enerji kontrolündeki etkinliği, yeni projelerle Rusya'ya bağımlılığın artacak olması ve yaşanan enerji krizleri, AB'nin 2000 yılından itibaren planladığı projeleri hızlandırmasına yol açmıştır (Akgül, 2007: 144). Bu bağlamda AB ülkeleri, doğalgaz temininde Rusya'ya olan bağımlılığını azaltmaya yönelik alternatif arayışlarında yönünü Hazar Bölgesi ülkelerinden biri

olan Azerbaycan'a çevirmiştir. AB ülkelerinin Rusya dışında Hazar Bölgesi ülkelerinden gelecek olan doğalgaz kaynaklarına yönelmesi Rusya adına negatif bir durum ortaya çıkarmaktadır (Karagöl vd., 2016: 21).

Tüm bu gelişmeler düşünüldüğünde, Rusya'yı devre dışı bırakarak gerçekleştirilen TANAP projesi, Avrupa'nın enerji güvenliği adına taşıdığı önemi ortaya çıkmaktadır (Furuncu, 2018: 555). TANAP projesi ile AB'nin Rusya'dan bağımsız alternatif bir doğalgaz güzergâhına sahip olması, AB'nin Rusya'ya karşı bölgede daha güçlü olmasını ve Avrasya enerji mücadelesinde daha etkin rol almasını sağlayacaktır. TANAP projesi ile AB, hem doğalgaz ithalat ağını çeşitlendirmekte hem de doğrudan kaynak ülkelerden daha ucuz fiyattan doğalgaz alma fırsatına kavuşmaktadır. Bu durum zamanla Rusya'nın AB'ye tedarik ettiği doğalgaz miktarını azalmasına yol açacak ve dolayısıyla Rusya'nın da AB üzerindeki enerji silahının etkisini azaltacaktır.

ABD de bölgedeki enerji mücadelesini yakından izlemekte ve rol almaktadır. ABD'nin Avrasya mücadelesinde en önemli rakiplerinden birisi Rusya'dır. Bu açıdan ABD bölgede karşısında en büyük güçlerden olan Rusya'nın etkinliğinin azalmasını istemektedir. Bu açıdan zaman zaman projelere verdiği destekle bunu göstermektedir. Nitekim 2009 yılında temeli atılan ve daha sonra rafa kaldırılan NABUCCO projesi AB ve ABD'nin Rusya'nın etkinliğini kırmak için desteklediği desteklerdi bir projedir (Erdoğan, 2017: 14). ABD'nin TANAP projesiyle ilgili görüşünü ABD Dışişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı Oudkirk, "ABD olarak direkt bir yatırımımız ve ticari bir avantajımız olmamasına rağmen, kaynak çeşitliliği ve arz güvenliğine katkı sağladığı için bu (TANAP) projeyi destekliyoruz" şeklinde ifade etmiştir (www.sputniknews.com, 2018b).

Diğer yandan, Uzman 2'nin ifade ettiğine göre: "Avrasya enerji mücadelesine TANAP projesinin etkileri konusunda enerji alanında etkin ve yetkili uzmanlar ile yapılan kişisel görüşmelerde farklı bakış açıları ortaya çıkmıştır. Örneğin, Azerbaycan doğalgazının Türkiye'ye daha sonra TAP projesi yoluyla aktarılmasını sağlayan TANAP, doğalgaz tedarikinde önemli rol oynayan Rusya dışında farklı tedarikçilerden doğalgaz temin etme imkânı yaratacağı düşünülmektedir."

Enerji Uzman Yardımcısı Burak DEMİRCİ'nin ifade ettiği göre: "Avrasya bölgesini içine alan coğrafya, dünyanın en zengin enerji kaynaklarına ev sahipliği yapmakla birlikte bu zenginliğin sonucu olarak da kaçınılmaz bir şekilde büyük bir güç mücadelesinin yaşandığı bir bölge olagelmıştır. Öteden beri Rusya ve İran'ın domine ettiği bölge kaynakları üzerindeki tartışmalar, özellikle Hazar Denizi'nde yer alan doğalgazın hâkimiyeti noktasında devam etmiş olup, bu kaynakların paylaşımı hususunda şu an gelinen aşamada belli bir çözüm sağlandığı görülmektedir. Böylelikle eskiden beri büyük oranda Rusya'nın pazarı olarak görülen Türkiye ve Avrupa'ya, Avrasya'da yer alan başka ülkelerden de doğalgaz ihraç edilmesinin önü açılabilir. Özellikle

Türkmen doğalgazının Türkiye aracılığıyla Avrupa'ya taşınması ihtimali gündemdedir. Böyle bir iklimde, TANAP ve benzeri hayata geçirilen veya geçirilecek projeler, Rusya'nın pazarını daraltmakla birlikte Hazar Denizi'ne kıyısı olan diğer ülkelerin elini güçlendirecektir. Ayrıca bu projeler ile Avrupa'ya birçok kaynaktan doğalgaz taşınmasıyla birlikte rekabetin artması Rusya fiyatlarında aşağı yönlü bir baskı oluşturacaktır. Hâlihazırda İran'ın ambargolar nedeniyle Avrupa'ya doğalgaz ulaştıramadığı da göz önüne alındığında burada kaybedenin Rusya ve İran olduğunu söylenebilir.”

Dr. Öğretim Üyesi Azime TELLİ'nin aktardığına göre: “Avrasya enerji mücadelesi, Soğuk Savaş sonrası dönemin “Yeni Büyük Oyunu” olarak öne çıkmıştır. Bu yeni oyunda bölge kaynaklarının hangi güzergâhı takip edeceğini kontrol etmek isteyen küresel ve bölgesel güçler arasında rekabet söz konusudur. Bölge kaynakları üzerinde Rusya'nın tarihsel hâkimiyetinin belini kırmak isteyen ABD, AB ile birlikte hareket ederek bölge rezervlerinin Rusya harici güzergâhlardan taşınmasına odaklanmıştır. Bu kapsamda ilk oyun bozucu proje Bakü-Tiflis-Ceyhan olmuştur. Avrasya kaynakları üzerindeki Rus kontrolünün zayıflatılmasını sağlayan bu girişimin doğal gaz ayağı olarak Bakü-Tiflis-Erzurum projesi gerçekleştirilmiştir. Kaynakların Batı'ya akmasını hedefleyen bu iki projenin tamamlayıcısı TANAP olmuştur. TANAP, iki ayaklı bir proje olup hem Türkiye'nin iç tüketimini hem de Avrupa pazarını destekleyecektir. TANAP ve bağlantılı proje TAP'ın kapasitesi Rus doğal gaz hâkimiyeti açısından sembolik olmakla birlikte gelecekte kapasite artırımıyla daha önemli hale gelecektir. TANAP, tek başına Avrasya enerji mücadelesine köklü etkiler yapmamakla birlikte Azerbaycan ve Türkiye'nin enerji jeopolitiğinde konumlarını güçlendirmiştir.” Diğer yandan Dr. Öğretim Üyesi Sanem ÖZER'in aktardığına göre: “TANAP, Rusya'nın yakın çevresinde denetim altında tutmaya çalıştığı enerji ihraç eden ülkelerden Azerbaycan'ın Avrupa'ya açılması açısından önemli bir projedir. Azerbaycan, doğalgazını Türkiye üzerinden nakletmek imkânı bulmaktadır. Proje Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini pekiştirmeye yarayacaktır.”

Konuya dair düşüncesine başvurulmuş başka bir uzman ise projenin etkisinin son derece sınırlı olacağını düşünmektedir. Uzman 1 düşüncesini: “Rusya, İran ve Türkmenistan gibi doğal gaz üreticileriyle kıyaslandığında Azerbaycan doğal gaz rezervlerinin son derece düşük olması ve anılan ülkelerle rekabet şansı bulunmaması, Azerbaycan'ın Avrasya'da önemli bir üretici ülke olarak öne çıkmasını zorlaştırmaktadır. Hâlihazırda Azerbaycan'ın TANAP'a gaz tedarik eden tek ülke olması ve ilgili boru hattına verebileceği gazın en iyi senaryoda 16 milyar metreküp/yıl seviyesinde gerçekleşmesi, TANAP'ın Avrasya enerji dengelerini etkilemeyeceğini göstermektedir.” şeklinde aktarmaktadır.

4.3. Türkiye'nin Enerji Jeopolitiği ve Bölgesel Önemi

Dönemin Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'na göre; Türkiye'nin stratejik konumu, köklü devlet ve kültürel geleneği ve dünya petrolünün vanasını elinde tutan az sayıda devletten biri olması "Türkiye'siz" bir bölge politikasının oluşmasına izin vermemektedir. Bu noktada "enerji jeopolitiği" kavramının önem kazandığı görülmektedir. Enerji jeopolitiği sadece petrol veya doğalgaz rezervlerinin bulunduğu bölgelerle değil, enerji transit yolları üzerinden birbirine bağlanan ülkeleri de kapsamaktadır. Türkiye'nin enerji jeopolitiği incelediğinde, günümüzde ülkelerin enerji kaynaklarına olan konumlarının ne kadar önemli olduğu görülmektedir.

Türkiye, nüfusu, coğrafi konumu, ekonomik kapasitesi ile hem yakın çevresi, hem de Avrasya Bölgesini ilgilendiren birçok ikili ve çok taraflı anlaşmazlıkların, merkezinde yer alan bir jeopolitik konuma sahiptir. Her an gerilimin ortaya çıkabileceği bir potansiyele sahip olan Balkanlar ile Kafkasya ve Ortadoğu bölgesinin merkezinde yer alan Türkiye, bölgesinde birçok işbirliği örgütlenmelerine öncülük etmiş güçlü bir ülke rolündedir. Ayrıca Türkiye, söz konusu bölgelerde tarih ve kültür anlamında geçmişe sahip olması dolayısıyla, sadece doğu batı yönünde değil, diğer bütün bölgeler arasında bir köprü vazifesi görmektedir (Turan, 2010: 36). Konumu göz önünde bulundurulduğunda; Türkiye'nin Karadeniz ülkesi, Akdeniz ülkesi, Ortadoğu ülkesi, Balkan ülkesi ve aynı zamanda Avrupa ülkesi olarak kendisine yer bulabildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Küresel krizlerin çözümünde diplomasinin artan önemi ile bölgesel sorunlara kalıcı çözümler bulma ve üretme hususundaki girişimler, Türkiye'yi de etkilemektedir. Türkiye jeopolitik avantajları gereği sorunların çözüm süreçlerine öncülük edebilme veya katkı sağlayabilme anlamında lider bir aktör olmaya uygun konumdadır. Rusya'dan başlayarak, Hazar ve Ortadoğu Bölgelerini içine alan kuzey ve güney hatta dâhil olmak üzere, Basra Körfezi'ne kadar uzanan topraklar petrol ve doğalgaz kaynaklarının üretim merkezidir. Türkiye, bu hattın da içinde bulunduğu ana karanın bir parçasıdır (Avcı, 2010: 188).

Türkiye, dünyada kanıtlanmış petrol ve doğalgaz rezervlerinin yaklaşık 3'te 2'sinin bulunduğu Orta Doğu ve Hazar Bölgeleri arasında bulunmaktadır. AB, gelecekte enerji ihtiyacının 3'te 2'sini bu bölgelerden temin etmeyi planlamaktadır. Özellikle AB'nin doğalgazda yaklaşık yüzde 50 gibi bir oranla Rusya'ya aşırı bağımlı olması ve yapılan tahminler doğrultusunda 2030 yılında petrolde yüzde 93, doğal gazda ise yüzde 84 oranında ithalata bağımlı duruma gelecek olması, AB'yi enerji kaynak tedarikçilerini ve kaynak güzergâhlarını çeşitlendirmeye yöneltmektedir (Yorkan, 2009: 25).

Diğer yandan Orta Asya ülkeleri de pazara ulaşma çabası içerisindeyler. Bölge ülkelerinin soğuk savaşın ardından dünyaya açılabilmesi için dört alternatifi bulunmaktaydı. İlki, Hazar

Denizi'nin kuzeyinden Rusya aracılığı ile Avrupa ve Atlantik'e, ikincisi, doğudan Çin aracılığıyla Pasifik'e, üçüncüsü, güneyde Afganistan üzerinden Hindistan ve Pakistan aracılığı ile Hint Okyanusu'na, dördüncüsü ise, Hazar Denizi'nin güneyinden İran ve Türkiye aracılığı ile Akdeniz'e giden yollardır. Batı'ya erişim konusunda Rusya, Türkiye ve İran arasında ciddi rekabet yaşanmaktadır. Ara yollar olarak gündemde olan Hazar Denizi üzerinden Kafkasya ve Karadeniz bağlantısı, Türkiye ve Rusya ilişkilerinde, İran üzerinden Basra bağlantısı ise Türkiye ve İran ilişkilerinde bir rekabet alanı ortaya çıkarmaktadır (Davutoğlu, 2010: 182).

Bu rekabet ortamı gerek en büyük tüketici durumundaki AB ve gerekse Orta Asya ve Hazar coğrafyalarındaki kaynak ülkeler açısından ciddi derecede güvenlik zafiyeti oluşturmakta ve güvenli doğalgaz ve petrol koridorlarının eksikliğini göstermektedir.

Zira istatistiklere de baktığımızda, enerji bağlamında güvenliğin tam olarak sağlanmadığını görmekteyiz. Günümüz dünyasında petrolün yüzde 35'i, doğalgazın ise yüzde 75'i çoğu zaman istikrarsızlığın ve ciddi siyasi krizlerin yaşandığı bölgelerde bulunan boru hatları aracılığıyla taşınmaktadır. Enerji tankerleri ise, Hürmüz, Süveyş, Malaga ve Türk Boğazları gibi çeşitli güvenlik risklerini içerisinde barındıran dar su yollarını kullanarak kıtalar arasında enerji nakletmektedirler (İşeri ve Dilek, 2012: 232). Görüldüğü gibi, günümüzde sadece enerji kaynaklarına sahip olmak yeterli olmamaktadır. Aynı zamanda enerjinin hedef piyasaya güvenli şekilde nakledilebilmesi de enerji kaynaklarına sahip olmak kadar hayattır.

İstikrarlı yapısı ve ekonomik gücüyle Türkiye, enerji kaynakları bulunan Orta Doğu, Orta Asya, Hazar Havzası ve Rusya ile başta AB olmak üzere, enerjide ithal gereksinimi hızla artan bölge ve ülkeler arasında enerji köprüsü konumuyla dikkat çekmektedir. Diğer bir ifadeyle Türkiye, kaynak ülkeler ile tüketici pazarları arasında enerji arz güvenliğini sağlayabilecek köprü ülke olarak ön plana çıkmaktadır. Ayrıca Orta Asya, Orta Doğu ve Hazar Bölgesi ülkeleri ile tarihi ve kültürel bağları, Türkiye'nin konumunu güçlendiren bir diğer etmendir. Bu durum Türkiye'ye sadece Doğu/Batı Enerji koridoru değil aynı zamanda Kuzey/Güney ve Güney/Batı Enerji Koridoru olma yolunda da önemli avantajlar sağlamaktadır (Ek 1, 4 ve 5).

Bu noktada enerji üretimi bakımından komşularıyla karşılaştırıldığında pek de zengin bir ülke sayılmayan Türkiye'nin, bölgedeki enerji arzına ve güvenliğine katkısının nasıl olabileceği sorusu ortaya çıkmaktadır. Nitekim Türkiye, bulunduğu eşsiz coğrafyası ve jeopolitik konumuyla enerji nakil hatlarında vazgeçilmez ülkeden birisi haline gelmektedir. Bunun doğal bir sonucu olarak da enerji mücadelesinde her türlü küresel veya bölgesel politikanın merkezinde kalmaktadır (Oğan, 2009).

Nitekim özellikle AB, enerji arz güvenliği için doğal gazın birliğin enerji pazarına nakli hususunda Türkiye'ye ayrı bir önem atfetmektedir. Çünkü doğal gazın taşınması petrole göre daha

maliyetli ve güçtür. Taşınması için de bölgesel bir ağa ihtiyaç duyulmaktadır. AB'nin enerji arz güvenliğinin sağlanması için ihtiyacı olan bu ağ ise, mevcut ve yapımı devam doğalgaz boru hatları aracılığıyla Türkiye'yi, AB'nin geleceğinde ayrı bir noktaya taşımaktadır (İşcan, 2007: 109).

Avrupa Parlamentosu tarafından 2006 yılında hazırlanan raporda, Türkiye'nin önemi şu cümlelerle vurgulanmıştır; "Türkiye'nin Rusya, Hazar Denizi ve İran Körfezi'nin petrol ve doğalgazının taşınabildiği transit bir ülke olma potansiyeline sahip olması, Avrupa Birliği nezdinde ki stratejik önemini arttırmaktadır. Türkiye aynı zamanda Avrupa Birliği'ni Orta Doğu'ya bağlamakta ve Akdeniz'de de önemli bir aktör olarak ön plana çıkmaktadır" (Kaya, 2013).

Rusya'nın enerjideki tekeli kırılmak için çok önemli alternatifler sunan ve enerji merkezi olmak isteyen Türkiye; Doğu Akdeniz, Hazar Denizi ve Avrupa üçgeninde artan tüketim oranı göz önüne alındığında coğrafi konumu itibarıyla söz sahibi bir ülke haline gelmektedir. Türkiye, devasa genişlikteki Hazar Bölgesi enerji kaynaklarının doğrudan Avrupa piyasasına nakledilmesini öngören ve günümüzün "İpek Yolu" olarak adlandırılan Doğu ve Batı Enerji Koridorunun gerçekleştirilmesine öncülük etmektedir. Kafkasya ve Orta Asya Bölgelerinin enerji kaynaklarını Avrupa'ya ulaştıran projeler, bölgenin Batı dünyası ile entegrasyonuna katkı sağlamaktadır.

Şüphesiz bu durum, Türkiye açısından olumlu etkiler oluşturduğu kadar olumsuz yönde de etkiler oluşturmaktadır. Şöyle ki, doğuda yer alan sınır ülkelerinin bugünkü politik ve ekonomik istikrarsızlığının temelinde sahip oldukları zengin enerji kaynakları bulunmaktadır. Bu kaynaklar, Türkiye'ye enerji anlamında merkez konuma gelme ve enerji bağlamında etkin bir aktör olma imkânı sunmasına rağmen bölgede yaşanan sorunlar ülkemizin güvenliğini de ciddi anlamda tehdit etmektedir. Diğer yandan, Avrupa Birliği'nin söz konusu kaynaklara olan ihtiyacı ve ülkemizin transit hatlardan biri olması enerjinin arz güvenliğini arttırmakta ve uzun vadede Avrupa Birliği menfaatleri için dahi olsa Türkiye'de istikrarın korunması için etki oluşturmaktadır (Selçuk, 2006: 157). Dolayısıyla konjonktürel değişimler, Türkiye'yi her iki riskle de karşı karşıya bırakma potansiyeline sahiptir.

Enerji bağlamında bakıldığında Türkiye'nin konumlandığı coğrafyada, tüm sınır ülkelerinin enerji kaynakları bakımından oldukça geniş rezervlere sahip oldukları görülürken, Türkiye için durumun öyle olmadığı anlaşılmaktadır. Tüketim oranı her geçen gün artan petrol ve doğalgazın dünya açısından taşıdığı önemin yanı sıra esasen Türkiye için de ayrı bir önemi bulunmaktadır.

Türkiye, petrolde Orta Doğu ülkelerine, doğalgazda ise Rusya'ya büyük oranda bağımlı bir ülkedir. Türkiye, bölge ülkeleri nezdinde arz güvenliğinin sağlanması ve batı pazarına kaynaklarını ulaştırabilmeleri noktasında önemli iken, bölge ülkelerinin Türkiye açısından önemi ise enerji temini sağlaması ve jeopolitik konumu nedeniyle dış politikasında etkili bir rolde olmasıdır.

Bu bakımdan Türkiye'nin bölgede özellikle Rusya ile enerji konusunda ilginç bir işbirliği bulunmaktadır. Daha doğrusu iki ülke, bölgede enerji bağlamında hem işbirliği yapan ve hem de aynı zamanda rekabet halinde olan ülkeler durumundadır. Türkiye ve Rusya arasındaki esas rekabet Hazar bölgesinde yaşanmaktadır. AB'nin alternatif enerji güzergâhında bulunan ve Hazar kaynaklarının batıya taşınması için projeler geliştiren Türkiye, bu stratejisiyle Rusya'ya rakip olmaktadır. Zaman zaman bu rekabet yerini bölgede işbirliğine de bırakmaktadır. Ortadoğu bölgesinde Rusya'nın dev enerji şirketi Gazprom, Türk petrol şirketi TPAO, Güney Kore petrol şirketi Korea Gas ve Malezya Petronas şirketinin yer aldığı bir konsorsiyum altında Irak'ta ortak petrol üretiminde bulunacak olmaları bunun en güncel örneğidir (Oğan, 2009).

Türkiye; Rusya, Hazar Bölgesi ve Ortadoğu arasında her üç bölge ile de jeopolitik derinliği bulunan ve bu bölgeleri enerjiye ve kaynak çeşitliliğine ihtiyacı olan Avrupa'ya bağlayan tek ülke durumundadır. Aslında Türkiye tarih boyunca jeopolitik konumu itibarıyla uluslararası ilişkilerde yaşanan güç mücadelelerinde önemini her zaman korumuştur. Daha önceleri farklı jeopolitik konseptler ile stratejik önem arz eden Türkiye, günümüzde "enerji jeopolitiği" konsepti ile sistemde ön plana çıkmaktadır. Bu açıdan Türkiye'yi enerji jeopolitiğinde stratejik konuma ve enerji koridoru bir ülke haline getiren çevresindeki petrol ve doğal gaz kaynaklarının varlığıdır diyebiliriz. Görülüyor ki bugün gelinen noktada, Türkiye'nin bu eşsiz konumu, bölgede enerji bağlamında daha aktif bir dış politika uygulamasını gerektirmektedir. Ki Türkiye özellikle son yıllarda bölgede etkin bir dış politika izlemekte ve ayrıntılarına ilerleyen bölümlerde değineceğimiz mevcut ve yapılmakta olan doğalgaz ve petrol boru hattı projeleri ile bölgede barış ortamının ve enerji arz güvenliğinin sağlanmasına hizmet etmeye çalışmaktadır.

4.4. Türkiye'nin Enerji Merkezi Olma Hedefinde TANAP'ın Rolü

Asya, Ortadoğu ve Kafkasya gibi dünyadaki doğalgaz ve petrol rezervlerinin çoğunluğunun bulunduğu bölgelere komşu olmasına rağmen Türkiye, coğrafi konumunu dış politika anlamında yıllarca avantaja çevirememiştir. Diğer yandan Türkiye, bu devasa enerji kaynaklarına sahip ülkeler ile bu kaynaklara ihtiyaç duyan gelişmiş ülkelerin de merkezinde yer almaktadır. Son yıllarda dış politikasında enerji alanına önem veren Türkiye, bölgedeki enerji mücadelesinde konumunu avantaja dönüştürme konusunda ciddi bir dönüşüm sürecine girmiştir.

Türkiye jeostatejik konumu itibarıyla, Asya Bölgesi Kafkasya, Hazar Havzası ve Ortadoğu enerji kaynaklarının uluslararası enerji piyasalarına aktarılması noktasında, AB'nin enerji tedarikinin sağlanmasında Rusya'ya büyük oranda bağımlı olduğu ve aradaki güç dengeleri de düşünüldüğünde, özellikle Avrupa açısından çokta fazla alternatifi olmayan ve enerji hatları konusunda doğal bir kavşak ülke konumundadır.

Türkiye son dönemlerde hayata geçirdiği enerji nakil hatlarıyla enerji merkezi olma yolunda jeopolitik avantajlarını kullanmaya başlamıştır. Türkiye, BTC ve BTE boru hattı projeleri, Mavi Akım, TANAP gibi birçok projeyi hayata geçirerek, bölgedeki enerji denkleminde konumunu giderek sağlamlaştırmaktadır. Bu projelerin tümü şüphesiz Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefi açısından önemlidir.

Bu projelerden birçoğu temelde Türkiye'nin enerji ihtiyacını karşılamayı amaçlamaktadır. Fakat TANAP projesi, Türkiye'nin hem kendi iç talebini karşılamaya hem de ilk etapta Azerbaycan daha sonra Türkmenistan ve diğer bölge ülkelerinin doğalgazının küresel enerji piyasasına ulaştırılmasını hedeflemektedir. Keza henüz yapımı devam eden Türk Akım projesi de Rusya'nın doğalgazını küresel enerji piyasalarına Türkiye üzerinden ulaştırmayı amaçlamaktadır. Türkiye'nin küresel piyasalara boru hatlarıyla enerji aktarımı yapacağı büyük çaptaki ilk proje olması ve proje olmaktan çıkarak fiiliyata dönüşmesiyle Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefinin en önemli ayağı haline gelmesi gibi özelliklerinden dolayı TANAP, Türkiye'nin enerji politikasında kendisine kritik bir yer edinmektedir. Bu noktada 'TANAP'ın Türkiye için önemi nedir?' sorusuna verilen uzmanlar tarafından verilen cevaplar farklı görüşleri ortaya çıkarmıştır.

Uzman 2'nin aktardığına göre: "Türkiye doğalgaz ithal eden bir ülke konumundadır. Dolayısıyla TANAP, Türkiye'nin kaynak çeşitliliği ve arz güvenliğinin sağlanması yönündeki stratejisini olanaklı kılacaktır. Ayrıca bölge ülkeleriyle siyasi ve ekonomik ilişkilerin gelişmesini sağlayacaktır."

Diğer yandan Dr. Öğretim Üyesi Sanem ÖZER düşüncesini: "TANAP, Türkiye'nin Azerbaycan ile olan ilişkisini daha da yakınlaştırmaktadır. Proje Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini pekiştirmeye yarayacaktır. Türkiye, TANAP sayesinde doğalgazda kaynak çeşitliliği sağlamaktadır. Diğer yandan Azerbaycan ulusal petrol şirketi SOCAR'a Türk enerji piyasasında elverişli bir konum sağlarken, BOTAŞ'ı rekabet dışına da itebileceğini" şeklinde ifade etmektedir.

Enerji Uzman Yardımcısı Burak DEMİRCİ ise konuya dair düşüncesini: "TANAP ile birlikte ülkemiz üzerinden sadece Avrupa'ya doğalgaz taşınmayacak olup her yıl TANAP aracılığıyla gelen doğal gazın 6 milyar metreküpü ülkemizin kullanımına sunulacaktır. Bu gelişme öncelikle Ülkemizin arz güvenliği noktasında önemli bir adımdır. Ayrıca TANAP ile ulaşacak gaz aracılığıyla arz kaynaklarının çeşitlenmesi kısa dönemli ve spot olarak ülkemize giren doğalgazın fiyatında aşağı yönlü bir baskı oluşturacak ve pazarlık noktasında elimizi güçlendirecektir. Ve elbette ülkemizin bir doğal gaz merkezi olma hedefine de ciddi bir katkı sağlaması olasıdır" şeklinde aktarmaktadır.

Dr. Öğretim Üyesi Azime TELLİ'nin ifade ettiğine göre: "Dünya fosil rezervlerinin yaklaşık 2/3'üne komşu olan Türkiye, bölgesel enerji akışında daha etkin bir aktör olmak istemektedir.

Önemli bir enerji pazarı olan Türkiye'nin, enerji hub olma hedefi bulunmakta olup bu doğrultuda önce kendi enerji arz güvenliğini sağlaması, ardından da farklı ülkelerin kaynakların Türkiye üzerinden taşınmasını sağlayacak projeleri hayata geçirmesi gerekmektedir. Mevcut durumda Türkiye'nin, Rusya doğalgazına olan yüzde 52'lik bağımlılık düzeyi ülkenin enerji arz güvenliği açısından kritiktir. TANAP, Türkiye açısından kaynak çeşitlendirme değildir. Mevcut anlaşmanın yeni projeyle devamı söz konusu olduğu için enerji arz güvenliğine radikal bir katkısı olmayacaktır. Türkiye'nin TANAP'ta ortaklığının bulunması, aynı zamanda TANAP'ı besleyecek Şah Deniz 2'de de paydaş olması alt akım ve orta akım zincirlerinden de gelir elde edilmesini sağlayacaktır. TANAP üzerinden TAP aracılığıyla Avrupa'ya doğalgaz akışının sağlanacak olması Türkiye'nin stratejik önemini artıracaktır. Ancak, hükümetler arası anlaşmalarda da açıkça belirtildiği gibi Türkiye'nin konumu transfer ülkesidir. Yani, bu proje Türkiye'nin enerji merkezi olmasına katkı sunmamaktadır.”

Görüldüğü gibi enerji alanında uzmanlıkları bulunan kişilerle yapılan görüşmelerde farklı düşünceler ortaya çıkmaktadır. Yine uzmanlara yöneltilen ‘Türkiye'nin TANAP'tan beklentisi nedir?’ sorusuna verilen cevaplar birkaç nokta üzerinde yoğunlaşmıştır.

Uzman 1'e göre: “Hazar doğalgazının Avrupa'ya ulaştırılmasında oynadığı rolle siyasi kazanım sağlamayı hedeflemektedir.” Dr. Öğretim Üyesi Azime TELLİ'nin aktardığına göre: “Türkiye'nin TANAP'tan öncelikli beklentisi kendi enerji arz güvenliğine katkı sunmasıdır. Bunun haricinde nihai hedef Türkmen gazı başta olmak üzere bölgedeki diğer ülke rezervlerinin TANAP aracılığıyla Avrupa pazarına ulaştırılmasını hedeflemektedir. TANAP'ın tam dolması Türkiye'nin hem gelirinin hem de stratejik önemini artmasını sağlayacaktır.” Dr. Öğretim Üyesi Sanem ÖZER ise düşüncesini: “Türkiye, TANAP sayesinde Rusya'ya olan doğalgazda bağımlılığını azaltmayı ve Avrupa'ya doğalgaz sevkinde transit ülke olarak önemini arttırmayı ummaktadır. Türkiye'nin enerji tüketiminde başı çeken doğalgazın yüzde 53'ü Rusya'dan ithal edilmektedir. Türkiye'nin enerji güvenliği açısından enerji tedarikini çeşitlendirmesi rasyonel bir tercihtir” diyerek bildirmektedir.

Yukarıda da değinildiği gibi, Enerji Uzman Yardımcısı Burak DEMİRCİ konuya dair görüşünü: “Ülkemize Rusya'dan gelen doğalgazın oranı toplam doğal gaz ithalatımızın yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. TANAP aracılığıyla Rusya'ya olan bağımlılığımızın azaltılmasıyla birlikte hem doğalgaz merkezi olma hedefi hem de arz güvenliği noktasında gelişmeler yaşanması muhtemeldir” ifadeleriyle aktarmaktadır.

Uzman 2 ise konuya dair düşüncesini: “Kaynak çeşitliliğinin artması, uzun vadede düşük fiyatlı doğalgaz girişinin sağlanması ve ülkemizin enerji ticaret merkezi olma hedefine katkı sağlaması Türkiye'nin temel beklentileri arasında yer almaktadır.” şeklinde belirtmektedir.

Sorulara verilen cevaplar anlaşılacağı gibi projenin genel olarak Türkiye'nin arz güvenliğine katkı sağlayacağı ve Türkiye'nin öneminin artacağı üzerine yoğunlaşmıştır. Projenin bu sayede enerji merkezi olma hedefine dolaylıda olsa katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Diğer yandan uzmanlara 'TANAP, Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefine ne gibi katkılar sağlar?' sorusu yöneltilmiştir. Soruya verilen cevaplar temelde çok büyük farklılıklar içermemektedir.

Enerji Uzman Yardımcısı Burak DEMİRCİ yukarıdaki soruya: "Türkiye, bölgesinde güçlü bir enerji merkezi olma hedefi ile birlikte doğal gaz ithalat faturasını düşürebilmek ve Türkiye'de fiyatlanabilen bir doğal gaz ve piyasası oluşturma hedefleriyle, 2018 Eylül ayında Organize Toptan Doğal Gaz Satış Piyasası'nı hayata geçirmiştir. TANAP projesi ile ülkemize gelecek olan 6 milyar metreküp doğal gaz, arz kaynağı çeşitliliği noktasında önemli bir adım olup ülkemizin son yıllarda enerji alanındaki hedeflerinden biri olan ve çeşitli kaynaklardan tek bir merkezde toplanabilmesine katkı yapması beklenmektedir." diyerek cevap vermektedir.

Dr. Öğretim Üyesi Sanem ÖZER'in aktardığına göre: "TANAP ile gelecek olan 6 milyar/metreküp doğalgazın Türkiye'nin Rusya'ya olan bağımlılığını ancak yüzde 49'a çekebileceği tahmin edilmektedir. Yıllık 50 milyar/metreküp doğalgaz kullanan Türkiye için TANAP köklü değişiklikler sağlayacak bir proje değildir. Proje Türkiye'nin bir enerji merkezi olmasını sağlayacağı beklentisini karşılamaktan uzaktır. Azerbaycan gazı BOTAŞ borularına yapılacak eklemeler ve genişletmeler ile iletilebilecekken, doğalgazın Azerbaycan ulusal enerji şirketi SOCAR'ın yüzde 58 pay sahibi olduğu TANAP aracılığıyla taşınması halinde Türkiye'nin yüksek taşıma ücretleri ödemek zorunda kalacağı da geçmişte üzerinde durulan bir olasılıktır. Türkiye'nin enerji ticareti açısından varlık ve gücünü arttırabilmesi için önemli olan bir diğer unsur Türkiye'nin doğalgazın fazlasını alıp/satma hakkına sahip olmasıdır. TANAP projesi böyle bir anlaşma maddesi içermemektedir."

Uzman 2 ise soruya: "Arz miktarının ve arz güvenliğinin arttırılmasına ve gazın gazla rekabeti sonucu doğalgaz fiyatlarında düşüş olmasına katkı sağlayacaktır." Diğer yandan, Dr. Öğretim Üyesi Azime TELLİ ise: "TANAP'ın, Türkiye'nin enerji merkezi olması hedefine doğrudan katkısının olmadığıdır. Çünkü Türkiye'nin proje kapsamında geri satım hakkı bulunmamaktadır." şeklinde cevap vererek farklı bir görüş ortaya koymaktadır.

Görüşlerden varılan ortak nokta; transit boru hatları enerji ticaret merkezi olma hedefiyle uyumlu olmadığı için TANAP'ın Türkiye'nin enerji ticaret merkezi olma hedefine doğrudan katkı sağlamayacağıdır. Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefine sağladığı avantajlar nedeniyle dolaylı ve sınırlı da olsa katkısının olacağı düşünülmektedir.

TANAP projesi, Türkiye'nin enerji merkezi olma yolunda şuana kadar fiiliyata geçirdiği en önemli boru hattı projesidir. Türkiye'nin TANAP projesinde paydaş olması enerjide merkez ülke

olma hedefi doğrultusunda stratejik bir avantaj sunmaktadır. Güney Gaz Koridorunun bir parçası olan TANAP üzerinden şimdilik sadece Azerbaycan doğalgazı taşınmaktadır. İlerleyen dönemlerde İran, Türkmenistan, Özbekistan ve Kazakistan gibi Hazar Denizi bölgesinde bulunan ve önemli rezerv potansiyeline sahip diğer ülkelerin kaynaklarının da Türkiye üzerinden küresel enerji piyasasına ulaştırılması düşünülmektedir. Bu projeye, enerji kaynağını çeşitlendirmek isteyen ülkelerin enerji arz güvenliğini sağlama noktasında kritik bir adım atılmaktadır (Kavaz, 2018: 5). Projeye yukarıda adı geçen ülkelerde dâhil edildiğinde Türkiye enerji alanında bölgesel bir aktör haline gelmesi muhtemeldir.

TANAP projesindeki payı, Türkiye'nin doğalgaz ulaşımında sadece transit bir ülke olarak kalmak istemediğini göstermektedir. Projeye, enerji merkezi olma hedefi doğrultusunda enerji mücadelesinde bölgede etkin rol alacağını ve küresel enerji piyasasına enerji arzı konusunda ciddi bir alternatif olacağını dünyaya ilan etmiştir. Tabii ki tek başına TANAP projesi, enerji merkezi olabilmek adına Türkiye için yeterli değildir, fakat enerji politikası anlamında Türkiye'yi bir üst basamağa taşıması nedeniyle çok stratejiktir. TANAP'ın, enerji merkezi olma yolunda ilerleyen Türkiye'nin amacına ulaşmada küresel piyasaları da hedefleyen ilk ciddi enerji ağı olduğu söylenebilir. TANAP'ın Türkiye açısından önemi ve değeri bu noktada gizlidir. Bu tarz projelerin artmasıyla ve Türkiye'nin de bu projelerde yer almasıyla, enerjide merkez olma hedefine adım adım yaklaşmaktadır.

Türkiye'nin söz konusu uluslararası projelerde paydaş sıfatıyla yer alması enerji merkezi olma konusundaki potansiyelini artırmakta, fakat bir ülkenin enerji merkezi olabilmesi sadece üzerinden geçen boru hatlarıyla mümkün olmamaktadır. Enerji merkezi olma hedefinde başarıya ulaşabilmek için doğalgaz boru hattı projelerinin ülkeye gelmesi ne kadar önemliyse, ülkeye transfer olan doğalgazın burada depolanması da bir o kadar önemlidir (Karagöl, 2018).

Dolayısıyla, Türkiye'nin kaynak ülkelerden gelen doğalgazı depolayabilmesi için kapasite oluşturması, en az doğalgazın transferi kadar, üzerinde durulması gereken hayati bir konudur. Piyasanın talep ettiği kadar artı kalan ve depolanan doğalgazı, tekrar fiyatlandırarak küresel piyasaya ulaştırmak enerjide merkez ülke haline gelmenin temel unsurlarından birisidir. Bir anlamda enerji merkezi bir ülke haline gelmenin yolu güçlü enerji ticaret ağını kurmaktan geçmektedir.

Türkiye, enerji arz kaynaklarını ne kadar çok çeşitlendirir ne kadar çok ülkeden enerji akışı sağlar ve bunların dağıtımının ne kadarını kendi üzerinden gerçekleştirirse, o ölçüde önemli bir enerji merkezi haline gelir. Bu anlamda TANAP'ın, Türkiye'ye enerji arzı konusunda çeşitlilik sağladığı söylenebilir. Böyle büyük projelerde yer almak Türkiye'ye uluslararası piyasalarda itibar kazandırmaktadır. Bu sebep, Türkiye'nin TANAP'ta olduğu gibi gelecekte de enerji projelerinde de yer alması gerekmektedir.

Diğer taraftan, TANAP'a yalnızca bir doğalgaz taşıma projesi olarak bakmak oldukça yanlıştır. Başta boru hattı üzerindeki ülkelerle Türkiye arasındaki ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerin gelişmesine aracı bir unsur olarak kullanılması, sonrasında ise Türkiye'nin bölge üzerindeki etkinliğinin artması ve enerjide merkez ülke olma sıfatını kazanmasında TANAP ve benzeri projeler ciddi katkılar sağlayacaktır (Kavaz, 2018: 6).

Sonuç itibarıyla TANAP, yukarıda bahsedilen özelliklerinden dolayı, ilk olması sebebiyle Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefinde dolaylı da olsa önemli ve değerli bir rol üstlenmiştir. Görünen o ki hat tam kapasiteyle çalışmaya başladığında, önemini daha da arttıracak ve Türkiye'nin küresel hedeflerine ulaşmadaki kilitleri açmasına olanak sağlayacaktır. Proje Türkiye'nin bölgede siyasi kazanımlar elde etmesini sağlayacak bir potansiyel barındırmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Enerjinin uluslararası ilişkiler alanındaki önemi, Sanayi Devrimiyle birlikte giderek artmış ve enerji kaynakları, günümüz küresel güç mücadelesinin jeopolitik ağırlık merkezini değiştiren temel dinamiklerden birisi olmuştur. Bunun en önemli sebebi, enerji kaynaklarının rezerv miktarlarında ortaya çıkan değişim, enerji mücadelesindeki güçlü aktörlerin enerji ihtiyaçlarındaki hızlı artış ve buna bağlı olarak ortaya çıkan yeni enerji teknolojileridir. Bu nedenle, enerji kaynaklarına sahip olmak, kontrol altında tutmak, kaynakların işletilmesinde etkin güç olmak, üretilen kaynakları ihtiyacı olan pazarlara iletmek, ulaşım yollarını elinde bulundurmak ve dağıtımında karar verici olarak rol oynamak, uluslararası aktörlerin temel hedefleri haline gelmiştir. Dolayısıyla küresel güç mücadelesinin, bu unsurlar üzerinde yoğunlaşması kaçınılmaz bir hal almıştır.

Tüm bu gelişmeler jeopolitik yapıyı, eskiye oranla daha hareketli hale getirmiş ve bu harekete bağlı olarak da jeopolitik değişimler ve dönüşümler hız kazanmıştır. Sistemdeki hızlı değişimler, enerji jeopolitiği kavramını, enerji politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında temel etken haline getirmiştir. Enerji jeopolitiğinin etkin hale gelmesini sağlayan fosil yakıtları, enerji paradigmasının merkezinde yer almaktadır.

Çalışmamızda daha önce belirtildiği gibi, 20. yüzyıla fosil kaynakları arasından damgasını vuran enerji kaynağı petrol olmuştur. Yirminci yüzyıl, petrol üretim teknolojilerinin ön planda olduğu bir dönem olarak tarif edilebilir. Ancak dünyadaki petrol kaynaklarının yaklaşık yüzde 95'inin keşfedildiği ve petrol üreten ülkelerin pek çoğunun yıllık petrol üretim miktarlarında en üst seviyelere geldiği anlaşılmaktadır. Yıllık petrol tüketim miktarları göz önünde bulundurulduğunda artık petrol yüzyılına da sonuna yaklaşıldığı açıkça ortadadır. Bu nedenle, içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda uluslararası aktörler, petrol kadar değerli gördükleri doğalgaza yönelmişlerdir. Petrolden sonra en önemli enerji kaynağına dönüşen doğalgaz, yeterince kaynağı olamayan devletler açısından, söz konusu enerji kaynaklarının ülkelere sürekli olarak teminini sağlamak ulusal güvenliklerinin bir parçası haline gelmiştir. Bu durum, küresel güç mücadelesinin petrol rezervlerine sahip bölgelerin yanı sıra doğalgaz rezervlerine sahip bölgelere de genişlemesine yol açmıştır.

Bu bakımdan günümüzde petrol ve doğalgaz bağlamında devam eden küresel güç mücadelesinde, Avrasya, ön plana çıkan en önemli coğrafya olarak ön plana çıkmıştır. Petrol ve doğalgazın üretim blokları ve tüketim blokları arasında dengeli olamayan bir dağılım göstermesi ve bu dağılımda kaynakların büyük çoğunluğunun Avrasya Bölgesi'nde toplanması, küresel güç

mücadelesinin bu bölgede yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Avrasya, sadece sahip olduğu petrol ve doğalgaz rezervleriyle değil, aynı zamanda enerji taşıma güzergâhlarının merkezinde bulunması özelliğiyle de enerji jeopolitiğinde ön plana çıkmıştır.

Gelinen noktada sahip oldukları petrol ve doğalgaz rezervleriyle, Hazar Havzası ülkelerinden Azerbaycan ve Türkmenistan; Orta Doğu ülkelerinden İran ve Irak, Avrasya küresel güç mücadelesinin merkezinde yer alan ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Özellikle Çin, Rusya, ABD ve AB gibi küresel aktörlerin bölge kaynaklarından maksimum düzeyde yararlanma ve hatta hâkimiyeti altında bulundurma düşüncesi, bu ülkeleri çok boyutlu küresel stratejilerin merkezine itmiştir. Bu durum bölge ülkelerinde siyasi istikrasızlıkları ve çatışmaları da beraberinde getirmiştir.

Sovyetler Birliği'nin mirasçısı durumunda olan Rusya, bölgede elinde bulundurduğu avantajlarını kaybetmek istememektedir. Yabancı yatırımları, kendisine tehdit olarak algılayan Rusya, Hazar'ın statüsüyle ilgili anlaşma imzalanıncaya kadar Hazar'ın hukuki statüsünü gündeme getirerek, yapılan anlaşmaları geçersiz gösterme gibi, sıcak çatışma ortamlarını destekleme gibi yollara başvurarak, bölgedeki kontrolünü devam ettirmek istemiştir. ABD'nin buradaki temel varlık sebebi ise, bu kaynakların Rusya'nın hâkimiyeti altında kalmasını ve dolayısıyla güçlenmesini engellemektir. Bu nedenle ABD, bölge kaynaklarının uluslararası piyasalara Rusya'dan bağımsız taşınmasını sağlayacak projeleri desteklemektedir. Diğer bir önemli aktör olan Çin, artan enerji ihtiyacını buradan karşılama düşüncesindedir ve bölge ülkeleri ile çeşitli boru hattı projeleri üzerinde çalışmaktadır. AB ise, doğalgazda Rusya'ya olan bağımlılığını azaltma ve kaynaklarını çeşitlendirerek stratejik avantajlar elde etmek amacındadır. Diğer yandan, bölge devletleri çok taraflı stratejiler izleyerek kaynaklarını bağımsız bir şekilde piyasalara ulaştırma gayreti içerisindeyler. AB ve ABD açısından bölgedeki mücadelenin özünde, bölgedeki enerji kaynakları ile bu kaynakların boru hatları aracılığıyla taşınması ile Rusya hâkimiyetinin kırılması, Çin ve İran'ın bölgedeki nüfuzunun azaltılması düşüncesi yatmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde de belirtildiği üzere, küresel aktörlerin Avrasya'ya yönelmesi ve bölgede birbiriyle çelişen politikaları ile jeopolitik konumu gereği, Türkiye'nin bölgede yaşanan güç mücadelesinde stratejik bağlamda önemi artırmıştır. Çünkü Türkiye, petrol ve doğalgaz rezervleri bakımından fakir ve dışa bağımlı bir ülke olmasına rağmen, dünya petrol ve doğalgaz rezervinin yüzde 70'ini barındıran ülkelerle sınırdır. Diğer yandan Türkiye, batısı dünyanın sayılı petrol, doğalgaz ithalatçısı Avrupalı ülkelerle çevrili olan ve sahip olduğu boğazları ve dünyanın dört bir yanına açılan limanlarıyla enerji üreticisi ve tüketicisi ülkeler arasında yer almaktadır. Ayrıca Avrasya Bölgesi'nin merkezinde konumlanması ve bölgesel güç olma potansiyelinin ve niteliğinin yanı sıra, Kafkasya'dan Balkanlara, Orta Asya'dan Ortadoğu'ya kadar oldukça fazla ülke ile kültürel ve tarihsel geçmişe ve derinliğe de sahiptir. Dolayısıyla tüm bunları değerlendirdiğimizde Türkiye, küresel güç mücadelesinde kilit ülke haline gelmektedir.

Türkiye'nin jeopolitik konumu stratejik önemini artırmasının yanında tarihi bir fırsatı da beraberinde getirmektedir. Yukarıda sayılan özellikler Türkiye'yi Orta Asya, Hazar Havzası ve Ortadoğu'da üretilen petrol ve doğalgazın, kendi coğrafyasından geçen petrol ve doğalgaz boru hatları vasıtasıyla batıya ulaştırılmasında enerji koridoru bir ülke konumuna getirmektedir. Diğer bir ifadeyle Türkiye'nin, enerji merkezi olma potansiyeli öne çıkmaktadır. Nitekim Ortadoğu ve Hazar Bölgelerini, Akdeniz ve Avrupa'ya bağlayan neredeyse tüm deniz ve kara güzergâhlarında en kısa ve ekonomik yol Türkiye topraklarından geçmektedir. Bu potansiyelini kullanabilmek adına Türkiye, birçok boru hattı projesinde doğrudan veya dolaylı olarak yer alarak stratejisini gerçekleştirmeye çalışmaktadır.

Diğer yandan özellikle Avrupa Birliği'nin enerji arz güvenliği açısından Türkiye'nin çevresinde gelişen ve genellikle Türkiye merkezli petrol ve doğalgaz boru hatları büyük önem arz etmektedir. Çalışmada sıklıkla vurgulandığı gibi, AB'nin her geçen gün enerjiye olan bağımlılığı artmaktadır. AB Komisyonu tarafından yayınlanan tahminler doğrultusunda, Birliğin 2030 yılına gelindiğinde, petrolde yüzde 93, doğalgaz da ise yüzde 84 oranında ithalata bağımlı olması beklenmektedir. AB, özellikle doğal gaz alımında Rusya'ya aşırı biçimde bağımlı durumdadır. Bu bakımdan Türkiye'nin AB'nin enerji arz güvenliğini sağlamada kilit bir rol üstlendiği söylenebilir. Ayrıca AB'nin enerjiye bağımlılığının artması ve Rusya'ya bağımlılığını azaltma düşüncesiyle, enerji tedarik kaynaklarını çeşitlendirmek istemesi, Türkiye'nin bölgesel enerji merkezi olma potansiyelinin güçlenmesi bakımından da önemlidir.

Jeopolitik konumuna bağlı olarak uluslararası enerji konjonktürün lehine dönmesi sayesinde Türkiye, Avrasya petrol ve doğalgazının uluslararası piyasalara kesintisiz, güvenli ve bağımsız iletim ağının kurulması açısından stratejik bir önem kazanmıştır. Şayet Türkiye, sahip olduğu enerji merkezi olma potansiyelini geliştirdiği boru hattı projelerini iyi bir şekilde değerlendirebilirse, hem ekonomik, hem de politik açıdan avantajlı çıkacaktır. Öyle ki, Türkiye bu stratejik özelliğini kullanarak hem ihtiyacı olan enerji kaynağını ucuz bir şekilde ucuz ve kolayca temin edebilir, hem de geçiş ücreti olarak önemli oranda ekonomik gelir elde edebilir. Ayrıca enerji gibi stratejik bir unsurun taşınmasının kontrolünü elinde bulunduran bir Türkiye, etkinliğinin artırması halinde uluslararası krizlerin çözümünde sözü geçen bir ülke rolü de kazanabilir.

Türkiye ve AB ilişkileri açısından bakıldığında, bu durumun önemli bir fırsat yaratacağı görülmektedir. Enerji bağımlısı AB ülkeleri, enerjiyi güvenli ve sorunsuz bir şekilde ülkelere taşımamın çarelerini düşünmektedir. Bu açıdan bakıldığında Türkiye onlar için vazgeçilmez bir fırsat olarak görülmektedir. Türkiye üzerine oluşturulacak doğalgaz ve ham petrol hatlarıyla birlikte, enerji ithalatlarını güvenli ve istikrarlı bir ülke olan Türkiye üzerinden gerçekleştirmiş olacaklardır. Böylece Türkiye, Avrupa ülkelerini enerji krizlerinden kurtaracak kilit ülke konumuna yükselecektir. Bu durum, Türkiye ile AB arasında yürütülen üyelik müzakerelerinde Türkiye'nin elini güçlendirecektir. Her şeyden önemlisi, enerji hatlarının oluşturulması sonucunda dünya ile

entegrasyon sağlanmasının yanında bir anlamda da bölge ülkeleri ile AB arasında ekonomik bir bütünleşme de sağlanmış olacaktır. Türkiye'nin bu ülkelerle yapacağı işbirliği beraberinde, bölgede ekonomik, siyasi ve güvenlik işbirliklerini beraberinde getirecektir. Böylece Avrasya bölgesinde istikrarın, barışın ve huzurun sağlanmasına katkıda bulunarak, doğu ve batı ülkeleriyle işbirliğini geliştirerek, Avrupa ve Asya'yı birbirine bağlayan enerji güzergâhında söz sahibi bir ülke haline gelebilecektir. Tüm bunlar, bölgede refah, güvenlik ve istikrarın artmasına da vesile olacaktır.

Görüldüğü üzere, enerji geçiş hatları Türkiye'ye pek çok avantajı beraberinde getireceği gözlemlenmektedir. Planlanan petrol ve doğalgaz hatlarının bitirilmesiyle Türkiye, enerji hatlarından transit geçiş ücreti alarak ekonomik kazanımlar elde edebilecek ve siyasi etkinliğini daha da artırma imkânı elde edecektir. Fakat Türkiye, enerji politikasında hedeflerine ulaşmak için, çok sayıda etkeni göz önünde bulundurmak zorundadır. Türkiye enerji arzının dönüşümlerini, enerji talep eden ülkelerin konumlarını, transfer güzergâhlarını ve rotaları kesinlikle yakından takip etmelidir. Bunun yanında nüfus artışı ve bu artışa bağlı olarak artan enerji talebini, ülkelerin ekonomik göstergelerini, siyasi yapılarını ve bunu baskılayan sosyal ve kültürel tavırlarını yakından izlemelidir.

Türkiye açısından en çok dikkat edilmesi gereken diğer bir parametre ise, bölgedeki küresel aktörlerin izleyeceği politikalarda bölgesel dengeleri göz önünde bulundurarak hareket etmek zorunda olmasıdır. Çünkü bugün bölgemizde yaşanan süreç, enerji merkezli bir denge sürecidir. Dolayısıyla Türkiye bu denge oyununda rakibinin gücünü ve sahip olduğu potansiyeli iyi analiz ederek etkili enerji politikaları ortaya koymalıdır. Bölgede özellikle AB, ABD ve Rusya'nın izlediği politikaların çoğu zaman güçlü bir biçimde çatıştığı göz önünde bulundurulduğunda, izlenmesi ve ortaya konulması gereken enerji politikalarının çerçevesi ortaya çıkmaktadır. Mesela AB'nin Rusya'ya karşı enerji kaynağını çeşitlendirmesinde Türkiye'nin rolü göz ardı edilemezken ve hatta Avrupa ülkeleri tarafından bu durumu destekleyici açıklamalar yapılırken Türkiye-AB üyelik müzakerelerinde “enerji faslının” açılmaması, Türkiye'nin küresel enerji mücadelesinde izlemesi gereken çerçeve açısından iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Enerji merkezi olmak isteyen Türkiye'nin, bugüne kadar Hazar, Orta Asya ve Orta Doğu enerji kaynaklarından gerektiği ölçüde yararlanamadığı bir gerçektir. Bu ülkelere yatırım yapılması ve enerji üretimi alanlarında ortaklıklar kurulması konusunda daha fazla geç kalınmaması gerekmektedir. Türkiye, ulusal menfaatleri doğrultusunda, Orta Doğu ve Hazar Bölgesi'nde başta Azerbaycan, Türkmenistan, İran ve Irak olmak üzere bölge ülkeleri ile enerji sektörü öncelikli olmak üzere mümkün olan her alanda stratejik ilişkiler kurmalı, ayrıca bu ülkelerle her konuda ikili ilişkilerini geliştirerek yoğun bir iş birliği içine girmelidir. Ayrıca Türkiye'nin gerek kendi kaynakları gerekse uluslararası girişimlerle değerlendirilen boru hatlarını inşa etmesi gerekmekte, özellikle enerji nakil hatları konusunda rakibi olan Rusya karşısında acele etmesi gerekmektedir.

Bu nedenle Türkiye'nin, Azerbaycan, Kazakistan gibi bölge ülkelerinde ülke adına çalışmalar yapan başta TPAO ve BOTAS gibi şirketlerin etkinliğinin daha da arttırılması için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması ve bu şirketlerin uluslararası alandaki diğer şirketlerle rekabet edebilecek düzeye ulaştırılabilmesi yönünde adımların atılması gerekmektedir. Ayrıca bu şirketlerin Irak, İran, Azerbaycan ve Türkmenistan'da daha etkin roller üstlenmesi sağlanmalıdır.

Türkiye, enerji merkezi olma hedefinin ilk ayağı olarak bölge ülkelerinden Azerbaycan ile işbirliğine gitmiş ve ilk etapta gelecekte tüm bölge ülkelerinin de dâhil edilmesi planlanan TANAP projesini hayata geçirmiştir. TANAP projesi, bölgenin doğalgazını küresel piyasalara ulaştırmasında enerji merkezi olma yolunda Türkiye'ye stratejik bir imkân sunmaktadır. TANAP, Türkiye'nin sahip olduğu diğer boru hattı projelerinden farklı olarak, Türkiye'ye Avrasya enerji satrancında güçlü hamleler yapabilme olanağı sunmaktadır. Fakat TANAP, Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefini tek başına gerçekleştirmesi mümkün değildir. Daha doğrusu, yukarıdaki bölümlerde de değinildiği gibi Türkiye'nin enerji merkezi haline gelebilmesi için yalnızca boru hattı ağlarına sahip olmak yeterli değildir.

Türkiye'nin hedefine ulaşabilmesi için boru hatları ağının yanında yeterli miktarda doğalgaz ve petrol depolama kapasitesine de sahip olması gerekmektedir. Türkiye'nin mevcut depolama kapasitesi ile enerji merkezi olabilmesi kısa vadede mümkün değildir. Mevcut kapasitesini yüzde 10 ila 15 civarında artırması gerekmektedir. Depolama kapasitesine bağlı olarak enerji kaynağının tekrar fiyatlanarak kaynakların tekrar piyasaya ulaşması için enerji borsası kurulması da enerji merkezi olma yolunda vazgeçilmez unsurlardan birisidir.

Neyse ki Türkiye, enerji borsası kurulması konusunda gerekli atılımları zamanında yapmıştır. Bu bağlamda, yasal dayanağı 2013'te tamamlanan Enerji Piyasaları İşletme Anonim Şirketi (EPIAŞ), derinlikli ve öngörülebilir bir enerji piyasası oluşturmak adına "enerji borsası" olarak kurulmuştur. 2015 yılında faaliyete resmen olarak başlamıştır. Bu borsanın esas amacı enerji piyasalarının işlev ve derinliğinin artırılması yoluyla daha öngörülebilir bir piyasa modeline kavuşmaktır (Kavaz, 2018a: 5). Tabi bu borsanın kurulması kadar, işlem kapasitesinin artırılarak uluslararası piyasalara da aktif hale getirilmesi gerekmektedir. Bu açıdan, Türkiye gibi doğal kaynaklar bakımından yetersiz olan fakat oluşturdukları enerji ağı ve alt yapılarıyla birer "doğalgaz merkezi" haline gelen İngiltere, Hollanda, Avusturya ve İtalya gibi ülkelerde uygulanan modeller örnek alınmalı ve uyumlu şekilde sistem kurulmalıdır.

Türkiye, bölgedeki gelişmelerin etkisiyle enerji anlamında da kritik eşikten geçmektedir. Bir yandan yerli kaynak arama üretim çalışmalarının bir parçası olarak Akdeniz ve Karadeniz'de çalışmalarına devam ederken, bir yandan da bölgedeki boru hattı projelerinde aktif roller üstlenmeli, konumunu sağlamlaştırmalı ve küresel güçlerin bölgedeki faaliyetlerini analiz ederek hareket etmelidir. Aksi takdirde, bu kaynakların ABD, Çin ve Hindistan gibi enerji açlığı giderek

büyüyen devlere kaptırılması, Türkiye'nin oynayacağı enerji merkezi olma fırsatını tehlikeye atacaktır. Ayrıca Türkiye, enerji alanında ekonomik ve siyasi çıkarlarını maksimize etmeyi amaçlayan hesaplı bir dış politika iradesi ortaya koyamaz ise tüm bu saydığımız avantajlar ne yazık ki ülkemiz aleyhine işleyen bir sürecin parçası haline gelecektir.

Unutulmamalıdır ki; Türkiye doğunun en batılısı, batının en doğulusu; kuzeyin en güneylisi ve güneyin en kuzeylisi ülke konumundadır. Dolayısıyla, enerji politikalarının kayganlaştırdığı bu tehlikeli zeminde, bu karmakarışık coğrafyada, dünyanın aynı anda ve fazla sayıda stratejik açılım imkânlarına sahip, belki de tek ülkesi olarak, terazinin kefelerini ayarlamak, bölgedeki basınç düzeyini dengelemek Türkiye'nin sorumluluğuna düşmektedir. Türkiye, böylesine kritik ve hassas bir müzakere oyununa, oyun başlamadan önce hazır olmalıdır. Şartlar ne olursa olsun, tüm küresel stratejilerin kesişme noktasındaki Türkiye, söz konusu coğrafyada AB, ABD ve Rusya gibi küresel aktörlerle mücadele edebilecek güçtedir. Bu nedenle, bu alanda Türkiye'nin kendi potansiyel gücünü yadsımadan doğru ve kararlı adımlar atabilmesi gerekmektedir.

Türkiye, dış politika yapım sürecinde enerji nakil hatları güzergâhında bulunmasından kaynaklı stratejik önemini daha aktif kullanmalıdır. Zira bu özellik Türkiye'nin bölgede etkin bir güç olmasının önünü açabilecek bir potansiyele sahiptir. Son dönemde TANAP ile Türkiye, dış politikasında enerji bağlamında roller üstlenmeye başlamıştır. Bu anlamda Türkiye'nin geleceğinin belirlenmesinde rol alacak olan TANAP, yalnızca bir enerji transferi projesi olarak değil aynı zamanda boru hattının geçiş güzergâhındaki ülkelerle Türkiye arasındaki ekonomik, siyasi ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesinde bir dış politika aracı olarak kullanılmalıdır. Nitekim bu durum Türkiye'nin bölgedeki rolünün artmasına ve enerjide merkez ülke olmasına katkı yapacaktır. Türkiye dış politikasında enerji kartı sayesinde bölgesel dinamikleri daha etkin kullanarak çeşitli kazanımlar elde edebilir. Örneğin AB'nin enerji kaynaklarında dışa bağımlılığı ve bu anlamda güzergâh olarak Türkiye'ye olan ihtiyacı, Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecinin geliştirilmesinde kilit bir unsur yer alabilir. Türkiye'nin bu bağlamda AB ilişkilerinde enerji kozunu daha aktif bir şekilde kullanması gerekmektedir. Özetle enerji kaynakları açısından ciddi ve güvenli bir alternatif güzergâh oluşturan Türkiye, bu kartını dış politikasında daha aktif kullanmalıdır.

Diğer yandan Türkiye, politik hamlelerin yanında iç enerji piyasası anlamında da köklü değişiklikler yapmalıdır. Türkiye'nin enerjide hem transit hem de merkez ülke olması, doğu ile batıyı birleştirmesi nedeniyle çok fazla gelişme potansiyeline sahip olduğundan ihtiyaç üzere kurulan "enerji borsası" sürecinin hızlandırılarak işlevsellik kazanması sağlanmalıdır. Bunun için de içeride daha işlevsel ve rekabete dayalı enerji piyasası alt yapısı kurulmalı ve düzenleyici denetleyici kurumların daha aktif hale gelmesi sağlanmalıdır. Diğer yandan Türkiye, enerji piyasalarında aktif rol alma adına, doğalgaz ve petrol yataklarının bulunduğu bölgelerde arama-tarama ve sondaj faaliyetlerindeki kapasitesini ve etkinliğini artırarak enerji piyasasına arz çeşitliliği sağlayacak alternatifler oluşturma yoluna gitmelidir.

Bu çalışma, bölgede yaşanan güç mücadelesini daha çok enerji bağlamında ele almıştır. Petrol ve doğalgazın stratejik olarak yer değiştirmeye başladığı vurgulanmış ve özellikle doğalgazın artan önemine vurgu yapılmıştır. Araştırmalar esnasında küresel mücadele de doğalgazın artan öneminin çalışmalarda çok fazla üzerinde durulmadığı, daha çok petrol kaynakları üzerinde durulduğu tespit edilmiştir. Doğalgaz kaynakları bağlamında enerji piyasasındaki rolü her geçen gün artan Türkiye’de, enerji alanında daha detaylı araştırmalar ve analizler yapabilecek yetkin kurumsal yapılara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’nin enerji alanında alacağı stratejik kararlarda araştırma merkezleri veya düşünce kuruluşları analizleriyle daha etkin roller almalıdır. Diğer yandan akademik anlamda enerji borsası kavramı üzerine çalışmalar yapılmalı ve dünyada örnek uygulamaları olan enerji borsaları incelenerek Türkiye’deki alt yapının gelişimine katkı sağlanmalıdır. Bu anlamda yalnızca enerji anlamında güç mücadelesi üzerine çalışma değil etkin enerji borsası üzerine ciddi akademik çalışmalar yapılmalıdır. Bu noktada ciddi eksiklikler olduğu bir gerçektir. Etkin, liberal, rekabetçi ve arz güvenliği/çeşitliliğine sahip bir enerji piyasası şüphesiz ki Türkiye’nin enerji merkezi olma hedefi açısından vazgeçilemezdir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Anadolu Ajansı (2018), “TAPI Projesinin Türkmenistan Ayağı Tamamlandı”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tapi-projesinin-turkmenistan-ayagi-tamamlandi/1071500> (08.06.2019).
- Aras, Osman Nuri (2006), “Asrın Anlaşması ve Azerbaycan Ekonomisine Etkisi”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, 8 (30), 41-59, <https://docplayer.biz.tr/61211147-Asrin-anlasmasi-ve-azerbaycan-ekonomisine-etkisi.html> (12.06.2019).
- _____ (2008), **Azerbaycan’ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi**, Derin Yayınları, İstanbul.
- Aras, Osman Nuri ve Süleymanov, Elçin (2012), “Azerbaycan’ın Enerji Kaynakları Gelirlerinin İhraç Hacmindeki Yeri ve Ülke Ekonomisine Etkisi”, 227, https://www.academia.edu/32433656/Azerbaycan_Ekonomisi_Ekonometrik_Analiz_Elg%C3%BCn_Oruclu_AZERBAYCAN_EKONOM%C4%B0S%C4%B0NDE_PETROL_DI%C5%9EI_SEKT%C3%96RLE_R%C4%B0N_YER%C4%B0_VE_%C3%96NEM%C4%B0 (15.05.2019).
- Akgül, Fatih (2007), “Rusya’nın Putin Dönemi Avrasya Enerji Politikalarının Türkiye-Rusya İlişkilerine Etkileri”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 3 (5), 129-155.
- Akpınar, Erdal ve Başbüyük, Adem (2011), “Jeo-ekonomik Önemi Giderek Artan Bir Enerji Kaynağı: Doğalgaz”, **International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, 6 (3), 119-136, http://www.turkishstudies.net/Makaleler/566914720_11_erdal_akpinar_adem_ba%C5%9F%C4%B1b%C3%BCy%C3%BCk.pdf (16.05.2019).
- Ateş, Zafer (2006), “Doğu-Batı Enerji Koridoru: 2 Tamam 1 Eksik”, **Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi**, 6 (23), 25-28.
- Avcı, Müşerref (2010), **Avrupa Birliği’nin Hazar Bölgesi’ne Yönelik Enerji Politikası ve Türkiye’ye Etkileri**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Babalı, Tuncay (2005), “Implications of the Baku-Tbilisi Ceyhan Main Oil Pipeline Project”, **Perceptions Journal of International Affairs**, 31, <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2012/02/TuncayBabali.pdf> (10.05.2019).
- Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı”, Ulaştırma Özel İhtisas Komisyonu, Boru Hattı Ulaştırması Alt Komisyonu Raporu, 2001.

- Bal, İdris (2008), “Türk Dış Politikasının Ana Hatları”, İdris Bal (Ed.), **Değişen Dünyada Uluslararası İlişkiler**, 654, Lalezar Yayınevi, Ankara.
- Bayraç, H. Naci ve Aras, H (2007), “Dünya’da ve Türkiye’de Sürdürülebilir Doğalgaz Politikaları”, TMMOB Makine Mühendisleri Odası, **Uluslararası Doğalgaz Kongresi ve Sergisi Bildiri Kitabı**.
- Bayraç, H. Naci (2010), “Küresel Enerji Politikaları ve Türkiye: Petrol ve Doğal Gaz Kaynakları Açısından Bir Karşılaştırma”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 10 (1), 115-142.
- BBC (2018), “Çin’de son 28 yılın en düşük büyüme oranı”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-46943654> (20.06.2019).
- Birsel, Haktan (2007), “Avrasya Enerji Kaynaklarında Sınırsız ve Kontrolsüz Hâkimiyet”, **2023 Dergisi**, 75.
- _____ (2005), “Avrasya Enerji Savaşları”, IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık, **İnceleme-Araştırma Dizisi**, 90.
- Bilgin, Mert (2010), “Yeni Asya’nın Enerji Paradigmasında Orta Asya ve Kafkaslar: Rusya, AB, ABD, Çin, İran ve Türkiye Arasındaki Açmazlar ve Stratejik Açılımlar”, <http://www.stratejikongoru.org/pdf/yeniasyaninenerjiparadigmasi.pdf> (09.05.2019).
- BP (2005), **BP Statistical Review of World Energy**, London.
- __ (2013), **BP Statistical Review of World Energy**, London.
- BOTAŞ, “Doğal Gaz Boru Hattı Faaliyetlerimiz”, <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/uluslararasi-projelerimiz/121> (20.04.2019).
- Bozkurt, Giray Saynur (2006), “Enerji Nakil Hatları ve Türkiye-Rusya İlişkileri”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, 4 (7), 21-45.
- Bulut Remzi (2018a), “Dünyada Enerji Kaynakları ve Enerjide Söz Sahibi Ülkeler”, **Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi**, 6 (67), 69, <http://www.dergiayrinti.com/index.php/ayr/article/view/1132/2036> (07.06.2019).
- _____ (2018b), “Enerji Bağlamında Türkiye ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkiler”, **Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi**, 5 (60), 68, https://www.academia.edu/36204635/Enerji_Ba%C4%9Flamında_Türkiye_Arısındaki_İlişkiler (07.06.2019).
- Çetin, Tamer (2010), “Orta Asya ve Kafkaslarda Enerjinin Politik Ekonomisi”, **Enerji, Piyasa ve Düzenleme**, 1 (1), 76-100, <https://docplayer.biz.tr/112817-Orta-asya-ve-kafkaslar-da-enerjinin-politik-ekonomisi.html> (09.05.2019).

- Çınar, Burak (t.y), “Tarihte Üçüncü Güç ve Orta Asya Enerji Savaşları”, <https://www.savunmasanayiidergilik.com/images/uploads/Makale/GSD-8-Art-2-122008.pdf> (05.06.2019).
- Davutoğlu, Ahmet (2004), **Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu**, 17. Baskı, Küre Yayınları, İstanbul.
- Demir, M. Faruk (2010), **Enerji Oyunu**, Ayrım Yayınları, İstanbul.
- Demir, Ali (2014), “İran'ın Basra Körfezi'ni Bloke İhtimali ve Hürmüz Boğazı'ndan Geçişlerin Uluslararası Hukuk Açısından Analizi”, **Savunma Bilimleri Dergisi**, 13, 107-140. http://www.kho.edu.tr/akademik/enstitu/Alp_SAVBEN_dergi/131/4.pdf (09.06.2019).
- Demirtepe, M. Turgut (2008), “Orta Asya-Kafkasya Güç Politikası”, USAK Yayınları, Orta Asya ve Kafkasya Serisi, 1, https://www.academia.edu/35367420/Orta_Asya-Kafkasya_G%C3%BC%C3%A7_Politikas%C4%B1_-_M._Turgut_Demirtepe.pdf (12.06.2019).
- Dikkaya, Mehmet ve Bora, Ali (2006), “Çağdaş Kazakistan'ın Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Yeri”, **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, 1 (2), 110-127.
- Dilek, Kaan (2011), “İran'ın Orta Asya Politikaları”, **Ahmet Yesevi Üniversitesi İnceleme Araştırma Dizisi**, 07, http://www.ayu.edu.tr/static/kitaplar/iran_ortaasya_raporu.pdf (18.05.2019).
- Dışişleri Bakanlığı (2009), “Türkiye'nin Enerji ve Stratejisi”, [http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/EnerjiPolitikasi/T%FCrkiye'nin_Enerji_Stratejisi_\(Ocak_2009\).pdf](http://www.mfa.gov.tr/data/DISPOLITIKA/EnerjiPolitikasi/T%FCrkiye'nin_Enerji_Stratejisi_(Ocak_2009).pdf) (14.05.2019).
- Doster, Barış (2012), “Bir Bölgesel Güç Olarak İran'ın Ortadoğu Politikası”, **Ortadoğu Analiz**, 4 (44), 47, https://orsam.org.tr/d_hbanaliz/4barisdoster.pdf (10.06.2019).
- Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi (2018), “ExxonMobil 2018 Enerji Görünümü: 2040'a Bakış”, <https://www.dunyaenerji.org.tr/2018-enerji-gorunumu-2040a-bakis/> (03.06.2019).
- Dünya (2009), “Türkmenistan-Çin Doğalgaz Boru Hattı Açıldı”, <https://www.dunya.com/gundem/turkmenistan-cin-dogalgaz-boru-hatti-acildi-haberi-99437> (09.06.2019).
- Erdoğan, Nuray (2017), “TANAP Projesinin Türkiye ve Azerbaycan Enerji Politikalarındaki Yeri ve Önemi”, **Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 10 (3), 10-26.
- Efegil, Ertan ve Özsavaş, Sibel (2013), “Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Jeostratejik Önemine Genel Bakış: Türkiye, Avrupa Birliği ve Uluslararası Petrol Şirketleri”, **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimleri Dergisi**, 1 (1), 43-61.
- Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (2019), “Bakü-Tiflis-Ceyhan Ana İhracat Ham Petrol Boru Hattı”, <https://www.enerji.gov.tr/tr-TR/Sayfalar/Petrol-Boru-Hatlari> (09.06.2019).

- Ener, Meliha ve Orhan, Ahmedov (2008), “Türkiye-Azerbaycan Petrol Doğalgaz Boru Hattı Projelerinin Ülke Ekonomileri ve Avrupa Birliği Açısından Önemi”, 2. Ulusal İktisat Kongresi, 20-22 Şubat, http://debis.deu.edu.tr/userweb//iibf_kongre/dosyalar/ener.pdf (02.06.2019).
- Ekrem, Erkin (2011), “Çin’in Orta Asya Politikaları”, **Ahmet Yesevi Üniversitesi, İnceleme Araştırma Dizisi**, 04, https://www.ayu.edu.tr//static/kitaplar/cin_ortaasya_raporu.pdf (15.05.2019).
- Erdağ, Ramazan (2013), “Anadolu Geçişli Doğal Gaz Boru Hattı Projesi (Tanap)’nin Küresel Enerji Politikalarına Etkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *International Journal of Social Science*, 6 (3), 867-877.
- Erdoğan, M. Murat (2011), “Avrupa Birliği’nin Orta Asya Politikaları”, **Ahmet Yesevi Üniversitesi İnceleme Araştırma Dizisi**, 08, http://www.ayu.edu.tr/static/kitaplar/ab_ortaasya_rapor.pdf (16.05.2019).
- European Commission (2006), *European Union Energy and Transport in Figures*, <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/03e7a963-8fac-4e0c-a3b7-6d7f36ac4271/language-en-pdf> (08.05.2019).
- Fidan, Giray (2011), “Çin’in Orta Asya Enerji Politikası”, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü Asya-Pasifik Araştırmaları Merkezi, **21. Yüzyıl Dergisi**, 31, 23-28.
- Furuncu, Yunus (2018a), “TANAP’ın Orta Asya ve Avrupa Enerji Pazarlarına Etkisi”, **Yönetim ve Ekonomi**, 25 (2), 544-561.
- _____ (2018b), “Enerji Güvenliği ve Karşılıklı Bağımlılık Perspektifinden Türk Akım Projesi”, **SETA Analizi**, https://setav.org/assets/uploads/2018/11/216_.pdf (14.05.2019).
- Genç, Savaş (2009), “Energy Nexus Between Russia and The EU: Competition and Dialogue”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, 11 (40).
- Gökçegöz, Selim (2007), “Orta Asya ile Hazar Bölgesinde Mevcut ve Planlanan Yeni Boru Hatlarının Türkiye’nin Enerji Koridoru Olmasına Etkileri”, **Güvenlik Stratejileri Dergisi**, 3 (5), 157-192.
- Gulmira Rzayeva ve diğerleri (2012), **TANAP Raporu**, Hazar Strateji Enstitüsü Enerji Araştırmaları Merkezi, https://www.academia.edu/7828858/TANAP_Raporu (17.05.2019).
- Gürlel, Can Fuat (2007), “Türkiye’nin Enerji Satrancı”, **İtovizyon**, 66, 18-24.
- Hürriyet (2010), “Çin ve Rusya’nın Orta Asya Savaşları”, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/cin-ve-rusyanin-orta-asya-dogalgazi-savaslari-22518648> (30.05.2019).
- _____ (2018), “Dünya’daki En Fazla Doğalgaz Rezervi Rusya’da”, (<http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/dunyada-en-fazla-dogalgaz-rezervi-rusyada-40875411>) (09.06.2019).

- İbrahimov, Rovshan (2012), “Azerbaycan Enerji Politikası: Alternatif Enerji Nakil Hatları Arayışı”, **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları**, 7 (14), 125-148.
- İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi-İGEME (2008), Azerbaycan Cumhuriyeti Ülke Raporu.
- İlter, Emel ve Kınık, Hülya (2016), “Türkiye’nin Enerji Denklemi: Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı ve Türk Akımı”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, 18, 185-200.
- İmanbeyli, Vügar (2015), “Uçak Krizi ve Türkiye-Rusya İlişkileri”, **SETA Analizi**, http://file.setav.org/Files/Pdf/20151231165033_ucak-krizi-ve-turkiye-rusya-iliskileri-pdf.pdf (12.05.2019).
- International Energy Agency-IEA (2012), **World Energy Outlook 2012: Middle East and North Africa Insights**, OECD/IEA Pub., Paris.
- _____ (2013), **World Energy Outlook 2013: Middle East and North Africa Insights**, OECD/IEA Pub., Paris.
- International Monetary Fund (2019), “World Economic Outlook, April 2019”, <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2019/03/28/world-economic-outlook-april-2019> (09.06.2019).
- İsmayılov, Elnur ve Budak Türkan (2014), “Bağımsızlık Sonrası Türkmenistan’ın Enerji Politikası”, **Bilge Strateji**, 6 (11), 29-49.
- İstikbal, Deniz (2019), “Rejimin Meşruiyeti ve Enerji Güvenliği: Çin Komünist Partisinin Enerji Politikaları” **Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi**, 3 (1), 49-68.
- İşeri, Emre ve Dilek, A. Oğuz (2012), “Yeni Enerji Jeopolitiğinde NATO’nun Enerji Güvenliğinde Tamamlayıcı Rolü ve Türkiye’nin Potansiyel Katkıları”, **Akademik Bakış Dergisi**, 5 (10), 229-248.
- İşcan, İsmail Hakkı (2007), “Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerinin Geleceği Açısından Avrupa Birliği Enerji Güvenliği Sorunu”, **Uluslararası Ekonomi ve Dış Ticaret Politikaları**, 2, 113-168.
- İzgi, Mehmet Burak (2010), **Hazar Havzası Enerji Kaynaklarının Ulaştırılmasında Türkiye’nin Rolü**, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kanapiyanova, Zhuldyz (2017), İran’ın “Ortak Kapsamlı Eylem Planı” Sonrası Enerji Politikaları Üzerine Çıkarımlar, **Ege Akademik Bakış**, 17 (4), 553-564.
- Karaca, R. Kutay, “Çin’in Değişen Enerji Stratejisinin Dış Politikasına Etkileri (1990-2010)”, **Uluslararası İlişkiler**, 9 (33), 93-118, <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2014/12/Cinin-Degisen-Enerji.pdf> (12.06.2019).

- Karagöl, Erdal Tanas vd. (2016), “Türkiye’nin Enerjide Merkez Ülke Olma Arayışı”, **SETA Analizi**, http://file.setav.org/Files/Pdf/20160420121430_turkiyenin-enerjide-merkez-ulke-olma-arayisi-pdf.pdf (07.06.2019).
- _____ (2018a), “Türkiye’nin Enerjide Ticaret Merkezi Olma Hedefi”, <https://www.haberler.com/yorum-turkiye-nin-enerjide-ticaret-merkezi-olma-11556495-haberi/> (18.05.2019).
- _____ (2018b), “TANAP Gazı Geliyor”, <http://ekoavrasya.net/duyuru.aspx?did=266&Lang=TR> (14.06.2019).
- Kavaz, İsmail (2018a), “Türkiye’nin Enerji Merkezi Olma Sürecinde TANAP Projesi”, **SETA Analizi**, <https://setav.org/assets/uploads/2018/06/199.Tanap-Projesi.pdf> (14.05.2019).
- _____ (2018b), “Küresel Enerji Denkleminde Yeni Dönem”, <https://www.setav.org/tanap-kuresel-enerji-denkleminde-yeni-donem/> (14.06.2019).
- Kaya, Furkan (2013), “Türkiye’nin Enerji Stratejisi”, <http://Politikaakademisi.Org/Turkiyenin-Enerji-Stratejisi/> (12.05.2019).
- Kemer, Evren (2011), **Avrasya Jeopolitiğinde Türkiye’nin Oynayacağı Enerji Köprüsü Rolü**, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kızılkaya, Ertuğrul ve Engin, Cem (2004), “Enerjinin Jeopolitiği: Dünya Üzerindeki Jeo-ekonomik Mücadele”, **Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 9.
- Kısacık, Sina (2013), “Enerji Nakil Hatları Çerçevesinde Türkiye-Azerbaycan İlişkileri”, **BİLGESAM**, https://www.researchgate.net/publication/268342899_Enerji_Nakil_Hatlari_Cercevesinde_Turkiye-Azerbaycan_Iliskileri (29.04.2019).
- Kireççi, M. Akif (2011), “Amerika Birleşik Devletleri’nin Orta Asya Politikaları”, **Ahmet Yesevi Üniversitesi Araştırma İnceleme Dizisi**, 03, https://www.ayu.edu.tr//static/kitaplar/abd_ortaasya_raporu.pdf (10.05.2019).
- Kocamaz, Sinem (2007), “Avrupa Birliği’nin Komşuluk Politikası Çerçevesinde Trans-Kafkasya Ülkeleri ile İlişkileri”, **Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Dergisi**, 2 (4), 67.
- Külebi, Ali (2008), “Türkmenistan’ın Doğalgaz Stratejisi ve Gelişmeler”, <http://www.alikulebi.Com/Sayfa.Asp?İslem=2&Sayfano=385> (10.03.2014).
- Mammadov, Agil (2013), “Azerbaycan Dış Politikasında Enerji Faktörü”, **Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Akademik Bakış Dergisi**, 35, 1-15.
- Memedli, Elşen (2017), “Azerbaycan-Avrupa Birliği İlişkilerinde Enerji Faktörü”, **Akademik Bakış Dergisi**, Mayıs-Haziran, 61, 206-215.

- Mominkulov, Canat (2013), “Çin ve Türkmenistan’ın Enerji İlişkileri”, <https://orsam.org.tr/tr/cin-ve-turkmenistan-in-enerji-iliskileri/> (04.06.2019).
- Mutioglu, Halil ve Özdemir, Abdullah (2008), “Küreselleşmenin Jeoekonomi ve Enerji Politikalarına Etkisi”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Genel Kurmay Başkanlığı ATESE Yayınları, 11, 99-112.
- Oğan, Sinan (2006), “Mavi Akım: Türk-Rus İlişkilerinde Mavi Bağımlılık”, **TÜRKSAM**, <http://turksam.org/mavi-akim-turk-rus-iliskilerinde-mavi-bagimlilik> (03.05.2019).
- _____ (2009), “Türkiye’nin Bölgesel Enerji Güvenliğinde Yeri ve Rolü”, **TÜRKSAM**, <http://turksam.org/turkiye-nin-bolgesel-enerji-guvenliginde-yeri-ve-rolu> (19.04.2019).
- Oktay, Ertan ve Radiye, Funda Çamkıran (2006), “AB’nin Enerji Güvenliği Açısından Türkiye’nin Önemi”, **Avrupa Araştırmaları Dergisi**, 14.
- Oktay, Fatih (2017), “Çin ve Değişen Dünya Dengeleri”, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/cin-ve-degisen-dunya-dengeleri/371488> (12.06.2019).
- Okur, Eren (2009), “Enerji Kaynakları ve Orta Asya’nın Geleceği”, <http://www.bilgesam.org/incele/1062/-enerji-kaynaklari-ve-orta-asya'nin-gelecegi/#.XXXbyNIzbiU> (05.07.2019)
- Onay, Yaşar (2002), “Hazar Enerji Kaynaklarının Jeopolitik ve Jeoekonomik Dinamikleri”, **Avrasya Etüdleri Dergisi**, TİKA Yayınları, 23, 29-67.
- Özcan, Havva Pınar (2008), **Türkiye’nin ve Avrupa Birliği’nin Hazar Coğrafyasında Kesişen Enerji Politikaları**, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, Abdullah (2012), “Küreselleşme Sürecinde Anahtar Rol: Enerji Politikaları”, **Ankara Sanayi Odası Dosya Dergisi**, Şubat, 59-72, <http://www.aso.org.tr/b2b/asobilgi/sayilar/dosyaocaksubat20121.pdf> (10.04.2019).
- Özkan, Gökhan (2010), “Türkiye’nin Orta Asya ve Kafkasya’daki Bölgesel Politikasında Enerji Güvenliği”, **Akademik Bakış Dergisi**, 4 (7).
- Pala, Cenk (2003), “21.Yüzyıl Dünya Enerji Dengesinde Petrol ve Doğal Gazın Yeri ve Önemi: Hazar Boru Hatlarının Kesişme Noktasında Türkiye”, **Avrasya Dosyası**, 9 (1), 5-38.
- _____ (2014), “Irak: 21. Yüzyılın Yeni Enerji Deposu”, **21. Yüzyıl Enstitüsü**, <http://haberekonomi.com.tr/index.asp?sayfa=kose-yazarlari-yazilari&icerik=3883> (20.04.2019).
- Pamir, Necdet (2004), “Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattında Son Durum”, **Panorama**, 3, 1–9.
- _____ (2005), “Enerji Politikaları ve Küresel Gelişmeler”, **Stratejik Analiz**, 68-74.
- _____ (2007), “Enerji Arz Güvenliği ve Türkiye”, **Stratejik Analiz**, 14-24.

- Pamir, A. Necdet (2006), “Kafkaslar ve Hazar Havzası’ndaki Ülkelerin Enerji Kaynaklarının Türkiye’nin Güvenliğine Etkileri”, **Türkiye’nin Çevresinde Meydana Gelen Gelişmelerin Türkiye’nin Güvenlik Politikasına Etkileri Sempozyumu**, 10 Mart.
- Rzayev, Vügar (2008), **Avrasya Bölgesinde Enerji Hatları ve Değişen Jeostratejiler**, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sabah (2013), “Çin ve Rusya’nın Doğalgaz Savaşı”, <https://www.sabah.com.tr/ekonomi/2013/02/04/cin-ve-rusyanin-dogalgaz-savasi> (12.06.2019).
- Sandıklı Atilla (2008), “İran’ın Jeopolitiği, ABD ve Türkiye”, <http://www.bilgesam.org/incele/1344/-iran'in-jeopolitigi--abd-ve-turkiye/-XOAovIzbiU> (20.04.2019).
- Selçuk, Nevin (2006), “Türkiye’nin Enerji Kaynakları ve Enerji İhtiyacı Açısından İzleyeceği Politika Ne Olmalıdır?”, **Türkiye’nin Enerji Stratejisi Ne Olmalıdır? Sempozyumu**, 26-27 Ocak.
- Sevim, Cenk (2012), “Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği”, **Journal of Yasar University**, 26 (7), 4378-4390.
- _____ (2012), “Küresel Enerji Jeopolitiği ve Enerji Güvenliği”, **Journal of Yaşar University**, 26 (7), 4378- 4391.
- Soylu, Hakkı (2007), “Enerji Koridoru Olma Yolunda Türkiye İçin Doğal Gazın Önemi”, **Stratejik Araştırmalar Dergisi**, 5 (10), 12-14.
- Sputnik Türkiye (2018a), “Rusya’nın 2040 Yılına Doğru Dünyanın En Büyük Birincil Enerji Kaynağı İhracatçısı Olması Bekleniyor”, <https://tr.sputniknews.com/ekonomi/201802211032351104-bp-rusya-en-buyuk-birincil-enerji-kaynagi-ihracatcisi-olacak/> (09.06.2019).
- _____ (2018b), “ABD’den TANAP’a Destek Açıklaması”, <https://tr.sputniknews.com/abd/201806121033839563-abd-tanap-destek-aciklamasi/> (15.06.2019).
- Staikos, Apostolos (2018), “Hazar Denizi’nde Anlaşmaya Varıldı; Deniz Altı Kaynakları Sorunu Sürüyor”, <https://tr.euronews.com/2018/08/16/hazar-denizi-nde-anlasmaya-varildi-deniz-alti-kaynaklari-sorunu-suruyor> (09.06.2019).
- Tagliapietra, Simone (2014), “Turkey As A Regional Natural Gas Hub: Myth Or Reality”, Fondazione Eni Enrico Mattei, **The Rise of Turkey and New Mediterranean Research Program**, <http://www.feem.it/userfiles/attach/2014114155224NDL2014-002.pdf> (27.04.2019).
- TANAP (2019), “TANAP Bilgi Notu”, <https://www.tanap.com/referans-dokumanlar/> (19.05.2019).

Telli, Azime (2014), “Rusya’nın Petrol ve Doğal Gaz Rezervlerinin Analizi”, Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, Uluslararası Enerji ve Güvenlik Kongresi, 23-24 Eylül, http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-142-2014122215guvenlik_kongresi_bildirileri-12.pdf (07.06.2019).

_____ (2017), “Doğal Gaz Piyasasında Değişen Dengeler: LNG’nin Altın Çağı”, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-142-20170815561370.pdf> (04.06.2019).

Ticaret Bakanlığı (2019), “Türkmenistan’da 6,2’lik Büyüme Gerçekleşti”, <https://www.ticaret.gov.tr/blog/ulkelerden-ticari-haberler/turkmenistan> (08.06.2019).

Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (2019), “Petrol Rezervlerinin Ömrü” <http://www.tpao.gov.tr/?mod=sektore-dair&contID=28> (10.06.2019).

Tuncel, Cem Okan (2018), “Çin Ekonomisinde Büyümenin Değişen Dinamikleri ve Yeni Normal”, <http://www.criturk.com/haber/ozel-haber/cin-ekonomisinde-buyumenin-degisin-dinamikleri-ve-yeni-normal-50136> (12.06.2019).

Timeturk (2010), “Türkmenistan, Çin’den 4 Milyar Dolar Kredi Alacak”, <https://www.timeturk.com/tr/2010/08/13/turkmenistan-cin-den-4-milyar-dolar-kredi-alacak.html> (19.07.2019).

Turan, Aslıhan P., “Hazar Havzasında Enerji Diplomasisi”, **Bilge Strateji Dergisi**, 1, 2.

Tümertekin, Erol ve Özgüç, Nazmiye (2007), **Ekonomik Coğrafya Küreselleşme ve Kalkınma**, İstanbul: Çantay Kitabevi.

Uluatam, Ela (2010), “Avrupa Doğalgaz Piyasasında Yeni Dengeler”, Ekonomik Forum, <https://www.tobb.org.tr/AvrupaBirligiDairesi/Dokumanlar/Raporlar/Avrupa%20Dogalgaz%20Piyasalarinda%20Yeni%20Dengeler.pdf> (09.06.2019).

US Energy Information Administration EIA (2013a), **Azerbaijan Country Brief**.

_____ US Energy Information Administration EIA (2013b), **Iraq Country Brief**.

_____ (2013c), **Iran Country Brief**.

_____ (2019), International Energy Source, <https://www.eia.gov/beta/international/> (10.06.2019).

_____ (2019), **Country Analysis Executive Summary: Iraq**, www.eia.gov/beta/international/analysis_includes/countries_long/Iraq/iraq_exe.pdf (12.06.2019).

Ünal, Mustafa Cem (2011), **Rus Dış Politikasında Enerjinin Rolü ve AB Enerji Politikasına Etkisi**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Ünüvar, Ersegül B. (2004), “Yeni Büyük Oyun: Hazar Bölgesinde Rekabet ve Güvenlik Arayışı”, **Stratejik Öngörü Dergisi**, 1.
- Üşümezsoy, Şener (2006), **Petrol Şoku ve Yeni Orta Doğu Haritası**, İleri Yayınları, İstanbul.
- Üşümezsoy, Şener ve Şen, Şamil (2003), **Yeni Dünya Petrol Düzeni ve Körfez Savaşları**, İstanbul: İnkılâp Kitapevi.
- Yazar, Yusuf (2001), “Enerji İlişkileri Bağlamında Türkiye ve Orta Asya Ülkeleri”, **Ahmet Yesevi Üniversitesi Araştırma İnceleme Dizisi**, 1.
- Yeşilyurt, Tuğba (2011), **Türkiye’nin Bölgesel Enerji Politikaları ve Enerji Geçiş Hatlarının Türkiye Üzerine Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldız, Dursun (2013), “Yeni Enerji Jeopolitiği ve LNG”, **Topraksuenerji Raporu**, 14, 1-36, http://www.topraksuenerji.com/New_energy_geopolitics_and_LNG.pdf (19.03.2019).
- Yılmaz, Muharrem (2014), “Enerji Politikaları ve Jeostrateji”, **TÜSİAD Görüş Dergisi**, 82.
- Yılmaz, Reha (2010), “Azerbaycan Dış Siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problemi”, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, 2, 69-93.
- Yorgancıoğlu, Çiğdem (2015), “Güney Akım Projesinin İptal Nedenleri Üzerine”, <http://politikaakademisi.org/2015/01/19/guney-akim-projesinin-iptal-nedenleri-uzerine/> (18.05.2019).
- Yorkan, Arzu (2009), “Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası ve Türkiye’ye Etkileri”, **Bilge Strateji Dergisi**, 1 (1).
- Yüce, Çağrı Kürşat (2010), “Küresel Güç Mücadelesi Bağlamında Avrasya’daki Enerji Savaşları”, **TURAN Stratejik Araştırmaları Merkezi Dergisi**, 2 (7), 80-94.
- _____ (2005), “Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerindeki Mücadele”, [http://www.orkun.org.tr/asp/orkun.asp?Tip=G%FCncel%20Yaz%FD&Guncel_Nu=LHBQGALVEEO*F-C/B,OQBB*FB,ALUISUQOY/!*YNYP*-WVJDWIFTBSF_\(11.06.2019\)](http://www.orkun.org.tr/asp/orkun.asp?Tip=G%FCncel%20Yaz%FD&Guncel_Nu=LHBQGALVEEO*F-C/B,OQBB*FB,ALUISUQOY/!*YNYP*-WVJDWIFTBSF_(11.06.2019)).

EKLER

Ek 1: Avrasya'daki Başlıca Doğal Gaz Güzergâhları

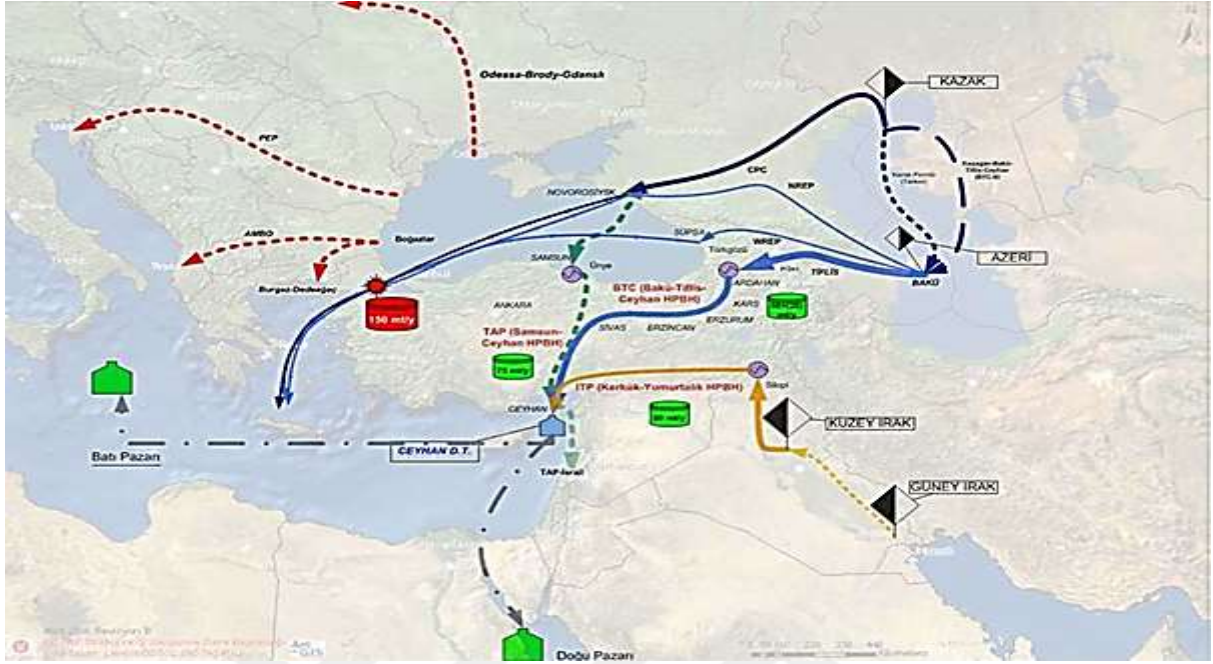
Kaynak: (Avcı, 2010: 216)

Ek 2: Avrupa Ülkelerinin Doğalgaza Olan Bağımlılığı

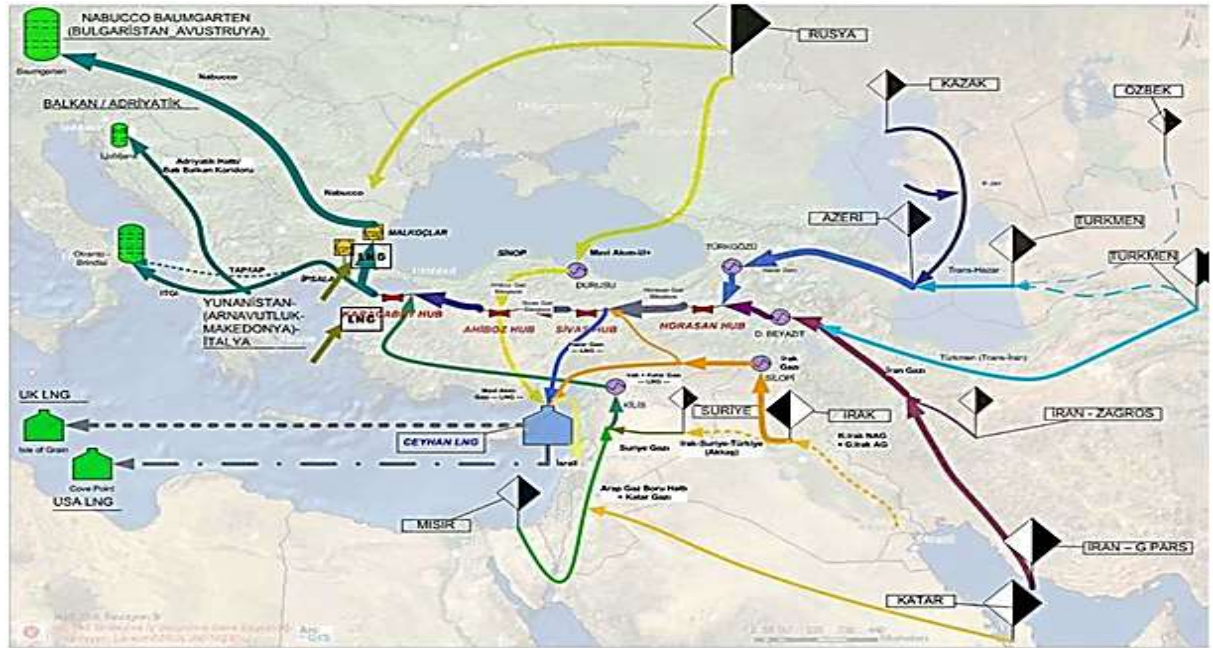
Kaynak: US Energy Information Association

Ek 3: Türkiye'nin Enerji Koridoru Programı Petrol Boru Hatları

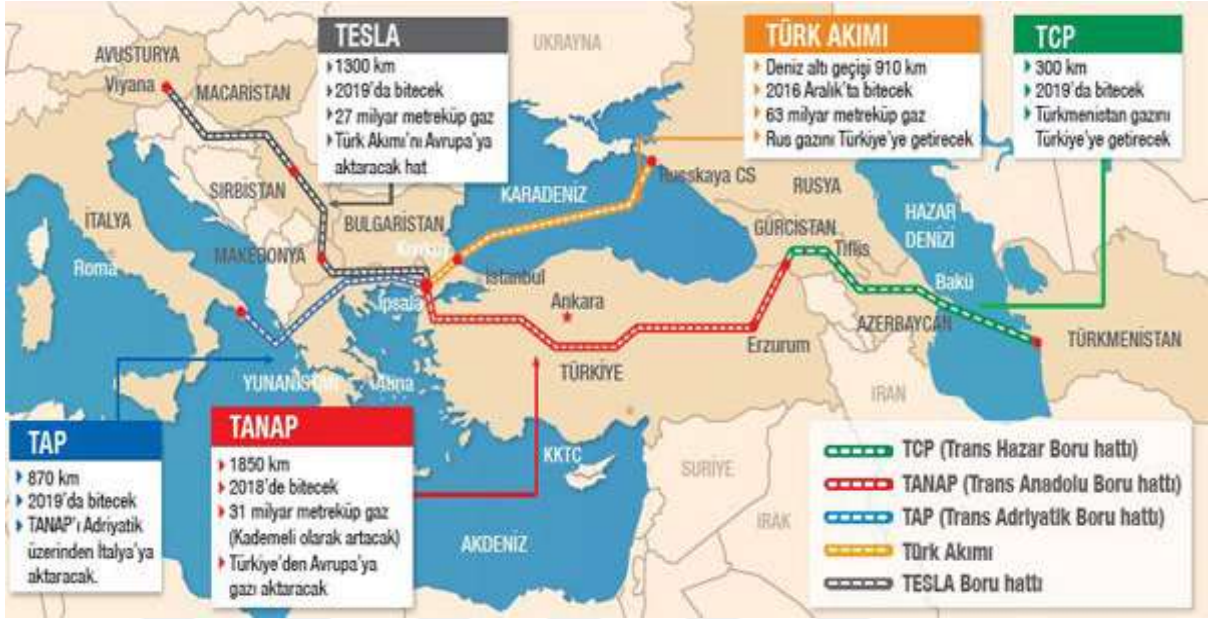
Kaynak: (Avcı, 2010: 217)

Ek 4: Türkiye'nin Enerji Koridoru Programı Doğalgaz Boru Hatları

Kaynak: (Avcı, 2010: 217)

Ek 5: Uluslararası Doğalgaz Boru Hattı Projeleri

Kaynak: Redsearch, <https://tr.redsearch.org/images/3872354#images-8> (18.05.2019)

Ek 6: Güney Akım Doğalgaz Boru Hattı

Kaynak: FortunaTurkey, <https://www.fortuneturkey.com/guney-akim-boru-hatti-projesi-resmi-olarak-iptal-edildi-4396> (18.05.2019)

Ek 7: TAP ve TANAP Doğalgaz Boru Hattı Projeleri

Kaynak: BOTAŞ Resmi Websitesi, <https://www.botas.gov.tr/Sayfa/tanap/122> (18.05.2019)

Ek 8: Mülakatta Sorulan Sorular Ve Cevaplar

Enerji Uzman Yardımcısı Burak DEMİRCİ ile Kişisel Görüşme - 04.08.2019

1-Avrasya enerji mücadelesine TANAP'ın etkisi ne olur?

Cevap: Avrasya bölgesini içine alan coğrafya, dünyanın en zengin enerji kaynaklarına ev sahipliği yapmakla birlikte bu zenginliğin sonucu olarak da kaçınılmaz bir şekilde büyük bir güç mücadelesinin yaşandığı bir bölge olagelmıştır. Öteden beri Rusya ve İran'ın domine ettiği bölge kaynakları üzerindeki tartışmalar, özellikle Hazar Denizi'nde yer alan doğal gazın hâkimiyeti noktasında devam etmiş olup, bu kaynakların paylaşımı hususunda şu an gelinen aşamada belli bir çözüm sağlandığı görülmektedir. Böylelikle eskiden beri büyük oranda Rusya'nın pazarı olarak görülen Türkiye ve Avrupa'ya, Avrasya'da yer alan başka ülkelerden de gaz ihraç edilmesinin önü açılabilir. Özellikle Türkmen gazının Türkiye aracılığıyla Avrupa'ya taşınması ihtimali gündemdedir. Böyle bir iklimde, TANAP ve benzeri hayata geçirilen veya geçirilecek projeler, Rusya'nın pazarını daraltmakla birlikte Hazar Denizi'ne kıyısı olan diğer ülkelerin elini güçlendirecektir. Ayrıca bu projeler ile Avrupa'ya birçok kaynaktan gaz taşınmasıyla birlikte rekabetin artması Rusya fiyatlarında aşağı yönlü bir baskı oluşturacaktır. Hâlihazırda İran'ın ambargolar nedeniyle Avrupa'ya gaz ulaştıramadığı da göz önüne alındığında burada kaybedenin Rusya ve İran olduğunu söylenebilir.

2-TANAP'ın Türkiye için önemi nedir?

Cevap: TANAP ile birlikte Ülkemiz üzerinden sadece Avrupa'ya gaz taşınmayacak olup her yıl TANAP aracılığıyla gelen doğal gazın 6 milyar metreküpü Ülkemizin kullanımına sunulacaktır. Bu gelişme öncelikle Ülkemizin arz güvenliği noktasında önemli bir adımdır. Ayrıca TANAP ile ulaşacak gaz aracılığıyla arz kaynaklarının çeşitlenmesi kısa dönemli ve spot olarak Ülkemize giren doğal gazın fiyatında aşağı yönlü bir baskı oluşturacak ve pazarlık noktasında elimizi güçlendirecektir. Ve elbette Ülkemizin bir doğal gaz merkezi olma hedefine de ciddi bir katkı sağlaması olasıdır.

3-Türkiye'nin TANAP'tan beklentisi nedir?

Cevap: Ülkemize Rusya'dan gelen doğal gazın oranı toplam doğal gaz ithalatımızın yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. TANAP aracılığıyla Rusya'ya olan bağımlılığımızın azaltılmasıyla birlikte hem doğal gaz merkezi olma hedefi hem de arz güvenliği noktasında gelişmeler yaşanması muhtemeldir.

4-TANAP, Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefine ne gibi katkılar sağlar?

Cevap: Türkiye, bölgesinde güçlü bir enerji merkezi olma hedefi ile birlikte doğal gaz ithalat faturasını düşürebilmek ve Türkiye'de fiyatlanabilen bir doğal gaz ve piyasası oluşturma hedefleriyle, 2018 Eylül ayında Organize Toptan Doğal Gaz Satış Piyasası'nı hayata geçirmiştir. TANAP projesi ile Ülkemize gelecek olan 6 milyar metreküp doğal gaz, arz kaynağı çeşitliliği noktasında önemli bir adım olup Ülkemizin son yıllarda enerji alanındaki hedeflerinden biri olan ve çeşitli kaynaklardan tek bir merkezde toplanabilmesine katkı yapması beklenmektedir.

5-TANAP, Rusya açısından neyi ifade etmektedir?

Cevap: Rusya'nın kontrolü dışında Avrasya gazını taşıyacak ve hedef pazarı Türkiye ile Avrupa olan her türlü doğal gaz hattı projesi Rusya açısından olumsuz bir gelişme ve dahası bir tehdit olarak değerlendirilebilir. Rusya'nın müşterisi durumdaki Ülkemiz ve İtalya'ya TANAP aracılığıyla gaz taşınması pek tabii Rusya açısından olumsuz gelişmelerdir. Pazar payının düşmesini ve fiyat belirleme gücünün kırılmasını istemeyen Rusya önümüzdeki dönemde TANAP ve benzeri projeler aracılığıyla Avrasya gazının Türkiye ve Avrupa'ya taşınmasını engellemek için adımlar atması beklenebilir.

Ek 8: (Devam)

6-Avrupa Birliği açısından TANAP ne ifade etmektedir?

Cevap: Bir kaç istisna üye ülke olmakla birlikte, Rus gazına alternatif olabilecek her proje birlikçe desteklenmektedir. Almanya, birliğin baskılarına rağmen halen Rusya'nın en önemli müşterisi konumundadır. Bununla birlikte Rusya, Kuzey Akım-2 doğal gaz boru hattı projesi ile de Almanya'ya gaz arzını arttırmayı planlamaktadır. Bu çerçevede TANAP ile Avrupa'ya ulaşacak her gaz aynı Ülkemizde yaşanması muhtemel olumlu gelişmeler gibi arz çeşitliliğine katkı sağlayacak ve Avrupa'da bulunan organize piyasalar aracılığıyla fiyatın aşağı yönlü hareketine yardımcı olacaktır. Ayrıca Rus gazının Avrupa pazarındaki ağırlığının azaltılması, dünya egemenlik mücadelesindeki rakibi olan ve son yıllarda shale gazı üretim teknolojilerindeki gelişmelerle net gaz ihracatçısı konumuna gelen A.B.D. tarafından da desteklenmektedir.

Not: Burada görülebilecek tüm yanlışlık ve eksiklikler şahsıma ait olup verdiğim yorumlarım ilişkili olduğum kurum ve kuruluşları kesinlikle bağlamaz.

bdemirci@epdk.org.tr

Dr. Öğretim Üyesi Azime TELLİ ile Kişisel Görüşme - 23.07.2019

1-Avrasya enerji mücadelesine TANAP'ın etkisi ne olur?

Cevap: Avrasya enerji mücadelesi, Soğuk Savaş sonrası dönemin "Yeni Büyük Oyunu" olarak öne çıkmıştır. Bu yeni oyunda bölge kaynaklarının hangi güzergahı takip edeceğini kontrol etmek isteyen küresel ve bölgesel güçler arasında rekabet söz konusudur. Bölge kaynakları üzerinde Rusya'nın tarihsel hakimiyetinin belini kırmak isteyen ABD, AB ile birlikte hareket ederek bölge rezervlerinin Rusya harici güzergahlardan taşınmasına odaklanmıştır. Bu kapsamda ilk oyun bozucu proje Bakü-Tiflis-Ceyhan olmuştur. Avrasya kaynakları üzerindeki Rus kontrolünün zayıflatılmasını sağlayan bu girişimin doğal gaz ayağı olarak Bakü-Tiflis-Erzurum projesi gerçekleştirilmiştir. Kaynakların Batı'ya akmasını hedefleyen bu iki projenin tamamlayıcısı TANAP olmuştur. TANAP, iki ayaklı bir proje olup hem Türkiye'nin iç tüketimini hem de Avrupa pazarını destekleyecektir. TANAP ve bağlantılı proje TAP'ın kapasitesi Rus doğal gaz hâkimiyeti açısından sembolik olmakla birlikte gelecekte kapasite artırımıyla daha önemli hale gelecektir. TANAP, tek başına Avrasya enerji mücadelesine köklü etkiler yapmamakla birlikte Azerbaycan ve Türkiye'nin enerji jeopolitiğinde konumlarını güçlendirmiştir.

2-TANAP'ın Türkiye için önemi nedir?

Cevap: Dünya fosil rezervlerinin yaklaşık 2/3'üne komşu olan Türkiye, bölgesel enerji akışında daha etkin bir aktör olmak istemektedir. Önemli bir enerji pazarı olan Türkiye'nin, enerji hub olma hedefi bulunmakta olup bu doğrultuda önce kendi enerji arz güvenliğini sağlaması, ardından da farklı ülkelerin kaynakların Türkiye üzerinden taşınmasını sağlayacak projeleri hayata geçirmesi gerekmektedir. Mevcut durumda Türkiye'nin, Rus gazına olan %52'lik bağımlılık düzeyi ülkenin enerji arz güvenliği açısından kritiktir. TANAP, Türkiye açısından kaynak çeşitlendirme değildir. Mevcut anlaşmanın yeni projeyle devamı söz konusu olduğu için enerji arz güvenliğine radikal bir katkısı olmayacaktır. Türkiye'nin TANAP'ta ortaklığının bulunması, aynı zamanda TANAP'ı besleyecek Şah Deniz 2'de de paydaş olması alt akım ve orta akım zincirlerinden de gelir elde edilmesini sağlayacaktır. TANAP üzerinden TAP aracılığıyla Avrupa'ya gaz akışının sağlanacak olması Türkiye'nin stratejik önemini artıracaktır. Ancak, hükümetler arası anlaşmalarda da açıkça belirtildiği gibi Türkiye'nin konumu transfer ülkesidir Yani, bu proje Türkiye'nin hub olmasına katkı sunmamaktadır.

Ek 8: (Devam)

3-Türkiye'nin TANAP'tan beklentisi nedir?

Cevap: Türkiye'nin TANAP'tan öncelikli beklentisi kendi enerji arz güvenliğine katkı sunmasıdır. Bunun haricinde nihai hedef Türkmen gazı başta olmak üzere bölgedeki diğer ülke rezervlerinin TANAP aracılığıyla Avrupa pazarına ulaştırılmasını hedeflemektedir. TANAP'ın tam dolması Türkiye'nin hem gelirinin hem de stratejik öneminin artmasını sağlayacaktır.

4-TANAP, Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefine ne gibi katkılar sağlar?

Cevap: TANAP'ın, Türkiye'nin enerji merkezi olması hedefine doğrudan katkısı yoktur. Türkiye'nin proje kapsamında geri satım hakkı bulunmamaktadır.

5-TANAP, Rusya açısından neyi ifade etmektedir?

Cevap: TANAP ve TAP, Avrasya gazının Rusya'nın kontrolünde olmayan bir güzergahtan Avrupa'ya ulaşması anlamına gelmektedir. Jeopolitik olarak Avrupa pazarı açısından yeni bir koridor açılması söz konusudur. Ancak, Avrupa'nın toplam tüketiminin ancak % 1'ni karşılamakta olup Rus hakimiyeti açısından tehdit olarak kabul edilmemektedir. Rusya, projeye doğrudan karşı çıkmamış olup hatta proje sonrasında Güney Akım Projesi'ni revize ederek Türk Akımı hayata geçirmiştir. Rusya'nın ana pazarı olmayan ülkelerin TAP'ın hedefinde olması da çatışma yaşanmamasında etkili olmuştur.

6-Avrupa Birliği açısından TANAP ne ifade etmektedir?

Cevap: AB, açısından TANAP kaynak çeşitlendirme anlamına gelmektedir. TANAP ile birlikte Avrupa'yı besleyen Güney Koridoru açılmıştır. Bu koridorun Avrasya'dan daha fazla kaynak bulunması durumundan genişleme kapasitesi bulunmaktadır. TANAP, koridorun başlangıç projesi olarak bu nedenle öneme sahiptir ve AB tarafından öncelikli projeler arasına alınmıştır.

Dr. Öğretim Üyesi Sanem ÖZER ile Kişisel Görüşme - 27.09.2019

1-Avrasya enerji mücadelesine TANAP'ın etkisi ne olur?

Cevap: TANAP, Rusya'nın yakın çevresinde denetim altında tutmaya çalıştığı enerji ihraç eden ülkelerden Azerbaycan'ın Avrupa'ya açılması açısından önemli bir projedir. Azerbaycan, doğalgazını Türkiye üzerinden nakletmek imkânı bulmaktadır. Proje Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini pekiştirmeye yarayacaktır.

2-TANAP'ın Türkiye için önemi nedir?

Cevap: TANAP, Türkiye'nin Azerbaycan ile olan ilişkisini daha da yakınlaştırmaktadır. Proje Türkiye-Azerbaycan ilişkilerini pekiştirmeye yarayacaktır. Türkiye, TANAP sayesinde doğalgazda kaynak çeşitliliği sağlamaktadır. Diğer yandan Azerbaycan ulusal petrol şirketi SOCAR'a Türk enerji piyasasında elverişli bir konum sağlarken, BOTAS'ı rekabet dışına da itebilir.

3-Türkiye'nin TANAP'tan beklentisi nedir?

Cevap: Türkiye, TANAP sayesinde Rusya'ya olan doğalgazda bağımlılığını azaltmayı ve Avrupa'ya doğalgaz sevkinde transit ülke olarak önemini arttırmayı ummaktadır. Türkiye'nin enerji tüketiminde başı çeken doğalgazın yüzde 53'ü Rusya'dan ithal edilmektedir. Türkiye'nin enerji güvenliği açısından enerji tedarikini çeşitlendirmesi rasyonel bir tercihtir.

4-TANAP, Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefine ne gibi katkılar sağlar?

Cevap:TANAP, ile gelecek olan 6 milyar/metreküp doğalgazın Türkiye'nin Rusya'ya olan bağımlılığını ancak yüzde 49'a çekebileceği tahmin edilmektedir. Yıllık 50 milyar/metreküp doğalgaz kullanan Türkiye için TANAP köklü değişiklikler sağlayacak bir proje değildir. Proje Türkiye'nin bir enerji merkezi olmasını sağlayacağı beklentisini karşılamaktan uzaktır. Azerbaycan gazı BOTAS borularına yapılacak eklemeler ve genişletmeler ile iletilebilecekken, doğalgazın Azerbaycan ulusal enerji şirketi SOCAR'ın yüzde 58 pay

Ek 8: (Devam)

sahibi olduğu TANAP aracılığıyla taşınması halinde Türkiye'nin yüksek taşıma ücretleri ödemek zorunda kalacağı da geçmişte üzerinde durulan bir olasılıktır. Türkiye'nin enerji ticareti açısından varlık ve gücünü arttırabilmesi için önemli olan bir diğer unsur Türkiye'nin doğalgazın fazlasını alıp/satma hakkına sahip olmasıdır. TANAP projesi böyle bir anlaşma maddesi içermemektedir.

5-TANAP, Rusya açısından neyi ifade etmektedir?

Cevap: TANAP, Rusya için bir kaygı konusu değildir. NABUCCO gerçekleşmemiş ve Rusya'nın yakın çevresinde ve Hazar bölgesindeki enerji üreticileri üzerindeki hakimiyeti değişmemiştir. Rusya, Türk Akımı projesi ile Türkiye'nin Rusya'dan artan oranda doğalgaz alımını da garantilemiştir. Üstelik Rusya enerji rezervlerini doğrudan Türkiye'nin doğalgaz dağıtım şebekesine bağlayarak Güney ve Güneydoğu Avrupa pazarını hedeflemiştir.

6-Avrupa Birliği açısından TANAP ne ifade etmektedir?

Cevap: 2017 yılı itibariyle yıllık 160 milyar/metreküp doğalgazı Rusya'dan alan Avrupa için TANAP çok mütevazı bir katkıyı temsil etmektedir. NABUCCO'nun doğu ayağının yerini Türkiye ve Azerbaycan'ın desteklediği TANAP ve doğalgazı Avrupa'ya ulaştıracak Trans-Adriyatik boru hattı projesi almıştır. Avrupalı enerji şirketleri Özbekistan, Kazakistan, Türkmenistan ve İran gibi NABUCCO'yu besleyecek muhtemel üreticilerin resmi taahhüt içerisine girmemeleri üzerine risk almaktan vazgeçmiş ve sonuç olarak ekonomik faydanın jeopolitik önceliklere tercih edilebileceği görülmüştür. AB'nin asıl hedeflediği Güney Gaz Koridoru henüz gerçekleşmiş değildir. Bu koridoru besleyecek kaynakların Orta Doğu'da Irak ve İran, Hazar Denizi'nin ötesinde Türkmenistan ve Güney Akdeniz'de keşfedilecek yeni derin deniz yataklarından yönlendirilmesi gerekecektir. Bu sebeple Kuzey Irak, Kıbrıs ve İsrail'i kapsayan bölge ile İran'daki jeopolitik gelişmeler belirleyici olacaktır. Bu hattı elinde tutan ise hem bölgedeki gelişmeleri yönetecek hem de enerji pazarı üzerinde hakimiyet kuracaktır. Bu durum Orta Doğu ve Güney Akdeniz'in kavşagında yer alan Türkiye'nin güvenliğini ve ulusal çıkarlarını doğrudan etkileyerek, Türkiye'yi bölgedeki gelişmelerin dışında bırakması halinde Türkiye üretici ülkeler ve Avrupa pazarı arasındaki enerji ticaret merkezi olma hedefini gerçekleştiremeyecektir. Avrupa ise adaylık sürecinde olan ve Avrupa ile ortak bir gelecek hedeflediği ölçüde güvenilir bir transit ülkeden yoksun kalacaktır. Ancak Güney gaz koridorunun Türkiye'den bağımsız gerçekleşmesi halinde Türkiye'nin enerji ticaret merkezi olma hedefi mümkün olmayacaktır.

Uzman 1 İle Kişisel Görüşme - 19.09.2019

1-Avrasya enerji mücadelesine TANAP'ın etkisi ne olur?

Cevap: Son derece sınırlı olacağını düşünüyorum. Rusya, İran ve Türkmenistan gibi doğal gaz üreticileriyle kıyaslandığında Azerbaycan doğal gaz rezervlerinin son derece düşük olması ve anılan ülkelerle rekabet şansı bulunmaması, Azerbaycan'ın Avrasya'da önemli bir üretici ülke olarak öne çıkmasını zorlaştırmaktadır. Hâlihazırda Azerbaycan'ın TANAP'a gaz tedarik eden tek ülke olması ve ilgili boru hattına verebileceği gazın en iyi senaryoda 16 milyar metreküp/yıl seviyesinde gerçekleşmesi, TANAP'ın Avrasya enerji dengelerini etkilemeyeceğini gösteriyor.

2-TANAP'ın Türkiye için önemi nedir?

Cevap: Türkiye için önemli bir proje olmadığını düşünüyorum.

3-Türkiye'nin TANAP'tan beklentisi nedir?

Cevap: Hazar doğal gazının Avrupa'ya ulaştırılmasında oynadığı rolle siyasi kazanım sağlamayı hedeflemektedir.

Ek 8: (Devam)

4-TANAP, Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefine ne gibi katkılar sağlar?

Cevap: Transit boru hatları enerji ticaret merkezi olma hedefiyle uyumlu olmadığı için, TANAP Türkiye'nin enerji ticaret merkezi olma hedefine katkı sağlamayacaktır.

5-TANAP, Rusya açısından neyi ifade etmektedir?

Cevap: Rusya açısından ciddi bir tehdit oluşturmamakla birlikte, Doğu Avrupa ülkelerine gaz tedarik etme opsiyonu Rusya açısından olumlu karşılanmamaktadır.

6-Avrupa Birliği açısından TANAP ne ifade etmektedir?

Cevap: Her ne kadar AB'nin yıllık tüketiminin çok küçük bir miktarını TAP aracılığıyla AB ülkelerine ulaştırarak olsa da, AB'ye alternatif gaz tedarik edecek bir boru hattı olması nedeniyle TANAP AB için arz kaynaklarını çeşitlendirici bir alt yapı projesi anlamına gelmektedir.

Uzman 2 İle Kişisel Görüşme - 19.07.2019

1- Avrasya enerji mücadelesine TANAP'ın etkisi ne olur?

Azeri gazının Türkiye'ye, daha sonra TAP yardımıyla Avrasya'da etkilerinin sağlanması için TANAP gaz fabrikasında önemli rol oynayarak Rusya'da dışında farklı federasyonlardan gaz temin etme imkanı yaratacaktır.

2- TANAP'ın Türkiye için önemi nedir?

Türkiye gaz ithal eden ülke konumundadır. TANAP, Türkiye'nin kaynak çeşitliliği, arz güvenliğinin sağlanması gibi stratejik olarak önemli olacaktır. Ayrıca bölge ülkeleriyle siyasi ve ekonomik ilişkilerin gelişmesini sağlayacaktır.

3- Türkiye'nin TANAP'tan beklentisi nedir?

Kaynak çeşitliliğinin artması, uzun vadede düşük fiyatlı gaz girişinin sağlanması, ülkenin enerji ticaret merkezi olma hedefine katkı sağlanması.

4- TANAP, Türkiye'nin enerji merkezi olma hedefine ne gibi katkılar sağlar?

Arz miktarının ve arz güvenliğinin artırılması, gaz fiyatlarında düşüş, gazın gazla rekabeti.

5- TANAP, Rusya açısından neyi ifade etmektedir?

Rusya, Türkiye'nin en büyük gaz sağlayıcısı durumundadır. TANAP'ın hayata geçmesi ile Azerbaycan, kendi gazını Rusya dışında uluslararası pazarlara ulaştırma imkanı bulacaktır.

6- Avrupa Birliği açısından TANAP ne ifade etmektedir?

TANAP'ın TAP ile beklentisi sağlanarak Adriyatik Denizi altından İtalya'ya, oradan AB ülkelerine gaz arzı sağlanarak ve AB dışı gaz arz güvenliğine katkı sağlanacaktır.

ÖZGEÇMİŞ

Sercan VAROL, 02.04.1989 tarihinde Düzce İli Cumayeri İlçesi'nde doğdu. 2004 yılında Dokuzdeğirmen İlköğretim Okulu'nu; 2007 yılında Cumayeri Çok Programlı Lisesi'ni; 2011 yılında da Karadeniz Teknik Üniversitesi - İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü'nü bitirdi. 2011 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında yüksek lisans programına başladı. 2011-2012 eğitim öğretim yılında Mykolas Romeris University (Litvanya, Vilnius)'de Erasmus Programı değişim öğrencisi olarak öğrenim gördü.

VAROL, bekâr olup iyi derecede İngilizce, temel düzeyde Rusça ve Litvanca bilmektedir.